

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra Historie

Bc. Pavla Beránková

**Sbírky pohřebních kázání
v předbělohorských Čechách**

Komemorativní tisk nad Albrechtem Václavem Smiřickým
a jeho specifika

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce:

doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem uvedenou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne.

Pavla Beránková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala za velkou podporu a trpělivost a dobrou radu svému manželovi a rodině a v neposlední řadě také své vedoucí práce doc. Mgr. Radmile Pavlíčkové Ph.D.

Obsah

Úvod.....	6
1. Zevrubný popis hlavního pramene.....	17
Základní charakteristika	17
Dosavadní stav bádání	18
Autorství	18
Počet, stav a porovnání dochovaných výtisků	19
Obsahový rozbor	20
Titulní strana	21
Vložené latinské texty a dřevoryt.....	22
Dedikace.....	23
Předmluva.....	23
Popis průvodu.....	25
Kázání	25
Omýlení a hlavička tiskařské dílny	26
Grafická výzdoba	26
2. Průvod a pohřeb.....	29
Smysl pohřebních průvodů	29
Poslední cesta Albrechta Václava	30
Pořádek a složení průvodu	31
Trasa průvodu	34
Převoz rakve s ostatky	37
3. Na pozadí události.....	41
Zpěvy	42
Zvonění.....	43
Pohoštění	44
Platby.....	45
Hrobka a náhrobek.....	45
Výzdoba a její symbolika.....	47

4. Albrecht Václav, Smiřičtí a jejich vztahy k účastníkům pohřbu.....	51
Smiřičtí a jejich postavení	51
Vyznání	52
Osoba a obraz Albrechta Václava v očích současníků.....	53
5. Smuteční hosté.....	55
Významní hosté a jejich vazby na rod Smiřických	55
Účast poddaných	57
6. Kázání a modlitby	60
Základní charakteristika	60
Sbírký vzorových kázání, forma dělení a koncept kázání	61
Kázání v Processu	63
Oblíbené a často opakované citáty.....	64
Jednotlivé promluvy.....	65
Délka kázání	68
Osoba Albrechta Václava v kázáních	69
Modlitby	72
7. Projevy konfesionality	74
Snášlivost, nebo spory? Reprezentace konfese během průvodu.	76
Propagace konfese v kázáních.....	77
8. Důvod vydání a jedinečnost.....	88
Jedinečnost a původ	88
Důvod vydání.....	90
Závěr.....	92
Summary	95
Seznam pramenů a literatury	96
Literatura.....	96
Internetové zdroje	100
Prameny a dobové tisky.....	101
Přílohy	103

Úvod

Jednou z nejdůležitějších chvil života byla smrt. Člověk počátku 17. století si kladl nejen otázku, co ho čeká *post mortem*, ale především, jak může spasit svoji duši. Smrt byla v každodenním životě připomínána a tomuto okamžiku se věnovala patřičná pozornost od umírání až po následnou péči o tělo, a v případě katolíků i o duši zesnulého.¹ Nebyl tedy důležitý pouze samotný okamžik smrti, ale veškerá příprava na ni a poté starost o poslední cestu a uložení do hrobu. Katoličtí věřící také přidávali zádušní mše a modlitby, aby duše zesnulého netrpěla dlouho v očistci, ale byla odtud brzy vysvobozena. Téma smrti se v okruhu společenského zájmu objevuje vícekrát a v podstatě z něj mizí jen na krátká období „vzdoru“, kdy se lidé snaží smrt popřít, obelstít, či na ni zapomenout.² Předbělohorské desetiletí v Českých zemích však k těmto obdobím rozhodně nepatří.

Komemorativní tisky tvoří jednu z důležitých součástí fenoménu smrti. Jsou jimi tištěná pohřební kázání, popisy smutečních průvodů, ale i tisky spojené s přípravou na konec pozemského života, jako například knížky dobré smrti. Všechny tyto texty podněcovaly myšlenky na smrt a vedly své čtenáře k důkladné přípravě na tento okamžik, který byl považován za jeden z nejzásadnějších z celého života. Takzvané *memento mori* bylo tedy oblíbeným námětem mnoha textů a uměleckých děl. Tento zájem se projevoval bez rozdílu konfesí a v různých rovinách, ať už to byla snaha prezentovat se, jako dobrý křesťan, četba duchovní literatury, ale hlavně velký zájem o posmrtný život, jeho podobu a především o to, jak spasit svoji duši.

Tato práce se zabývá právě soudobými tištěnými funerálními texty, respektive jejich užším výběrem, zaměřujícím se na českou nekatolickou aristokracii na přelomu 16. a 17. století. Zmíněnou literaturu analyzuji především z pohledu účelu, kvůli němuž vznikala, jako je otázka posmrtné reprezentace, komemorace v utrakvistickém prostředí. S tím se pojí další teze, jednalo se o díla popisující výhradně vzpomínky a konání spojená s přechodem na onen svět, nebo sloužila i jinému záměru? Odráželo se v nich rostoucí sebevědomí šlechtických rodů? Do jaké míry v nich rezonovala propagace nekatolického

¹ Očekávání smrti a vnímání její blízkosti v myslí novověkého člověka se věnuje například ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. I. díl. *Doba ležících*, II. díl. *Zdivočelá smrt*, Praha 2000; VAN GENNEP, Arnold: *Přechodové rituály, systematické studium rituálů* (dále jen *Přechodové rituály*). Praha 1997; KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku* (dále jen *Smrt a pohřby*). České Budějovice 2004; SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život člověka, aneb život a smrt v české barokní próze* (dále jen *Vítr jest život člověka*). Praha 2000.

² ARIÈS, P.: *Dějiny smrti*. I. díl. *Doba ležících*, s. 45. Za zmínku stojí, že raně novověký svět náleží k obdobím, v nichž společnost smrt přijímá. V retrospektivním pohledu se nejedná o nijak výjimečný společenský úzus, spíše období „vzdoru“, v nichž se kultura snaží smrt popřít, obelstít, odsunout ji či na ni zapomenout, se jeví jako anomálie.

vyznání ve vyostřujících se konfesijních sporech? Vedle toho práce přispívá k výzkumu pohřební kultury utrakvistické šlechty v předbělohorské době.

Tato práce se snaží pokrýt dosud málo zpracované téma v českém prostředí, byť prvním, kdo se zabýval funerální tematikou, byl již Josef Jungmann. Ten v první polovině 19. století zařadil do svého monumentálního soupisu české literatury kapitolu o vydaných kázáních s funerální tematikou, čímž vymezil základní mantinely pro své následovníky.³ Mezi další, kdo přispěl k tématu funerálních homiletik, patří Zikmund Winter. Jeho monografie *„Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z 15. a 16. století“*⁴ se ovšem dotýká problematiky jen okrajově. Jedna z první odborných statí o pohřebním homiletiku pochází od brněnského meziválečného historika Františka Hrubého, který se věnoval kázání na pohřbu Jindřicha Matyáše z Thurnu.⁵

Ze současných autorů se přímo pohřby a smrti zabývá Pavel Král. Jeho práce se věnují různým aspektům smrti, doprovodnými aktivitami a rituály. Král si nicméně všímá pohřebních kázání jen v souvislostech s jeho zájmem.⁶ Další autor, Tomáš Malý, pak zkoumá barokní zbožnost, ale také konfesionalitu raně novověké společnosti.⁷ Z dlouhodobé perspektivy se funerální tematice věnuje Miloš Sládek, který pracuje s českou barokní prózou a kazatelské činnosti dává ve svých pracích velký prostor,⁸ a Radmila Pavlíčková.⁹ V posledních letech se pohřebním kázáním přímo zabýval také

³ JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české: aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historií národu, oswicení a gazyka* (dále jen *Historie literatury*). Praha 1825. IV. Zde je pro tuto práci přínosná kapitola *Bohosloví, Kázání pohřební*.

⁴ WINTER, Zikmund: *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z 15. a 16. století*. I. díl. Praha 1895. II. díl. Praha 1896.

⁵ HRUBÝ, František: *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu*. In: *Český časopis historický*, č. 1, (1932) s. 12-55. Nutno podotknout, že studie vznikla spíše jako „vedlejší produkt“ Hrubého zájmu o osud Thurnů. Kázání je navíc pobělohorské provenience.

⁶ KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby*. Týž: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*. České Budějovice 2001.

⁷ MALÝ, Tomáš: *Rituál smrti a sociální praxe ve věku konfesí: historicko-antropologická perspektiva. Sociální studia*, Brno: Masarykova univerzita, 2011, roč. 8, č. 2, s. 15-33. Týž: *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací (Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2009. 351 s. Knižnice Matice moravské, sv. 24.

⁸ SLÁDEK, M.: *Vítr jest život člověka*. Týž: (ed). *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z Českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. Týž: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století (Poznámky k problematice)*. in: *Česká literatura doby baroka (= Literární archiv 27)*, 1994, s. 191 – 208.

⁹ PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *(Ještě jednou) pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka roku 1612. Jednota bratrská a mediální propagace*. in: *Epigraphica et Sepulcralia III.*, Praha 2011, s. 337 – 367.; Týž: *Pohřební kázání a emblematický tisk. Kázání nad trevírským kurfiřtem Johannem Hugo von Orsbeck z roku 1711*. in: *Theatrum historiae 3*, Pardubice 2008; Týž: *Triumphus im mortem, kázání nad biskupy v raném novověku. České Budějovice 2008*. Týž: *Výzdoba pohřebních kázání nad olomouckými biskupy. Příspěvek ke katolické komemoraci v raném novověku (dále jen Výzdoba)*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5. - 6. listopadu 2008 / ed. Rostislav Krušínský Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2009 s. 127-138.*

Milan Svoboda v dílčím rozboru¹⁰ a pak Tomáš Knoz pojetím smrti v aristokratickém prostředí.¹¹

Stav bádání v zahraničí, respektive v německém kulturním okruhu, je o poznání dále díky výzkumu a ediční činnosti historického pracoviště na Philipps-Universität Marburg.¹² Tato skupina, soustředěná kolem Rudolpha Lenze, se soustavně zabývá tématem funerálních homiletik již od 70. let 20. století a postupně vydává monumentální soupis *Katalog der Leichenpredigten und sonstiger Trauerschriften*.¹³

Pro zasazení komemorativních děl do kontextu je nutné se nejprve seznámit s významem pohřebního ritu s důrazem na nekatolickou podobu.¹⁴ Šlechtická společnost přejímala mnohé zvyky a rituály od panovnických rodů. Okázalé pohřby a velkolepé průvody nalézaly svoji inspiraci u středověkých královských rodů.¹⁵ Patrná byla zvláště nádhera a zdobnost. Množství osob v průvodu, zastoupení významných šlechticů, často i královských úředníků, ale také nákladné zdobení, rodové barvy a insignie symbolizovaly bohatství a především slávu daného rodu. Šlo tedy o velkolepou reprezentativní událost.

V pohřebních slavnostech se odráží mnohé z kultury renesanční společnosti: honosné šaty oblékané mrtvému do rakve, bohatá výzdoba, pompézní průvod, dobré pohoštění smutečních hostů, ale i kázání od uznávaných a známých kazatelů. To vše přispívalo k dobré reprezentaci rodu a především dědiců, kteří tyto záležitosti zajišťovali a financovali. Často se v závěti objevují podrobné instrukce, jak má vypadat pohřeb, kolik prostředků se má věnovat například chudým, nebo pro záduší.

Mezi další fenomény renesanční kultury patří cestování. I to má paradoxně své místo v průběhu každého pohřbu. Dlouhé smuteční průvody zajišťovaly kromě vlastní přepravy opět reprezentaci rodu, v neposlední řadě ale tvořily součást rituálu odloučení mrtvého od živých.¹⁶ Doprovodit blízkou či významnou osobu na její poslední cestě byla

¹⁰ SVOBODA, Milan: *Tři pohřební kázání z první půle 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí*. In: *Vita morsque et librorum historia*. Opera romanica 9, s. 169 – 181.

¹¹ KNOZ, Tomáš: *Todten-Gerüßt. Dobrá smrt ctivostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schellinga*. In: *Studia historica Brunensia* 49, Brno 2004, s. 119 – 134.

¹² Přesněji řečeno se jedná o výzkumné pracoviště, zaměřené na novověké funerální spisy (*Forschungstelle für Personalschriften*). K činnosti blíže In: <http://www.personalschriften.de/> [cit. 23. 11.2014]

¹³ Kromě soupisu sbírek a souborů kázání vydává pracoviště specializovaný sborník. LENZ, Rudolph (Hrsg.): *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*. Marburg. Samotný Lenz pak vydal zásadní monografii LENZ, Rudolph: *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der Historischen Familienforschung, den Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990.

¹⁴ Odborná literatura k tématu smrti a pohřbívání zažívá v českém akademickém prostředí svůj rozkvět. Nejvíce P. Král, T. Malý, R. Pavlíčková, nebo M. Sládek, dále J. Mikulec, M. Holý, V. Bůžek, nebo P. Maťa. Ze zahraničních autorů pak P. Aries, A. Van Gennepe, Assman, R. Lenz.

¹⁵ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 199.

¹⁶ VAN GENNEPE, A.: *Přechodové rituály*. Srov. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 190.

společenská povinnost a podle pramenů můžeme usoudit, že jejímu splnění nezabránila ani rozdílnost konfesí.¹⁷

Co měla ale všechna okázalost a symbolika prezentovat? Především prestiž rodu a také význam mrtvého jako takového. Tryzna by měla dostatečně vyzdvihnout váženost rodiny, vznešenost i bohatství a to jak počtem smutečních hostí, účastníků průvodu, zdobností, tak i výběrem jídla na smuteční tabuli.¹⁸ Dalším neméně důležitým aspektem bylo přihlášení se ke konkrétnímu náboženskému vyznání. V českých zemích, kde vedle sebe na počátku 17. století žilo několik různých vyznání,¹⁹ se každý věřící se snažil svým postojem a vystupováním dělat dobré jméno právě své konfesi.²⁰ To, jak bylo důležité veřejně se hlásit ke své konfesi, dokazují časté zmínky v kázáních a promluvách obsažených ve zpracovávaném prameni (tím se zabývá sedmá kapitola).

Příslušnost ke konfesi se výrazně projevovala v charakteru ritu. Nekatolické konfese odsuzovaly instituci očištky jako lidský výmysl. Podle nich se o osudu duše rozhodovalo ve chvíli samotné smrti. Zde tedy narážíme na první nápadný konfesijní rozdíl mezi katolickým a protestantským pohřbem. Zatímco kněží pronášeli během obřadů nad katolickým mrtvým mnoho modliteb a proseb za spásu jeho duše a na tento úmysl byla často obětována nejedna bohoslužba, na druhé straně nekatolické pohřby se vyznačovaly snahou uchovat si vzpomínku na mrtvého a hledat v jeho životě i smrti poučení. Z tohoto důvodu nekatoličtí duchovní často pronášeli dlouhá kázání nejen pro útěchu pozůstalých, ale také jako ponaučení a možnost k rozjímání nad smrtí.

Právě důraz na vzpomínku a útěchu před vlastní smrtí vedl v nekatolickém prostředí k úzu tisknutí pohřebních kázání. Ještě za života Martina Luthera, tedy v první polovině 16. století, se ujal zvyk vydávat promluvy nad mrtvým jednak jako vzpomínku, jednak jako určitou formu útěšné literatury.²¹ Z německého luteránského prostředí se pak zvyklost vydávat kázání přenesla mezi české nekatolické konfese. První česká kázání se objevují v poslední čtvrtině 16. století, k jejich rozšíření ovšem dochází až v první dekádě

¹⁷ Více k tomuto tématu v sedmé kapitole Projevy konfesionality.

¹⁸ Tímto tématem se obsírně zabývá Pavel Král. Bližší KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*.

¹⁹ Část nekatolických církví byla od roku 1609 v Majestátu označena jako Česká konfese.

²⁰ K vyznání Albrechta Václava Smiřického viz níže.

²¹ V roce 1532 ve Wittenbergu vyšlo tiskem pohřební kázání přímo od Martina Luthera. In. SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, s. 192. PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s.127. Kromě útěchy přinášela tato kázání svým posluchačům a čtenářům i mnohá poučení. Z jednoho z Luterových kázání tak vyplývá, že náhlá smrt není pro duši nebezpečná, pokud člověk po celý život žil dobře, což jistě zmírnilo mnohé obavy věřících z náhlé, tedy zlé smrti. Důležité je také pohřební kázání nad Janem Saským 1532. Kromě útěchy i sdělení věřícím. Člověk, který nezemře dobře (náhlá smrt, bez zaopatření atd.) může být spasen – záleží, jak se choval po celý život. In KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 129.

následujícího století.²²

V českém prostředí se obvykle pohřební kázání tiskla jednotlivě a byla dedikována konkrétním pozůstalým, kteří si tyto tisky objednávali. V některých případech iniciativa vzešla od samotného kazatele. Mnozí z předbělohorských nekatolických kazatelů vydali alespoň jedno pohřební kázání. Nejčastější se tyto tisky věnovaly nobilitovaným vrstvám, výjimkou ovšem nejsou ani měšťané, nebo kněží.²³

Tištěná pohřební kázání měla zejména udržovat v myslích pozůstalých jak zesnulého, tak jeho rod, čímž přispívala tak k propagaci a sebe prezentaci nakladatelů. V neposlední řadě pak všechna tištěná kázání upozorňovala na kvality kazatelů, kteří je pronesli, či sestavili. Tento motiv vedl některé kazatele ke zmíněnému vydávání vlastním nákladem.²⁴

Vedle funkce připomínky a sebe prezentace existoval ještě jeden důležitý účel, proč byly vydávány tiskem. A to jejich žádanost mezi čtenáři. Ti si pohřební kázání oblíbili jako typ takzvané „*útěšné literatury*“, která napomáhala svým čtenářům v přemýšlení o smrti a v jejím připomínání.²⁵

Z předbělohorské doby máme možnost nalézt v knihovnách a sbírkách starých tisků relativně ucelenou skupinu předbělohorských protestantských kázání vydaných tiskem. Podle Jungmannova soupisu známe přes sedmdesát tisků pohřebních kázání vydaných před Bílou Horou a díky podloženým odhadům Miloše Sládka můžeme říci, že jich není více než sto.²⁶ Tyto počty očividně zdaleka nedosahují k mnohatisícovým sbírkám pohřebních kázání v německém prostředí. Většinu z výše zmíněných najdeme zapsanou v *Knihopise českých prvotisků a starých tisků*.²⁷

²² PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s.135.

²³ Uvedme několik příkladů: Knihopis digital, <http://www.knihopis.org/> [citováno 25. 11.2014], K16095, TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík: *Pohřebnij kázánij, Nad Vrozenym Panem Wasclawem Giskrau z Sobince Rodičem Měsstěnjnem y P. Prymátorem Města Hradce Králowé nad Labem*. Praha 1607; Tamtéž, K16083, Týž: *Funeris Exequiae*, Praha r.1608. (*Pohřební kázání nad Zikmundem Smiřickým ze Smiřic*); Tamtéž, K02175, DYKASTUS MÍŘKOVSKÝ, Jiřík: *Pohřeb Vrozeného Pána, Pana Jaroslawa Krystoffa Trčky z Lyppy*. 1612 Větší počet kázání nad měšťany nebo kněžími také ve sbírce kázání. Tamtéž, K01226, BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerbalium. Pars Prima. To gest: Kázanj Pohřebnjch Snopček swázaný / a sepsaný z Pjsma Swatého a Včitelůw Cýrkewnjch (dále jen Manipulus)*. Díl I., Hradec Králové 1616. Dostupý také online. In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-002&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> [cit. 25. 11. 2014]

²⁴ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík: *Funeris Exequiae*, Část dedikace, bez paginace: „*Tak sem se ted' zachoval a mezy ginjmi Pracemi Cjirkewnimi práwě Čzasu toho....toto sém jako sprostný Kněz sebral, a pro památku budoucí pod jménem W. M. Wytisknauti dal.*“

²⁵ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s. 129

²⁶ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, s. 192.

²⁷ Během celého výzkumu jsem pracovala s digitalizovanou verzí. Oddělení Dokumentace a výzkumu kulturního dědictví v Českých zemích do roku 1800 ve spolupráci s Národní knihovnou ČR., In: <http://www.knihopis.org/> [cit. 25. 11.2014].

V českých zemích se kultura tisku jednotlivých kázání uchytila vcelku rychle. Později některá kázání obohatily krátké informativní články o průběhu pohřbu. V německém luteránském prostředí byla pohřební kázání natolik oblíbená, že vznikaly jejich soukromé sbírky, čítající mnoho tisíc exemplářů, které se dodnes dochovaly. Sbírkami pohřebních kázání se v Německu zabývá množství autorů. Mezi nejvýznamnější badatelský tým bezesporu patří skupina kolem Rudolfa Lenze.²⁸

Vydávání kázání v německém prostoru bylo tak hojné, že vznikaly sbírky jejich předloh a příkladů pro kazatele, ve kterých se mohli inspirovat. V českých zemích se sbírky rozšířily až v prvních dvou dekadách 17. století. Právě z německého severu k nám přicházely první „inspirační vzorníky“. První sbírka vzorových kázání se k českým protestantským kazatelům dostala ze Saska již roku 1559, kdy byla přeložena do češtiny. Jednalo se o dílo německých luteránských kazatelů Cyriaka Spangerberga a jeho otce Johanna.²⁹ Je to sbírka vzorů, které nebyly předem proneseny nad žádným mrtvým.³⁰

Z českého prostředí vyšla podobná sbírka až mnohem později v roce 1616 z pera Blažeje Borovského z Borovna.³¹ Jedná se ale o směsici jednatřiceti kázání jak inspiračních, tak i těch, které byly již vyřčeny nad rakví. „Použité“ texty tvoří přibližně třetinu a Blažej Borovský je zařadil do sbírky zřejmě pro jejich vysokou kvalitu. Borovský zároveň není autorem v pravém slova smyslu, protože jde o sebraná kázání více autorů.

V německých zemích se vyvinul ještě jeden druh specifický sbírek, nebo spíše sborníků pohřebních kázání. Tyto sborníky neobsahují pouze kázání a krátké informativní statě o pohřbu, ale jejich součástí je i množství dalších kapitol, které tisky obohacují a kvůli kterým se funerální homiletika dosáhla vyšší úrovně.

Jde o ucelené dílo, které se věnuje jednomu pohřbu a shromažďuje o něm velké množství informací. V německém badatelském prostředí se pro tento druh pohřební sbírky vžil termín *Funeralwerke*.³² Lze ji považovat za pokročilou formu propagace, která je mnohem propracovanější než běžná jednotlivě vydávaná pohřební kázání. Také intenzita připomínání zemřelé osoby roste kvůli různým náhledům na ni jak v bohatých kázáních,

²⁸ Ke sbírání pohřebních kázání LENZ, R.: *De Mortuis nil nisi bene*. s. 20; Také PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*. s. 129.

²⁹ Jednalo se o překlad sbírky čtyřiatřiceti kázání, které vydal Cyriak Spangenberg v roce 1554 k počtě svého pána Hanse Georga von Mansfeld. Jak Cyriak přiznává v úvodu, že patnáct kázání pochází od jeho zesnulého otce Johanna. Blíže SPANGENBERG, Johann: *Vier und dreyßig Leichpredigten/Aus dem heiligen Evangelisten Luca*. Wittenberg 1554.

³⁰ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s. 194.

³¹ BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus*.

³² Můžeme přeložit jako „zřízení pohřbu“ ale také „vypsání“. Domnívám se, že v českém jazyce neexistuje výstižný ekvivalent termínu *Funeralwerke*, budu proto používat opisné formy „soubor kázání.“

tak v rovině informační. Díla často obsahují kromě již zmíněných homiletik a popisů další smuteční proslovy, modlitby, žalmy, epigramata, chronogramy, epitafy, personalia, ale i smuteční písně a skladby.

Vydání takového díla má v podstatě stejný důvod jako u pohřebních kázání. Určitou podobnost lze vidět hlavně s kázáními, jež jsou obohacena o drobné přípisky o zesnulém nebo o průběhu pohřbu, soubor kázání má ovšem daleko obsáhlejší charakter. Tato díla jsou rozšířená v německy mluvících luteránských oblastech, přesněji řečeno často na ně narážíme právě na dvorech protestantských knížat.³³

Jak se postupně tištěná pohřební kázání stávala oblíbenou četbou, začaly se nejen vytvářet obsáhlé sbírky v soukromých knihovnách, ale i obsah jednotlivých tisků se začal rozšiřovat.³⁴ Ten již nespočíval pouze na kázání a dedikaci, ale dostávalo se do něj mnoho dalších druhů textů. Přidávány byly biografické údaje o zesnulém (*personalia*), která byla v protestantské prostředí od samotného kázání oddělována a umístována na začátek, nebo konec textu.³⁵ Dále se objevoval podrobný popis pohřební slavnosti a průvodu (*Processus*, neboli *Prozessionsordnung*). Do textu se vkládaly seznamy významných hostů - zvláště těch, kteří hráli v průvodu nebo v životě zesnulého důležitou úlohu. Funerální tisky se tedy rozrůstaly v informační rovině.

Autoři nezanedbávali ani duchovní část souboru kázání. Pohřební homiletiku obohatily jiné smuteční promluvy a další druhy textů, jako byly smuteční básně (*epicedia*, *epitafy*) a modlitby pronesené během samotného pohřbu. Někteří autoři přidávali navíc do tisků ještě dodatečně přidané krátké, takzvané střelné, modlitby, či žalmy. Ve vydáních souborů narážíme dokonce na smuteční písně často včetně notového záznamu.³⁶ Díla jsou typická také svojí grafickou výzdobou, jejíž nárůst můžeme sledovat hlavně od druhé čtvrtiny 17. století.³⁷

Jak již bylo uvedeno, tento typ tisků se těšil hojně oblibě v německém luteránském prostředí, do českých zemí se ovšem nijak nerozšířil. Čeští protestanti přejali zvyk, tisknout příležitostná kázání, ale tvorba takto rozsáhlých ucelených prací, se neujala. Dnes

³³ Především v Sasku, například město Leipzig. Viz SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s.192. Mapováním těchto souborů se zabývá již zmíněná marburgská skupina vedená nejprve Rudolphem Lenzem a později Evou-Maria Dickhaut. Blíže pozn. Číslo 14.

³⁴ LENZ, R.: *De Mortuis nil nisi bene*. s. 20. Desetitisíce výtisků pohřebních kázání shromážděných v soukromých sbírkách.

³⁵ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*. s. 128 (poznámka č.4).

³⁶ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, str. 134. Výstavba funerálních tisků in: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> [citováno 6. 5. 2015]. Na webových stránkách jsou také uvedeny práce k německým sborníkům typu Funeralwerke. <http://www.personalschriften.de/index.php?id=44> [citováno 6. 5. 2015].

³⁷ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*. s. 134.

známe pouze jediné domácí dílo, které odpovídá definici souboru kázání. Jedná se o tisk „*Processus, aneb wypsání Slawného Pohřbu, Dobré a Wzáctné Paměti, Vrozeného Pána, Pana Albrechta Wáclawa Smiřického z Smiřic...*“³⁸ Jde o práci vydanou u příležitosti pohřbu významného utrakvistického šlechtice Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic, který zemřel 24. dubna 1614. Soubor byl však vydán až v roce 1615, což odpovídá době potřebné na zpracování takto náročného díla a vyšla z tiskařské dílny Daniela Karla z Karlšperka.

V současnosti není známá jiná komemorativní práce tohoto typu, která by byla vydána na území tehdejších českých zemí. *Processus* nelze přiřadit ke standardním sbírkám pohřebních kázání, jako je například *Snopeček svázaný*, natož k jednotlivě vydávaným kázáním. A to ani v případě, že k samotnému kázání je přidán popis pohřbu, báseň nebo jiný související text. *Processus* má ojedinele obsáhlý charakter, nechybí v něm záměr koncipovat tisk jako ucelené dílo, ve kterém jednotlivé části plynule navazují, nebo na sebe dokonce vzájemně odkazují.

Právě jedinečnost tohoto pramene vybízí ke zpracování a zasazení do kontextu českých komemorativních textů. Záměrem práce je vytvořit komparaci souboru *Processus* s blízkými typy pramenů české provenience vydaných před rokem 1620, čímž jasně vynikne originalita zmíněného díla. Komparace má za cíl dokázat, že *Processus* je výjimečný nejen rozsahem, ale i vlastní strukturou. Vedle toho tato studie má přispět k výzkumu české komemorativní literatury a zároveň zvýšit zájem o další zkoumání souboru.

Kromě srovnání podrobuji samotný pramen kritickému rozboru. *Processus* považuji za bohatý zdroj informací interdisciplinární povahy. Lze z něj vytěžit podklady pro klasické politické i pro sociální dějiny, pro historickou antropologii, pro kulturní historii nebo dějiny každodennosti. Na své si přijde také historická demografie. Z těchto možností se zaměřím na otázku, jakým způsobem rezonovala v díle i v pohřbu propagace utrakvistické konfese. Dalším cílem práce je analyzovat soubor kázání co do míry seberepresentace šlechtického rodu. V neposlední řadě se zabývám vlastní pohřební kulturou české utrakvistické šlechty a vnímání smrti v předbělohorské společnosti.

Na druhé straně záměrně opomím porovnání díla *Processus* s německými luteránskými soubory. Toto téma by si totiž zasloužilo samostatný výzkum. Ve své diplomové práci se dotknu německých *Funeralwerke* pouze okrajově.

³⁸ In: Knihopis digital, K 14374, *Processus aneb wypsání slawného pohřbu dobré a wzáctné paměti vrozeného Pána, Pana Albrechta Smiřického z Smiřic*. (Dále jen *Processus*). Praha 1614.

Soubor *Processus* komparuji v základu s dvěma prameny, které vykazují nejvíce shodných rysů. Jedná se o výše zmíněné sbírky kázání Spangenbergů a Blažeje Borovského.³⁹ Kromě nich porovnávám se souborem některá další jednotlivě vydaná kázání, která mají spojitost s osobou Albrechta Václava Smiřického, nebo s jeho pohřbem. Vedle *Processu* bylo totiž vydáno několik menších tisků, jež se zabývají pohřbem Albrechta Václava. Některé obsahují kázání, životopisné údaje o zesnulém, popis jeho smrti, nebo dokonce pohřební zpěvy a písně. Zabývám se i jinými pohřebními kázáními od kazatelů, jejichž příspěvek najdeme v právě v *Processu*.

Jeden rozsahem malý tisk, věnujících se pohřbu Albrechta Václava Smiřického, sepsal a vydal ještě v roce 1614 nekatolický kazatel Jakub Akanthid Mityš pod titulem: „*Správa krátká o rodu zvedení, prácech, neštěstí i štěstí, panování i života blahoslaveném skonání: Urozeného pána, Pana Albrechta Václava Smiřického z Smiřic....*“⁴⁰ O této veršované zprávě o životě a smrti Albrechta Václava se zmiňuje už Josef Jungmann ve svém díle *Historie Literatury české*.⁴¹ Jungmann ovšem zaměnil autora a Blažeji Borovskému z Borovna mylně připsal autorství celého *Processu*. Obrozenecký badatel se dopustil stejné generalizace i v určení tiskařské dílny. Soubor přiřknul tiskaři Matěji Pardubskému, který zhotovil pouze Mitysovu *Správu*. Jungmann tak evidentně vycházel z dochovaného výtisku *Správy*, který je pouhým pozdějším přívazkem *Processu* vytištěnému v dílně Daniela Karla z Karlšperka v roce 1615.

Dalším pramenem týkajícím se přímo Albrechta Václava, je *Monumentum*⁴² od utrakvistického kazatele Víta Jakeše Přerovského. Tento pramen obsahuje informace o zesnulém, o jeho životě, rodu i smrti, stěžejní část však tvoří *samotné* kázání. V *Monumentu* se nachází dřevoryt znaku Smiřických shodný s dřevorytem v *Processu* a ve *Správě*. Pod erbem je ještě přidán krátký chronogram od Akanthida Mityse.

Názvem *Monumentum* se honosí jiné dílo, tentokrát z pera dalšího kazatele Sixta Palmy Modličanského. Jeho spis obsahuje smuteční píseň k pohřbu Albrechta Václava a

³⁹ Sbírká Borovského z Borovna byla vydána až rok po vydání *Processu*, tedy 1616, je ale zřejmé, že některá kázání a celkový styl Borovského byl známý v okruhu kazatelů již dříve.

⁴⁰ AKANTHYDE, Jakub: *Správa krátká o rodu, zvedení, prácech, neštěstí y štěstí, panování y života blahoslaveném skonání: Urozeného pána, pana Albrechta Václava Smiřického z Smiřic, na Náchodě Rýsburgku, Škvorci a Kostelcy nad Černými Lesy, pána právě křesťanského* (dále jen *Správa*). Praha 1614. Dílo je dostupné i v online verzi. In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> [citováno 10. 10. 2014].

⁴¹ JUNGSMANN, J.: *Historie Literatury české*. s. 299.

⁴² JAKEŠ PŘEROVSKÝ, Vít: *MONUMENTUM. To gest Pohřebnj památné wyspánj Nedáwno Slawného a Wysoce Vrozeného Pána, Pana Wáclawa Albrechta Smiřického z Smiřic / Pájna na Náchodě / Sskworči / Rysmbnrgku [!] a Kostelcy nad Černými Lesy / Spráwce Domu / a Neystarssího z Paníuw Smiřic*. 1614, K18304.

obvyklou správu o jeho životě a rodu.⁴³ Písně k tomuto pohřbu zaznamenal také jeden z aktérů pohřbu, kněz Václav Caryon.⁴⁴

Pro porovnání je důležitým pramenem také pohřební kázání nad Albrechtem Janem Smiřickým, příbuzným z druhého kolene a především dědicem po zesnulém Albrechtovi Václavovi.⁴⁵ Tento tisk sice obsahuje báseň a další smuteční text od jiného autora, nemůžeme jej ale rozhodně pokládat za obdobu *Processu*. Jiným vydaným kázáním nad příbuzným Albrechtem Janem je dílo *Lessus Funebri*,⁴⁶ jež obsahuje navíc pláč nad ztrátou direktora českého království.

Z pohřebních promluv nad příbuznými Albrechta Václava Smiřického jsem pro tuto práci vybrala ještě kázání nad Zikmundem Smiřickým od Jiřího Tesáka Mířkovského.⁴⁷ I on předtím kázal nad Albrechtem Václavem a proto bylo nasnadě porovnat alespoň zběžně oba jeho texty.

Processus, jako jedinečný historický pramen, není kupodivu dosud nijak zvlášť zpracován. Nenajde se ani mnoho autorů, kteří jej zmiňují. Poznámku o něm můžeme nalézt u Pavla Krále v monografii *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, nebo také v publikaci *Mezi životem a smrtí*.⁴⁸ Také jiní autoři zmiňují osobu a pohřeb Albrechta Václava s citacemi z *Processu*, jde ovšem jen o pouhý odkaz k souboru bez jakéhokoliv pokusu o seriózní zpracování. Podrobněji se zkoumáním tohoto pramene zabýval Miloš Sládek. Ten mu věnoval nepříliš rozsáhlou kapitolu s názvem „*Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*“ a to v publikaci *Cesty a cestování v životě společnosti*.⁴⁹

V této práci samozřejmě vycházím i z další literatury, která se zabývá především předbělohorskou politickou a společenskou situací. Využila jsem také sekundární zdroje týkající se rodu Smiřických a dalších šlechtických rodů pro ověření jejich vzájemného

⁴³ PALMA MODLIČANSKÝ, Sixt: *Píseň a památka pohřební o životě, smrti a pohřbu P.P. Albrechta Smiřického. 1614. Přidána jest správa o Rodu, Životu a skonání jeho.* Praha 1614, K06771. Bohužel není dosud znám žádný dochovaný výtisk. O jeho existenci se zmiňuje Josef Jungmann. Blíže JUNGSMANN, J., *Historie Literatury české aneb saustawný přehled spisů českých s krátkou historií národu osvícení a jazyka.* Praha 1849, s. 224.

⁴⁴ CARYON, Václav: *Dvě Písně Pohřebnj Zialostjci*, Praha, 1614, K01467.

⁴⁵ PROCHÁZKA, Adam: *Pohřebnj Slawná Křestánská Památka | hodné a wzáctné paměti, Geho milosti Wysoce Vrozeného Pána, Pana Albrechta-Jana Smiřického z Smiřic.* 1619, K 14385. (Adam Procházka, též pod jménem Spacyer).

⁴⁶ AKANTHYDE, Jakub: *Lessus Funebri. To gest: Pláč, a Žalostiwé vpěnj, Nad Smrtí, Geho milosti Vrozeného Pána, Pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*, 1619, K00099.

⁴⁷ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík: *Funeris Exequiae*.

⁴⁸ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 194, 198 – 202 a 205 – 207. Zde Král používá přesné citace přímo z pramene, ale pouze pro ilustraci k rozebíranému tématu. Týž: *Mezi životem a smrtí*. s. 97

⁴⁹ SLÁDEK, Miloš: *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*. In. *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem, UJEP 1995, s.215 - 218.

příbuzenského vztahů, pro snadnější zdůvodnění přítomnosti a úkolů některých smutečních hostí, případně pro porovnání některých částí pohřbu a následně vydaných tisků. V neposlední řadě jsem se opírala o studie pojednávající o ekonomické a hospodářské situaci Smiřických, což mi umožnilo lépe poznat finanční zázemí i společenskou prestiž rodu. Všechny tyto aspekty hrály při pohřbu velkou roli a mohly být i jedním z důvodů pro vydání takto (v českém prostředí) neobvyklého komemorativního tisku.⁵⁰

⁵⁰ Z literatury věnující se hospodářským dějinám Smiřických bych zvláště vyzvedla: ČECHURA, Jaroslav: *Smiřičtí, finančníci českých stavů (pohled do komorních počtů Albrechta Jana ze Smiřic 1606 – 1012)*. In: *Stopami dějin Náchodska 12, Ve znamení osmiček – k šedesátinám Mgr. Lydie Baštecké*, Sborník státního okresního archivu Náchod, Náchod, 2008, s. 141 – 158.; Tamtéž, ČERNÍNOVSKÝ, Petr: *Náchodské examen ze září 1668, Zapomenuté svědectví jedné restituční kauzy*. s. 159 – 182.

1. Zevrubný popis hlavního pramene

Základní charakteristika

Hlavní pramen této práce tvoří sepulkrální tisk se sbírkou kázání, týkající se jediného zesnulého. Jde tedy o typ práce, kterou můžeme označit jako *Funeralwerke*, jak již bylo zmíněno v úvodu. Důvod vydání takového díla je v podstatě stejný, jako u ostatních tištěných pohřebních kázání. Zvláště tam, kde je u kázání připojen i drobný přípisek o zesnulém, nebo o průběhu pohřbu můžeme vidět velkou podobnost. Zde se ovšem jedná o podstatně obsáhlejší práci. Takováto díla jsou známá především z německy mluvících luteránských oblastí, jako bylo Hessensko nebo Horní Lužice.

Jak se postupně stala tištěná pohřební kázání oblíbenou četbou a byly vytvářeny i velmi obsáhlé soukromé sbírky,⁵¹ rozšiřoval se také jejich obsah. Ten již nespočíval pouze na kázání a dedikaci, ale dostávalo se do něj mnoho dalších druhů textů. Přidávaly se biografické údaje o zesnulém (takzvaná *Personalialia*), které byly v protestantské prostředí od samotného kázání oddělovány a umisťovány buď na začátek, nebo na konec textu.⁵² Dále podrobný popis pohřební slavnosti a průvodu (*Processus* neboli *Prozessionsordnung*). Vkládaly se také seznamy významných hostů, především těch, kteří hráli v průvodu nebo v životě zesnulého významnější úlohu. Takto se tedy funerální tisky rozrůstaly po informační stránce.

Nezanedbávaly se ovšem ani duchovní části. Pohřební kázání obohatily další smuteční promluvy a jiné druhy textů, jako byly smuteční básně (*epicedia*, *epitafy*) a nechyběly ani modlitby pronesené během pohřbu. Případně mohly být později od autora tisku přidané krátké, takzvané střelné, modlitby či žalmy. Také můžeme v tomto druhu funerálních děl nalézt otištěné smuteční písně často včetně notového záznamu.⁵³ Jednotlivé části celého díla mohou být samozřejmě provázány doprovodným, popisným textem, tak jako tomu je u zde zkoumané práce. Typickým prvkem takovýchto spisů bývá také jejich zdobnost. Ta se objevuje ve větší míře až od druhé čtvrtiny 17. století.⁵⁴

Tyto rozsáhlé funerální tisky vznikly v německém luteránském prostředí a do českých zemí se v podstatě nerozšířil. Čeští protestanti sice přejali zvyk, tisknout

⁵¹ LENZ, R.: *De Mortuis nil nisi bene*, s. 20.

⁵² PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s. 128.

⁵³ Výstavba funerálních tisků in: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> pro srovnání Tamtéž, str.134.

⁵⁴ Tamtéž, s. 134, Viz podkapitola o výzdobě – níže.

příležitostná kázání, ale tvorba takto rozsáhlých ucelených prací, se neujala. Dnes známe pouze jedno dílo charakteru *Funeralwerke* z českého jazykového prostředí, a to právě zde předkládaný *Processus*. Jde o dílo vydané u příležitosti pohřbu Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic, zemřelého 24. dubna 1614. Právě pro jedinečnost takovéhoho pramene na něj padla volba jako na stěžejní téma celé práce. Budeme tento hlavní pramen porovnávat i s dalšími pohřebními kázáními, jejich sbírkami, nebo pracemi popisujícími pohřeb předbělohorského šlechtice, tak jak byly představeny v úvodu.

Dosavadní stav bádání

Stavem současného bádání jsme se zabývali již v úvodu, zde pouze pro připomenutí. Sbírkami pohřebních kázání se v Německu zabývá množství autorů, především z výzkumného týmu kolem Rudolfa Lenze.⁵⁵ Pro české prostředí se sbírkami kázání zabývá například M. Sládek, nebo R. Pavlíčková.⁵⁶ Přesto, že se jedná o zajímavý a unikátní pramen, nedošlo prozatím k jeho zevrubnějšímu zpracování, nebo alespoň většímu využití jeho potenciálu. Kromě krátkých, zde citovaných zmínek o pohřbu či smrti Albrechta Václava Smiřického v pracích Krále, Sedláčka nebo Čechury, se tomuto jedinečnému tisku věnuje pouze Miloš Sládek, ve svém článku „*Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*“.⁵⁷ *Processus* nabízí množství informací nejen o zesnulém, ale i o samotném rodu Smiřických. Zde jsme ze sbírky rozebrali pouze první část, nazvanou „*Wypsání slavného pohřbu p. Z Smiřic*“.⁵⁸ Na zpracování ale nyní čeká především druhá, obsáhlejší část, která obsahuje nejen všechna kázání, ale i přednesené modlitby, a také epitafy a smuteční básně vytvořené u příležitosti Smiřického pohřbu.

Autorství

Popravdě tento tisk nemá jednoho autora, lze však označit osobu - editora, který tento kolektiv přispěvatelů s vysokou pravděpodobností vedl. Jedná se o nejpřednějšího z kněží celého Smiřického dominia, Víta Phagellia Píseckého, děkana a superintendenta v Kostelci nad Černými Lesy. Vedle zmíněného Phagellia přispěli do *Processu* další starší a představení sborů (*seniores*) a jiní kněží z panství Albrechta Jana Smiřického.⁵⁹

⁵⁵Tým R. Lenze pracující na univerzitě v Marburgu. <http://www.personalschriften.de/>

⁵⁶ SLÁDEK, M: *Poznámky k problematice*.; R. Pavlíčková, *Triumphus in Mortem*.

⁵⁷ SLÁDEK, Miloš. *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft*. Sborník příspěvků z konference konané 6. - 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1995, vyd. 1997, s. 215-218.

⁵⁸ *Processus*, s. 5 – 46.

⁵⁹ *Processus*, závěrečná stránka předmluvy – bez paginace. „Děkan a Superintendens w Kostelcy nad

Dnes bychom tedy mohli *Processus* označit jako sborník děl různých autorů. Je ovšem pravděpodobné, že hlavní tíhu sestavení spisu a doplnění o předmluvu, nesl právě Vít Phagellius, zatímco další kněží a kazatelé přispěli pouze svými kázáními, která na pohřbu pronesli, případně drobnými modlitbami. Phagellius jako superintendent měl samozřejmě výjimečné postavení, pravomoci, ale také povinnosti, především vůči své vrchnosti. Proto je logické, že tento úkol byl svěřen právě jemu. Důvody vzniku tohoto smutečního díla se ještě budeme zabývat, je ovšem možné, že jednou z pohnutek pro vytvoření tak obsáhlé publikace byla touha zavděčit se Albrechtu Janovi, nově nastupujícímu pánovi celého dominia.

Počet, stav a porovnání dochovaných výtisků

Toto funerální dílo vyšlo v roce 1615, tedy minimálně půl roku až rok po samotném pohřbu Albrechta Václava. Zakázku dostal jeden z předních pražských nekatolických tiskařů, Daniel Karel z Karlšperka, který měl dílnu na Novém Městě Pražském. Karel z Karlšperka působil v Praze mezi lety 1612 – 1622.⁶⁰ Tento významný pražský tiskař byl bratrem významného humanistického básníka Jiřího Carolida z Karlsperka.⁶¹

Výtisk *Processu*, který jsem použila jako podklad pro tuto práci, je uložen v knihovně Premonstrátského kláštera na Strahově.⁶² Není to ovšem jediný dochovaný exemplář. V Praze můžeme najít hned tři další. Dva v Národní knihovně (dále jen NK), oddělení starých tisků.⁶³ Jeden z těchto výtisků obsahuje i další textové přírůstky, je digitalizován a zveřejněn v rámci projektu Google Books.⁶⁴ Další výtisk se nachází v knihovně Národního muzea v Praze (dále jen KNM)⁶⁵ a pátý exemplář bychom našli v Moravské zemské knihovně v Brně (dále jen MZK).⁶⁶

Podářilo se mi se seznámit se čtyřmi z pěti dochovaných výtisků, které jsou uvedeny v knihopisu. Po prozkoumání čtyř výtisků, které byly v dobrém stavu a poskytly tak veškeré potřebné informace o *Processu*, nebylo již potřeba vyhledávat další exemplář.

Czenými Lesy. Seniores a jiné Kněžstvo na gruntech W.M.zůstávající“.

⁶⁰ Nekatolík Daniel musel emigrovat z království v roce 1628 na základě Obnoveného zřízení zemského. Do Čech se navrátil ještě nakrátko za saského vpádu v roce 1631. Blíže In. <http://opac.nm.cz/authorities/1538;jsessionid=7A07A0891DE38AF77DB4FA664B4C54F3>

⁶¹ ŠASTNÝ, Radko: Čeští spisovatelé deseti století. Praha 2001. Druhé vyd. s. 33 - 34. Heslo Jiří Carolides z Karlšperka.

⁶² Strahovská knihovna řádu Premonstrátů, sign. JG III 10, *Processus aneb wypsánj slawného pohřbu dobré a wzáctné paměti vrozeného Pána, Pana Albrechta Smiřického z Smiřic*. Praha 1615.

⁶³ NKP Oddělení starých tisků, Skupina Konspektu – 094 – Staré tisky, systém. číslo: 000076135.

⁶⁴ In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

⁶⁵ Knihovna Národního muzea v Praze, signatura 35 E 3, , *Processus aneb wypsánj slawného pohřbu dobré a wzáctné paměti vrozeného Pána, Pana Albrechta Smiřického z Smiřic*. Praha 1615

⁶⁶ MZK v Brně, studovna rukopisů a starých tisků.

Všechny výtisky jsou ale dostupné a jeden z nich dokonce v online podobě. Právě tento výtisk je oproti dalším dochovaným výjimečný kvůli textovému přívazku z roku 1614. Doplněk má charakter veršované zprávy o smrti a životě Albrechta Václava, který byl přivázán k přední straně výtisku *Processu*.⁶⁷ U ostatních dochovaných výtisků se žádný další přívazek nedochoval. Ostatní exempláře obsahují sice také úvodní slovo od Jakuba Akanthyda Mituse, jedná se ovšem o necelé tři stránky latinského textu, zatímco text doplňku zaujímá čtrnáct stran včetně vyobrazení erbu Smiřických. V digitalizovaném výtisku chybí úvodní strana s plným názvem knihy. Je také důležité, zhodnotit zachovalost jednotlivých výtisků *Processu*. Co se týče jejich opotřebení a poničení jsou na tom všechny exempláře velmi podobně.

Výrazné rozdíly jsou ve stránkové celistvosti tisků. Především výtisk uložený v MZK je ochuzen o celých dvaatřicet stran začátku knihy a dochoval se až od strany 33. U tohoto exempláře chybí i závěr - končí totiž stranou 636, třebaže samotný konec u dalších výtisků je až na straně 669 bez připojených poznámek a oprav. V brněnském exempláři navíc chybí strany 625 a 626. Ve výtisku (bez přívazku) uloženém v NK, chybí pro změnu strany 577 až 592 a 665 až 668. Ani digitalizovaná verze není bez ztrát některých stránek. Kromě titulní strany chybí pouze stránky 229 a 230. Podobně zachovalým výtiskům, jako je digitalizovaná verze, patří i ten uložený ve Strahovské premonstrátské knihovně, kde schází pouze strany 242 a 243.

Vzhledem k tomu, že jsem měla k dispozici čtyři výtisky, mohla jsem bez problému zkompletovat úplný obsah od titulní stránky až po připojené poznámky a opravy. Občasná záměna čísel stránek, nebo jejich vynechání můžeme považovat za tehdy běžné tiskařské chyby, přestože jich zde není málo. V podstatě jsou téměř všechny dochované výtisky ve velmi dobrém stavu a mohly by být stěžejním pramenem této práce (snad kromě výtisku uloženého v MZK). Vybrán byl ale výtisk ze Strahovské knihovny a další exempláře plní pouze roli srovnávací či doplňující, nejvíce pak digitalizovaná verze, a to díky tomu, že je téměř kompletní, velice dobře dostupná a jako jediná obsahuje výše zmíněný přívazek.

Obsahový rozbor

Pro lepší seznámení se s pramenem a následnou orientaci v jeho jednotlivých částech se nyní zaměříme na malý rozbor tohoto díla a jeho obsahu. Posoudím, jaké je uspořádání jednotlivých částí a jejich výpovědní hodnota. Poté porovnáám *Processus*

⁶⁷ In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

s jinými tisky stejného zaměření z německého prostředí?

Jde o vcelku rozsáhlou publikaci o téměř sedmi stech stranách.⁶⁸ Kniha se dělí na několik základních částí, jejichž zevrubnému popisu se věnuji níže v kapitole. V Českém prostředí je takovýto tisk neobvyklý, ačkoli v německy hovořících luteránských oblastech se objevují v mnohem větším množství. Na základě četných pramenů Lenzovo pracoviště na akademii v Marburgu vytvořilo ideální obsahovou kostru, podle níž byla funerální díla zpravidla sestavována.⁶⁹ Některé části tohoto konstruktů lze rozeznat právě i ve zde zkoumaném *Processu*.

Titulní strana

To, co obyčejně zaujme na první pohled, tedy titulní strana knihy, bývá v renesančních tiscích zaplněno buď obrazem týkajícím se tématu, nebo množstvím informací, které bývají také psány alespoň větším, nebo ozdobným písmem.⁷⁰ U zpracovávaného pramene se jedná o druhou možnost. Celá první strana je pokryta textem se základními informacemi.⁷¹ Nalezneme na ní především celý název díla, tedy: „*Processus aneb wyspání Slavného Pohřbu...*“⁷² V titulu se zároveň sděluje nejen, o jaké dílo se jedná, a také celé jméno a šlechtický titul zesnulého. Editor v názvu uvádí mimo jiné i místo a přesný čas smrti Albrechta Václava a navazuje termínem pohřbu. Data uvádí jak ve formě jednotlivých dnů a měsíců, tak i podle církevních svátků. Protože pohřeb se konal v rozmezí více dnů, je zde několika málo slovy popsán.⁷³ Ani tímto ale obsah první stránky nekončí.

Závěr strany poskytne ještě malý exkurz do biblických odkazů týkajících se smrti. Jsou zde citovány čtyři různé verše, jeden žalmový a další tři pak ze starozákonní knihy

⁶⁸ Paginovaných je 669, přičemž prvním uvedeným číslem je 6. To se ale objevuje až na jednadvacáté straně textu. Evidentně nebyla mezi první stránky bez paginace započítána předmluva a snad ani otisk dřevorytu erbů Smiřických. Stejně tak můžeme k celkovému rozsahu připočítat i poslední čtyři nečíslované stránky poznámek.

⁶⁹ Forschungsstelle für Personalschriften – Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz. In: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> [cit. 12. 12. 2014]

⁷⁰ Viz příloha č. 1. První strana sbírky pro J.O.Šlika. Srov. Ukázky titulních listů kázání, in: Sládek, M.; Svět je podvodný verbíř, Argo 2005.

⁷¹ Příloha č. 2.

⁷² *Processus*. „Dobré a Wzáctné paměti Urozeného Pána Pana Albrechta Wáclava Smiřického z Smiřic na Náchodě, Rysmburgku, Sskworči a Kosteley nad Černými Lesy/ec.“ Titulní strana.

⁷³ Tamtéž. „Kterýž život swůj w Domě swém w Messim Městě Pražském / we Čtwtvrtek po památce S. Jiří Rytíře: tj. 24. April: Léta přitomného 1614. W hodin II. Na celém Orloji: maje Let věku swého 23. A 6. Měsíců / pokojně a sšřastně w Pánu Bohu dokonal. Jehožt mrtvé Tělo / z téhož domu jeho / w Středu po první Neděli po S Trojicy: tj. / 4 Junii wyzdwiżwno: odtud až do Města Náchoda dovezeno / a tam teprw 8 Junii / jinák den pamatný Medarda / totiž w Neděli 2. Po S. Trojicy / poctiwé a náležitě w Kostelevelikém Městském do země w Sklipku připraweném / po 22 hodině / Léta swrchu psaného pochováno.“

Job.⁷⁴ Jejich obsah se vztahuje k pomíjivosti pozemského života i k časné smrti. Není to ovšem jediné sdělení, které z nich lze vyčíst. Tyto verše jsou psány jako chronogramy obsahující rok 1614, tedy rok úmrtí Albrechta Václava Smiřického. A teprve tímto skrytým symbolem se titulní strana uzavírá.

Vložené latinské texty a dřevoryt

Mezi úvodní stranou a dedikací nalezneme ještě tři stránky latinského pojednání o dobré smrti. Ta dle textu neměla být ani hrozná, ani zstrašující, pokud byl věřící náležitě připraven, což znamenalo vést dobrý život podle víry a připravovat se co nejlépe a včas na svou smrt.⁷⁵ Text opět zakončují chronogramy, zde se již v jednotlivých řádcích čísla liší. Sám autor těchto stránek, Jakub Akanthides Mityz, uvádí, že zde nalezneme den, měsíc a rok smrti Albrechta Václava Smiřického. Obsah chronogramů pak přímo komentuje smrt Albrechta Václava.

Hned na následující stránce se nachází dobře zpracovaný dřevoryt erbu pánů ze Smiřic.⁷⁶ Je zde vyobrazen klasický černo-stříbrný erb dělený pokosem včetně bohatě vyvedeného klenotu a příkrývadla. Nad erbem jsou vypsáni jeho majitelé, tedy „*INSIGNIA BARONUM DE SMIRZIC*“ a pod erbem pak krátký latinský popis barevnosti erbu v návaznosti na osobu Albrechta Václava.⁷⁷

Před dedikací je vložen ještě jeden krátký latinský text. Ačkoli se jedná pouze o jedinou stranu, nelze jej rozhodně zanedbat. Podle všeho jde o takzvané *epicedium*- tedy smuteční báseň.⁷⁸ Na konci textu, který se týká přímo osoby Smiřického, je autorův podpis „*I. Campanus*.“ Jedná se o Jana Campana Vodňanského, jednoho z největších básníků své doby. Byl evangelíkem, skvělým skladatelem, básníkem a také rektorem pražské univerzity.⁷⁹ Z jakého důvodu se podílel? Jednou z možností je, že ho Vít Phagelius požádal o složení smuteční básně do funerálního díla nad Albrechtem Václavem. Druhá možnost je, že se Campanus osobně znal buď přímo se zesnulým Albrechtem Václavem, případně jiným členem rodu Smiřických a svůj příspěvek a hold zesnulému nabídl do tisku

⁷⁴ Tamtéž. „Žalm 102. v 12. Dnové nassI jako stIn : neb wssICknI jako tráwa pojeDnaV swaDnaV. // Job 7. v 1. 15. 16. Čzas náš nanIjInssI / než jako DnoVVé nájeMnlka. // Protož ZwoLVjI raDějI SMrt brzkaV / nežLI žIwot. // Nebo MarnI jsaV V ČZIněni Dnové nassI na Swětě.“

⁷⁵ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, podkapitola II. 1. Představy o smrti. od str. 43.

⁷⁶ Příloha č. 3

⁷⁷ Processu. „Smirzitudumclypeocoloralbus et aterinerrant, Dum cadit Albertus, Quit coloralbusagit? Atranontantrapum: sukcesor pingitur albo, Penna sed ad coelos kandida utrumqvehit.“ Nečíslovaná pátá strana.

⁷⁸ In: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> [17.11.2014]

⁷⁹ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, a kol. Biografický slovník Českých zemí : 9. sešit : C. Praha : Libri, 2008. 369 - 502 s.

sám.

Dedikace

Věnování, neboli *Dedicatio*, též *Widmung*, bývá na začátku téměř všech tehdejších tisků a knih. V případě pohřebních kázání se nabízí hned několik odůvodnění, proč je dedikace tak významnou součástí díla. Kázání bývá nejčastěji věnováno pozůstalým, blízké rodině zemřelého, na připomenutí památky a také pro útěchu.⁸⁰ Díky oblíbě pohřebních kázání, knížek dobré smrti a dalších tisků s funerální tematikou, byly i sbírky pohřebních kázání dedikovány konkrétním osobám, rodinám, případně více jednotlivcům. Obvykle byla osoba, které byl tisk věnován, také tou osobou, na jejíž náklady se tisk vydával. Právě poslední zmíněná varianta odpovídá sledované sbírce.

Dedikace patří Albrechtu Janovi Smiřickému, poslednímu pánovi ze Smiřic a stejně tak na něj jako na dědice celého dominia padly veškeré náklady na vydání tisku. Vzhledem k tomu, že byli naživu ještě jiní, bližší příbuzní Albrechta Václava, jeho matka, sestra, nebo tety, mohli bychom logicky očekávat, že v dedikaci budou uvedena také jejich jména. Ta se tam ale vůbec neobjevují a tyto ženy, blízké zemřelému Albrechtu Václavovi, jsou zmíněny až později v rámci vyjmenovávání přítomných v průvodu, nebo v některých kázáních. Náklady Albrechta Jana a jeho nástupnictví tedy pravděpodobně hrály velmi významnou roli. V některých funerálních tiscích může dedikace obsahovat i stručný rodokmen, což není případ zde zkoumaného díla.⁸¹ Dedikace v *Processu* není nijak obsáhlá, uvádí se zde pouze jméno a titul Albrechta Jana a jedna věta samotného věnování.⁸²

Předmluva

Na věnování navazuje třináctistránková předmluva. Ta bývala obvykle napsána buď autorem kázání a dalších částí díla, nebo i samotným zemřelým,⁸³ který takovouto *Vorrede* sepsal v rámci své přípravy na smrt. V *Processu* je předmluva psaná s největší pravděpodobností Vítem Phagelliem. Právě zde, na konci předmluvy, je vytištěn již výše zmiňovaný podpis superintendenta, kněží a seniores ze smiřických panství. V knize je označena nadpisy nad všemi stránkami právě slovem „předmluva“ a celý její text je

⁸⁰ PAVLÍČKOVÁ, R: *Triumphus in Mortem*, s. 17.; Také SLÁDEK, M: *Poznámky k problematice*, s. 195.

⁸¹ Rozvržení a charakteristika jednotlivých částí funerálních děl, In: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> [cit. 16.11.2014].

⁸² *Processus*. „Služby swépowolné, s winssowáním na pánu Bohu zdrawiwýborného / panowánidlauhého / a prospěchu wewšem dobrem winssowanehowzkazuji.“ Bez paginace, první strana DEDICATIO.

⁸³ In: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> [16.11.2014]

uveden ozdobnou iniciálou, která jej opticky odděluje od předcházející strany. V textu ji však Phagellius označuje za dedikaci nahrazující předmluvu. Tomu je přizpůsobena i forma, jakou je předmluva psána. Autor zde přímo oslovuje Albrechta Jana, ovšem vždy pouze slovy: „*Wašī Milosti*.“ Jméno šlechtice, kterého takto oslovuje je skutečně zmíněno pouze na stránce s dedikací.

Obsahově se předmluva dělí přibližně na dvě části. Phagellius začíná odůvodněním, proč se vydávají takováto funerální díla a obecně odůvodňuje konání nákladných pohřbů a pořizování písemných záznamů o takovýchto obřadech. Oporu a také velké množství příkladů si bere především z Bible. Uvádí nejen odkazy na dobrá úmrtí a následná slavná pochování biblických osob, ale také opačné případy, kdy byl pohřeb za trest člověku odepřen.⁸⁴ Po příkladech pohřbů, kterými byli tito lidé vyznamenáni, či odměněni, neváhá autor zmínit to, že i Kristus byl pohřben. Zde se výrazně ozývá neotřesitelná víra ve vzkříšení, pro které je podle člověka 17. století potřebný i dobrý pohřeb. Tuto myšlenku podporuje také zmínkou o svatých, kteří jak známo u „pozdějších“ svatých dbají nejen na řádné zařízení svého pohřbu, ale starají se o pochovávání svých blízkých a tím i o přiblížení k jejich spáse.

Ke druhé části předmluvy se Phagellius dostává opět skrze biblický příklad. Uvádí zde popis Jákobova pohřbu a jeho převezení do Kananejské země. V návaznosti na tuto tradici, která popisuje pohřby urozených a významných osob, poznamenává, že ani dnes by se vše nemělo „odbývat“ samotným pohřbem. Dle něj je nutné zanechat věčnou památku pro potomky. Tím se dostává k odůvodnění vydání samotného *Processu*. Zprvu je takový tisk vhodný, aby se zpráva o pohřbu co nejvíce rozšířila a vešla ve známost. Důležitou informací zde však je to, že sepsání a tisk zprávy o pohřbu nařídil přímo Albrecht Jan a samozřejmě šlo vše na jeho náklady.⁸⁵

Důvody Janova nařízení byly pravděpodobně velmi prosté. V době smrti a pohřbu svého strýce byl v zahraničí a nestihl se dostavit. Zároveň si díky podrobnému popisu celé ceremonie mohl ověřit, jak byly splněny jeho příkazy ohledně pohřbu.⁸⁶ Na věrohodnosti takovéto zprávy částečně ubírá zmínka Píseckého, že doufají spolu se správci, regenty a ostatními kněžími, že se pánovi jejich práce bude líbit a nadále jim bude dobrým ochráncem. Můžeme si klást otázku, zda by takovéto přání mohlo vést autora k zamlčování

⁸⁴ *Processus*, „Takto prawí Hospodin o Joakymowi...pohřben zajisté bude pohřbem Osličím / wywlečen a wywržen Jsa za brány Jeruzalémské. ...psy žráti budou Jezabel mezy zdmí...“ Předmluva, bez paginace.

⁸⁵ *Processus*, „Z povolení zajisté / anobř rozkazu Wassi Milosti to se wsecko dálo“...„že to vlastním nákladem Wassi Milosti na světlo vychází“ Předmluva, bez paginace.

⁸⁶ Více k důvodům vzniku tohoto díla v dalších kapitolách práce, především v 9. kapitole – Jedinečnost a důvod vydání.

některých potíží, nebo dokonce k upravování faktů. Je to však velmi nepravděpodobné, protože popis průvodu i samotného pohřbu je velmi realistický a pramen se nedostává do protikladu s dalšími soudobými texty.

Popis průvodu

Na předmluvu navazuje jedna z hlavních částí celého tisku. A to „*Vypsání slavného pohřbu*“.⁸⁷ Jde tedy o *processus*, a jak již bylo zmíněno v názvu celého díla, což je podrobný popis pohřebního průvodu a samotného pohřbu, konaných ve dnech 4. až 8. června 1614. Kromě popisu trasy, kudy průvod prošel, jsou zde vcelku podrobně popisována místa noclehů, občerstvení a především místa, kde proběhla jednotlivá kázání. Místa se znovu připomínají vždy před samotným otištěným kázáním.

Processus poskytuje také další zajímavou informaci, a to kdo všechno šel v průvodu. Seznam nevyjmenovává přirozeně úplně všechny zúčastněné osoby, ale jmenuje ty, kteří hráli v průvodu určitou roli. Například zmiňuje nosiče insignií, ty, kteří vedli koně, doprovázeli rakev, nebo dělali doprovod a oporu urozeným ženám. Popis průvodu vrcholí uložením zesnulého do hrobu, v němž jsou uloženi i další jeho příbuzní (bratr, otec, prarodiče). Celá kapitola pak končí krátkým vylíčením dění po pohřbu, odjezdem šlechty a kněží, jejich odměnou i pohoštěním poddaných, kteří svého pána doprovodili na jeho poslední cestě.

Kázání

Následuje hlavní a přirozeně nejobsáhlejší část díla. Veškeré modlitby a kázání, pronesené nad mrtvým v průběhu celého pohřbu a ještě jedno pronesené kázání navíc. Celkem jich je zaznamenáno čtrnáct a spolu s modlitbami jsou uvedeny v takovém pořadí, v jakém následovaly na pohřbu. V tisku jsou tedy od sebe odděleny jednotlivé dny a v rámci nich pak chronologicky řazená kázání. Modlitby zazněly například při zastávkách průvodu, nebo před některými kázáními. Stejně jako u kazatelských promluv, je v *Processu* i u každé modlitby uveden konkrétní řečník.

Kázání bylo obvykle proneseno ráno před odjezdem z místa přenocování. Je vhodné zmínit, že první kázání, se týká především osoby Albrechta Václava a lze jej označit za jeho stručné *curicullum vitae*. Hlavní důraz se klade především na jeho kavalírskou cestu po Evropě. Za nejdůležitější okamžik z cest je pak považováno

⁸⁷ *Processus*. Nečíslovaných stran je celkem 41.

ztroskotání lodi při plavbě ze Skotska do Irska, při němž se pasažéři včetně Smiřického jen zázrakem zachránili. Zde autor přičítá velkou roli při záchraně pasažérů modlitbě, víře a odevzdanosti do Božích rukou.⁸⁸

Jednotlivá kázání jsou od sebe oddělena ozdobnými vlysy, nebo iniciálami následujícího kázání. U některých najdeme dokonce obě varianty. Zvýrazněny jsou také jednotlivé dny a změny místa, kde bylo kázání proneseno. Poslední den pohřbu, tedy v neděli 8. června zaznělo více kázání, a to hned osm. Není tedy divu, že již nevybyl prostor ještě pro jednu připravenou promluvu. Poslední nezrealizované kázání bylo přidáno dodatečně až přímo do tisku, protože v harmonogramu pohřbu na jeho pronesení nezbyl čas.⁸⁹

Omýlení a hlavička tiskařské dílny

Po otištěných kázáních následuje již jen závěrečná část funerálního tisku. Posledních čtyři strany Processu obsahují opravy chyb v textu.⁹⁰ Ve čtyřech sloupcích jsou vypsány jednotlivé chyby, místo, kde se v textu nacházejí a opravená verze.⁹¹ Je samozřejmé, že tiskařská dílna nemohla zachytit všechny chyby v tak rozsáhlém díle. Některé jsou patrné i z podkapitoly srovnávající jednotlivé výtisky, jako například špatné značení stran.

Grafická výzdoba

V pojetí smrti a úkolu pozůstalých byly v katolické a protestantské (České) konfesi značné rozdíly. Odmítání existence očistce stavělo protestantské pozůstalé do zcela nové pozice. Modlitby, prosby a zádušní mše za zkrácení, či odpuštění pobytu v očistci ztrácely svůj význam. Proto se pozůstalí z protestantských církví začali orientovat na jinou stránku rozloučení se s mrtvým.⁹² Začali se intenzivně věnovat vzpomínání na své zemřelé a na připomínku jejich dobrého života, který je možné a vhodné následovat. Jednou z forem

⁸⁸ Processus, s.54 „Marynářiwidouctakowé nebezpečnství / wssechněch aby se již s dussi y s tělem Pánu Bohu poroučeli, napomínali.“ Tuto kavalírskou cestu lze také porovnat s dochovanými zápisky z cest dalších mladých šlechticů předbělohorských čech. in. HOLÝ, Martin. Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620). Praha: Historický Ústav, 2010. 588 s. Práce Historického Ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28. Ke studijní cestě Albrechta Jana ODLOŽILÍK, Otokar: Poslední Smiřičtí. In: Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. DÍL II. / Historický klub, Praha 1930, díl II, str. 70 – 87.

⁸⁹ Více v kapitole 7 – Kázání.

⁹⁰ Processus. „*Omýlení sskodnějsi / takto sobě dobrotiwýCžtenářnapraví*“ Stránky opět již bez paginace, navazují ale těsně na str. 669 (poslední stránka kázání).

⁹¹ Příloha č. 4.

⁹² PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s. 135.

takovýchto vzpomínek byla i pohřební kázání. Stala se specifickým druhem literatury, takzvanou útešnou, nebo povznášející literaturou.⁹³ Zároveň si však čtenáři připomínali možnost vlastní blízké smrti.

V průběhu let stoupaly tisky pohřebních kázání v oblibě a zákonitě se tak musela vyvíjet i jejich grafická úprava a výzdoba. Ta měla za úkol doplňovat texty kázání a dalších částí funerálních prací různými ozdobnými vlasy, iniciálami i drobnými ozdobami, ať už s tematickými motivy smrti, nebo zcela neutrálními.⁹⁴ V průběhu raného novověku se z několika iniciál a drobných ozdobných prvků stalo rozsáhlé grafické zdobení vydaných pohřebních kázání a jejich sbírek. Tak jako se zvyk vydávání příležitostných, zejména pohřebních, kázání tiskem dostal do českých zemí z německého prostředí, tak i zdobnost komemorativních tisků se k nám rozšířila odtud. Zatímco právě z německého luteránského světa známe i několikastránkové výzdoby takovýchto tisků, v českém prostoru nebyla zatím výzdoba v takovém rozsahu objevena.⁹⁵ V prvních desetiletích 17. století byla grafická výzdoba protestantských tisků sice hojně používaná, ale ne v takovém rozsahu a s tak zdobnými prvky jako v nastupujícím baroku.⁹⁶

U *Processu* se setkáme s relativně jednoduchou výzdobou. Především úvodní strana nemá žádný ozdobný prvek, pokud mezi ně nepočítáme celkovou úpravu písma a členění celé strany. Jen o pár let mladší sbírka pohřebních kázání od Blažeje Borovského z Borovna má již svoji úvodní stranu opatřenou ozdobným rámečkem.⁹⁷ *Processus* se může pochlubit pouze dvěma většími celky. Prvním z nich je výše zmíněný dřevoryt erbu rodu Smiřických s celým klenotem, který pokrývá téměř celou stránku a je k němu připojen jeho krátký popis. Stejně provedený erb totožné velikosti je otištěn také v samostatně vydaném *Monumentu*. Zde pro změnu zdobí poslední stranu, čímž uzavírá kázání. Tentokrát u sebe nemá přidáný popis. Místo něj se zde vyjímá chronogram s již známým letopočtem 1614.

Druhou ozdobou tohoto tisku, která stojí za povšimnutí je závěrečná viněta těsně nad identifikací tiskařské dílny, která z ánfasu zobrazuje obličej foukajícího muže, orámovaný bohatým vzorem s rostlinnou tematikou.⁹⁸ Díky častým citacím v kázáních a promluvách o životě člověka, který *je jako vítr*, je možné, že je zde zobrazen bůh větru

⁹³ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s.127.

⁹⁴ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s. 132.

⁹⁵ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s 134

⁹⁶ Například vlas s tématem krajiny a zbytků chrámu při východu slunce – in. PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s.131. Tato náročná výzdoba, stejně jako celostránkové mědiryty (s.134) se ještě v letech 1614 a 1615 v českém prostředí neobjevuje.

⁹⁷ BOROVSÝ Z BOROVARNA, B.: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-002&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> srovnání viz příloha č. 2.

⁹⁸ Příloha č. 5.

Aiolos, případně by obličej mohl patřit foukači mýdlových bublin, tedy oblíbené postavě pro připomínku pomíjivosti života.⁹⁹

Další výzdoba je již tvořena obměňováním a kombinacemi několika druhů vlysů, jako je řada trojlístků, stylizovaných křížků a geometrický vzor,¹⁰⁰ které se opakují. Motivy těchto vlysů se v celé publikaci mění jen málo, většinou se pouze střídá jejich kombinace. Tyto vlysy od sebe oddělují jednotlivá kázání, modlitby, případně jednotlivé dny průvodu. Na začátku dalšího kázání, se obvykle objevuje ještě ozdobná iniciála doplněná rostlinnými motivy. Vedle toho se v tisku nachází i samostatné drobné ozdoby, jako křížek, nebo dvě ruce, které na sebe ukazují nataženými ukazováčky.¹⁰¹

Právě střídající se stejné motivy v grafické výzdobě, ať se jedná o vlysy, rostlinné motivy, nebo ornamenty u iniciál udržují jednotnou koncepci celého díla. To opět potvrzuje fakt, že byl *Processus* zamýšlen a především vytvořen jako jeden celek.

⁹⁹ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*. s. 132.

¹⁰⁰ Příloha č 6.

¹⁰¹ *Processus*, s.49 (křížek) a s. 125 (ruce).

2. Průvod a pohřeb

Smysl pohřebních průvodů

Další část *Processu* tvoří popis samotného pohřbu a především pohřebního průvodu, který bývá často nazýván poslední cestou zesnulého. Pohřební průvod plnil několik funkcí. Základní smysl spočíval v doprovodu zesnulého z domu smutku do místa pohřbu. Podle teorie Arnolda van Gennepa¹⁰² se jedná o tak zvaný přechodový rituál, kdy probíhá odchod mrtvého od živých, a rodina tak má možnost odloučit se od svého zesnulého člena a prokázat mu poslední službu. Toto odloučení ale zároveň probíhá ve veřejném prostoru a proto je rituál určen i pro zbytek společnosti.

Další funkcí průvodu byla reprezentace. Vzhledem k veřejnému průběhu, byl průvod jedinečnou příležitostí k oslavě celého rodu, ale také i jednotlivců. Pokud se tedy jednalo o pohřeb velmože, jako v případě Albrechta Václava Smiřického, nebo Petra Voka z Rožmberka, pak byla v průvodu jasná snaha o co nejlepší zviditelnění jeho dědice a nástupce.¹⁰³ Jeden z hlavních symbolů prezentace tvořily rytířské atributy nesené před rakví, ty nesly rodové a stavovské insignie a erb zesnulého. Obvykle je nesli rytíři a přátelé zesnulého.¹⁰⁴ Kromě rodu a nastupujícího dědice panství bylo třeba viditelně reprezentovat také příslušnou konfesi. To získávalo na naléhavosti především v zemích nábožensky rozdělených, jako byly české země na počátku 17. století.¹⁰⁵

Lidé, přihlížející pohřebním průvodům, veškeré tyto symboly a projevy reprezentace očekávali a většině z nich byli také schopni rozumět. Velké množství lidu různých stavů a různého vztahu k zesnulému, které se obvykle pohřbu účastnilo, bylo třeba zorganizovat a seřadit tak, aby to odpovídalo jejich postavení a zároveň roli, kterou v průvodu zastávali. Každý pohřební průvod měl tedy své přesné řazení, kdy symbolickým středem a hlavním bodem celého shromáždění byla rakev s tělem zesnulého. V její blízkosti šly nejdůležitější osoby i symboly a celé řazení průvodu tedy kopirovalo jednotlivé společenské vrstvy. Také zesnulí často vyjadřovali svá přání na průběh pohřbu a průvodu v závětech. Zpětně pak můžeme popisy průvodů nalézt například jako součást tištěných pohřebních kázání.¹⁰⁶

¹⁰² Srov. VAN GENNEP, A.: *Přechodové rituály*.

¹⁰³ Srov. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 199.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 200.

¹⁰⁵ Více k tématu konfesionality na pohřbu v kapitole 7 *Projevy konfesionality*.

¹⁰⁶ K pohřebním průvodům, jejich významu a uspořádání KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 190 – 212.

Poslední cesta Albrechta Václava

Pohřební průvod Albrechta Václava Smiřického se plánoval ode dne jeho smrti, 24. dubna až do začátku pohřební slavnosti 4. června roku 1614. Průvod vycházel z domu Smiřických na Menším Městě Pražském¹⁰⁷ a končil v městském kostele v Náchodě, kde bylo tělo Albrechta Václava uloženo do hrobu k jeho předkům. Pohřeb trval pět dní, a to od 4. do 8. června 1614. O délce samotného průvodu vypovídá už fakt, že v něm jelo na osmatřicet vozů. Jednalo se o jeden z největších pohřebních průvodů šlechty v českých zemích.¹⁰⁸ Velmi náročná musela být mimo jiné i koordinace a technické zajištění celé akce. V celém Processu je patrná snaha, aby vše působilo pozitivním dojmem a bez větších komplikací, přesto zde popis některých nesnází objevíme. Jedná se ale o problémy, které byly velmi rychle, případně již dopředu zjištěny a vyřešeny, což přispívá k dobrému mínění nového pána o schopnostech svých poddaných a přátel, kteří pohřeb zajišťovali.

Rolí organizátorů bylo pověřeno hned pět mužů.¹⁰⁹ Rozhodně se nejednalo o krátkou cestu, její délka dosahovala přibližně 160 km,¹¹⁰ jak si můžeme ověřit, podle podrobného výpisu míst, kterými průvod procházel.¹¹¹ Celkem jich je jmenováno patnáct a bylo tedy nutné, aby na některých zastávkách celý průvod nocoval. Zde je potřeba, zajímat se nejen místa, kudy průvod jel, jak byli smuteční hosté ubytováni a pohoštěni, ale také o to, jakým způsobem bylo pečováno o rakev s tělem zemřelého, jaké byly mrtvému projevovány pocty a jak byl na jednotlivých zastávkách při své poslední cestě Albrecht Václav vítán.

Vzhledem k pompéznosti průvodu není pochyb, že silně zapůsobil jak na přihlížející, tak na samotné účastníky. Jak již bylo uvedeno, lidé vnímali symboly smrti a jejich význam a stejně tak reprezentační prvky, které oslavovaly jako zesnulého tak dědice jejich rod.

¹⁰⁷ Později také Montágův palác, dnes je dům součástí komplexu Sněmovny ČR.

¹⁰⁸ Srovnatelný s průvody dalších předních šlechticů českých zemí, jako například Viléma i Petra Voka z Rožmberka, Adama II. z Hradce a podobně. Viz. KRÁL, P.: Smrt a pohřby, s. 196.

¹⁰⁹ Processus, s. 36. Samuel Trojan z Bylan a Rossfeldu, Václav Semilský z Neudorfu, Adam Náchodský z Neudorfu, Jan Starší Holec ze Sladova a Adam Dubský.

¹¹⁰ Délka cesty se mohla lišit s ohledem na zvolenou trasu. V tisku je zmíněno kolik mil ušli téměř za každý den – jednou 3,5 krátké míle, pak 5 a 6 mil - měřeno pravděpodobně v tzv. českých mílích - 1 míle = přibližně 11 km. Srov. BĚLOHLÁVEK, Miroslav: Staré míry, váhy a peníze. Plzeň 1984.

¹¹¹ Processus, str. 6 – 46. Všechna Pražská města, zámek Škvorec, město Český Brod, Klučovský dvůr, ves Poříčany, město Nymburk, město Králův Městec, město Bydžov, městečko Petrovice, ves Skochovice, město Jroměř, ves Svinišťany, městečko Česká Skalice, Náchod – Staré Město nad Metují a město Náchod.

Mezi hlavní symboly připomínající smrt a pomíjivost života jistě patří množství použité černé látky, kdy černá barva značila smutek.¹¹² Stejně tak vlající černé pentle z klobouků a šatů přítomných hostů hrály svoji roli. Pentle vlály i v malém závanu větru a poukazovaly na něj, jako na symbol pomíjivosti. Naopak naději vzkříšení a věčného života připomínalo světlo svíček nesených podél celého procesí. Nákladné oblečení zesnulého, zdobení rakve a bohatá výzdoba průvodu do všech detailů, jako je například erb rodu Smiřických na svíčkách, pak podtrhovali reprezentaci rodu.

Pořádek a složení průvodu

Podívejme se tedy na přesný pořádek průvodu. Z domu do kostela svatého Mikuláše na Malé straně, vycházel následovně. Nejdříve šli žáci, shromáždění ze všech pražských škol náležejících k pražské akademii, a to za stálého zpívání. Zde je třeba vzít na vědomí, že pražská univerzita byla v roce 1614 stále ještě pod vlivem konzistoře a čelila velké konkurenci Jezuitské škole v Klementinu. Proto autor popisu zdůrazňuje, že žáci patřili k pražské akademii.¹¹³ Následovali je kněží ze smiřických panství, kde měl výsadní pozici Vít Phagelius Písecký, který zastával pozici superintendanta,¹¹⁴ a dále kněží české i německé pražské konzistoře. Šli vždy dva a dva vedle sebe a každý z nich měl klobouk překrytý černou látkou (dykytou) s přivěšenými „fáchy“¹¹⁵ Celkem jich podle záznamů v Processu bylo přes sedmdesát. Kolem žáků i kněží pak po stranách kráčelo na sto padesát osob v černých soukenných kápích, s černými svícemi, na kterých byly přivěšeny erby Smiřických, a cestou od kostela se na toto místo přidalo ještě třicet jezdců.¹¹⁶

Za nimi byly deseti rytíři nesený tradiční rytířské atributy neboli *arma*. Je všeobecně známo, že symbolika hrála v životě novověkého šlechtice velmi významnou roli. Oslava zesnulého skrze zástupné symboly tedy k pohřební slavnosti neodmyslitelně patří. Je tedy samozřejmé, že v takto podrobném popisu pohřebního průvodu nechybí ani informace, jaké klenoty kdo nesl. Tvořily totiž spolu s rakví pomyslné jádro průvodu a nést

¹¹² KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 204.

¹¹³ Processus, s. 6. „Napřed sso Žákovstwo ustavičně zpívající zewssech Sskol Pražských / k Akademii Pražské přináležející.“ Pro srovnání v čele průvodu Petra Voka šel jeden Třeboňský student a za ním pak 30 párů dětí (pacholátek) v černých kápích. In. BŘEZAN, Václav: *Poslední Rožmberkové*. Praha 1941, s. 249.

¹¹⁴ Processus, str. 7. Phagelius šel sám mezi skupinou smiřických kněží (36 osob) a kněžími pražské konzistoře (také 36 osob). Vedení skupiny kněží v průvodech patřilo vždy nejvýznamnějším představitelům. Srov. KRÁL, P.: *smrt a pohřby*, s. 197.

¹¹⁵ Fáchy – ve významu: pentle, nebo třásně.

¹¹⁶ Podobně v po stranách průvodu Petra Voka stálo 200 poddaných v černých kápích se svícemi, nebo fakulemi. In. BŘEZAN, V.: *Poslední Rožmberkové*, s. 249.

tyto předměty byl čestný úkol.¹¹⁷ Pozlacené ostruhy nesl Jan Jindřich z Hennersdorfu, rapír a pozlacený tulich v aksamitových pochvách opatroval Burian Amcha z Borovnice. Jako třetí byl nesen „*Šturmmaub aneb Hemelin Aksamitowý...*“¹¹⁸ tedy přilba nákladně zdobená zlatem a stříbrem, s ozdobou ze pštrosího peří dvou barev, a to bílé a černé, což byly rodové barvy Smiřických. K tomu ještě na vršku ozdoba z bílého „*Czápátkowého*“ peří. Tuto součást klenotů měl na starost pan Kašpar Rozenhor z Janovic. Jako další následoval štít, šlo o „*rondel veliké okrouhlosti krumpířsky velmi pěkně, mistrovsky zlatem a stříbrem krumplovany*“ nesený od Václava Dobranovského z Dobranova.¹¹⁹

Pořadí nesení klenotů Albrechta Václava nijak nevybočovalo z tehdejší tradice. V podstatě stejné nalezneme také na pohřbu Petra Voka. Nejdříve šly ostruhy a zbraně, jako odkaz na ideál rytíře.¹²⁰ Pak se skrze zdobenou přilbu dostáváme k dalším atributům, které zároveň vyjadřují příslušnost k rodu a jeho vznešenost. Těmi jsou štít a dále praporec s erbem pánů ze Smiřic. Jeden takovýto damaškový praporec nesl Zdislav Dobřenský z Dobřenic. Vyjímal se na něm zlatem a stříbrem malovaný erb pánů ze Smiřic a zavěšen byl na pozlaceném dřevci se železnou špicí, pozlacenou ohněm. V Processu není zmínka o tom, že by byl praporec nesen na znamení smutku obráceně, nebo alespoň skloněn k zemi. Tento způsob nesení praporce je zdůrazněno u Petra Voka. Na pohřbu posledního Rožmberka k tomu byl ale pádný důvod – s Vokem vymřel celý rod.¹²¹

Od druhého praporce jej odděloval kůň, který byl krom očí celý zakrytý černým aksamitem a po bocích měl přivěšené dva a dva erby.¹²² Na dlouhých černých hedvábných povodcích jej vedl Zikmund Cedlic z Cedlic, hofmistr a Albrecht Kapřík z Lesonic, štolmistr Smiřického pána. Druhý praporec s hedvábnými franclemi, černým dřevcem a opět špicí zlatenou ohněm nesl přes Prahu Antonín Elbl z Neusdorfu.¹²³ Opět následoval kůň, také celý (krom očí až na zem) zakrytý drahým sukнем vedený Honsem Jiřím Fulhoferem, vachtmistrem a Janem Jiřím Minkvicem z Minkvic.

¹¹⁷ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 200. Nesením těchto odznaků byli pověřeni přátelé zemřelého, nebo členové jeho dvora. Tak jako zde, v případě Albrechta Václava Smiřického. I z pohřbu P. Voka detailní popis in. BŘEZAN, V.: *Poslední Rožmberkové*, s. 250 – 251.

¹¹⁸ Processus, str. 8. Přilba byla pravděpodobně zdobena aksamitovou točenicí, nebo přikrývadlem, jako můžeme vidět na erbu Smiřických.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ F. Šmahel, *Smuteční ceremonie*, s. 413.

¹²¹ BŘEZAN, V.: *Poslední Rožmberkové*, s. 250.

¹²² Pohřební, černě oděný kůň byl ústřední postavou průvodu. Černý jezdec na černém koni zároveň symbolizoval zesnulého. In. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 199.

¹²³ Processus, s. 21. Pan Antonín Elbl se ovšem musel vrátit zpět do Prahy a proto místo něj nesl černý praporec pan Jiřík Wolanský.

Těsně před vozem s tělem pak jeli na koních s černými hůlkami Tobiáš Štefek z Koloděj a Jeroným Bukovský z Neudorfu, což byli regenti statků Smiřických pánů.¹²⁴ Okolo rakve pak šlo dvaatřicet osob v dlouhých soukenných pláštích, každý s rytířskou voskovou svíci s namalovaným Smiřickým erbem s hermelínem.¹²⁵ Následoval samotný vůz s rakví a tělem Albrechta Václava Smiřického.

Za vozem s tělem šel pan Adam ze Šternberka, nejvyšší Pražský purkrabí, pan Adam mladší z Valdštejna, nejvyšší hofmistr království českého, pan Jan Sezima ze Sezimova Ústí, nejvyšší komoří království českého, pan Jiří z Talmberka, nevyšší sudí království českého, pan Václav z Budova a pan Jindřich Beřkovský z Šebířova. Ti byli kšaftem určení, jako poručníci nad dětmi a statkem od pana Zikmunda ze Smiřic.¹²⁶ Poslední jmenovaní v této části průvodu jsou Jindřich, Jan a Michal bratři Slavatové z Chlumu a Košmberka.¹²⁷ Za nimi šel, podle údajů v Processu, ještě velký počet osob blíže nedefinovaného panského, rytířského a městkého stavu.

Odděleně, mezi výše psanými pány a fraucimorem, šly tři osoby v dlouhých černých soukenných pláštích s černou hůlkou. Pak teprve následovaly ženy, což ukazuje na rozdělení společnosti na základě pohlaví, v němž pro ženy nebylo místo za rakví, ať už byly jakkoliv úzce spjaty se zesnulým.¹²⁸ Sedm žen šlo v dlouhých *fáchách* a každou mezi sebou vedli dva muži z panského, nebo rytířského stavu.¹²⁹ Hraběnku Dorotu z Fürstenberka rozenou ze Šternberka, matku zemřelého Albrechta Václava, vedl Vilém Slavata z Chlumu a Košmberka, nejvyšší dvorský sudí a prezident komory království českého. Z druhé strany byla paní Dorota vedena Radslavem starším ze Vchynic a Tetova, ten byl v té době císařským radou zemského soudu.

Jako druhá kráčela Markéta Saloména, sestra Albrechta Jana, vedl ji Karel Mracký z Dubé a Jaroslav Bořita z Martinic. Annu Slavatovou ze Smiřic, sestru Václava Smiřického a tedy tetu zesnulého Albrechta Václava, vedl Adam starší z Valdštejna a Fridrich Švihovský. Jako další pak šla Kateřina Říčanská ze Smiřic, druhá sestra Václava Smiřického, tu doprovázel Sezima z Vrtby a Jan z Talmberka. Následovala ji její dcera,

¹²⁴ V tuto chvíli byl právoplatný dědic statků, Albrecht Jan, v zahraničí. Proto bylo třeba určit prozatímní správce. Matka zesnulého by sice mohla být vhodnou osobou pro dočasné spravování panství, ale byla již znovu provdána a tím pádem již příslušela k jinému rodu. Proč ale nebyla za správce určena sestra Albrechta Jana – Markéta Saloména, zůstává otázkou.

¹²⁵ Processus, str. 7 – 10.

¹²⁶ Processus, s. 10 – 11. Pravděpodobně jde o Zikmunda Smiřického + 1608, tedy otce Albrechta Jana a jeho sourozenců a nepřímý strýc Albrechta Václava (bratranec jeho otce – Václava ze Smiřic).

¹²⁷ Ke vztahu Albrechta Václava Smiřického a Slavatů např. ODLOŽILÍK, O.: Poslední Smiřičtí. s. 75.

¹²⁸ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 202.

¹²⁹ Tamtéž, Galantní chování mužů dokládalo solidaritu s pozůstalými a ženy svými projevy zkrroušenosti pro změnu prokazovaly úctu zesnulému.

Anna z Říčan, dcera Kateřiny a Jana staršího z Říčan, kterou vedl Václav Vilém z Roupova a Ladislav Zeydlíc. Poté šly ještě dvě významnější ženy, a to Hedvika Zajícová a Albertýna hraběnka z Fürstenberka, což byla nevlastní sestra Albrechta Václava. Tyto dvě dámy doprovodili Adam Hrzáň z Harasova, Diviš Černín, Kašpar Kaplír ze Sulevic a Prokop Dvořecký z Olbramovic. Následovalo je ještě množství dalších žen, pánů i rytířů.¹³⁰

Od kostela byl průvod sestaven v podstatě ve stejném pořadí. Rozdílů bylo pouze několik. Mezi žáky s kněžstvem a klenoty jelo třicet jezdců, a všichni ostatní hosté kromě poddaných nasedli buď na koně, nebo na vozy. Za fraucimor se pak zařadily dva velké spízní vozy, také smutečně ozdobené. Za těmito vozy šlo ještě velké množství přihlížejících poddaných. Délka celého průvodu byla značná. Zatím co jeho konec stál ještě u kostela sv. Mikuláše na Malostranském náměstí, jeho začátek již přešel řeku a byl až v Celnici, tedy o více než dva kilometry dál.¹³¹

Trasa průvodu

Cesta slavného pohřebního průvodu procházela jak Menším městem Pražským, tak i Starým městem. Od mostu, myšleno tím Karlova, procházel průvod na Staroměstské náměstí a dále až k „*Nové bráně*“, dnes zvané Prašná. Zde se stočil prudce doprava a jakoby se vracel, ubíral se po Příkopech na Koňský trh (Václavské náměstí) a ven z města vyšel právě Koňskou bránou.¹³² Na Koňském trhu již čekalo na sedm set poddaných s bílými holemi, kteří přišli doprovodit svého pána na poslední cestě.¹³³ Zde také byla zakončena slavnostní část průvodu a žáci i kněží byli s poděkováním propuštěni. Jednalo se ale pouze o pražské kněžstvo. Kněží ze smiřických panství a stejně tak i někteří žáci pokračovali s průvodem dál. Od Koňské brány ale již na vozech. Těch bylo pouze pro ně potřeba čtrnáct a celkově jich v průvodu jelo na třicet osm.

Prvním místem, kde průvod nocoval, byl zámek Škvorec. Protože již v Praze proběhlo kázání a slavnostní průvodu přes všechna tři Pražská města nebylo možné přejít v tento den příliš velkou vzdálenost, nocoval průvod na Škvorci, který leží nedaleko od Prahy. Zámek Škvorec byl ve správě Jana Floriána z Neudorfu, který je v Processu uveden

¹³⁰ Processus, str. 12 – 14. Všechny tyto základní příbuzenské vztahy jmenovaných žen a zesnulého Albrechta Václava jsou zde pečlivě vypsány.

¹³¹ Tamtéž, str. 19. Z Malostranského náměstí do ul. V celnici (vedoucí nedaleko Prašné brány) naměříme vzdálenost přes 2 km.

¹³² Součást opevnění staré Prahy, na místě dnešního Národního muzea. Celková délka cesty Prahou dosáhla 3 km.

¹³³ Processus, str. 20.

jako úředník škvorecký.¹³⁴ Zde byli všichni uvítáni, ubytováni a pohoštěni večeří. Panstvo a ženská část průvodu byli ubytováni přímo v zámku, ostatní pak našli nocleh v okolních budovách.

Ráno dalšího dne, ve čtvrtek 5. června, se u rakve s mrtvým shromáždili zpěváci, tedy někteří kantoři i s dětmi a zazpívali několik smutečních písní. Poté zaznělo kázání a smuteční průvod vyrazil opět na cestu. Další zastávkou měl být Králův Městec, nejdříve však projel královskými městy Český Brod a Nymburk. V nich průvod uvítali rychtáři a další zástupci města spolu s velkým zástupem lidí a také se zpěváky, kantory a žáky, kteří je vždy se zpěvem doprovázeli skrze město. Projel také dvorem Klučov a vsí Poříčany, za níž byli propuštěni poddaní, kteří rakev doprovázeli, a bylo jim dáno občerstvení. V další cestě jich pokračovalo pouze čtyřicet. Průvod šel opět ve stejném sledu jako předchozí den a toto uspořádání se neměnilo ani dny následující.

Druhým místem noclehu se stal Městec Králové, královské město, kam se průvod vydal z Nymburka pár hodin před setměním.¹³⁵ Příjezd do Městce Králové měl mít podobný a snad i slavnější průběh než u Nymburka, nebo Českého Brodu. Asi dva kilometry před městem vítali průvod kromě zpěváků a městských úředníků také velký zástup poddaných s bílými hůlkami v rukou. Toto uvítání ovšem bylo překaženo nepřízní počasí, když se spustil déšť, proto byl přesun do města i následné ubytování co nejvíce urychleno.¹³⁶

Všechny účastníky pohřební slavnosti čekal třetí den průvodu, skrze město Bydžov a městečko Petrovice a následné nocování v Jaroměři. Po popisu zastávky v Petrovicích se autor zmiňuje o doprovodu poddaných až ke vsi Skochovicím, odkud se vraceli domů a zbytek průvodu se zesnulým směřoval dále k Jaroměři. Tato drobná zmínka, má ovšem jednu trhlínu. Ves jménem Skochovice leží na opačnou stranu od Petrovic, než na jakou jel průvod. Nabízí se možnost, že autor, tedy pravděpodobně Vít Phagelius, zaměnil omylem v textu pořadí obcí, kterými průvod projížděl.¹³⁷

Před Jaroměří, následující zastávkou průvodu, se opakoval deštivý scénář z předchozího dne a rychlý přesun pod střechu, přesto ale bylo při vjezdu do města

¹³⁴ Processus – s. 22.

¹³⁵ Tamtéž, s. 26 [označená mylně číslem 29]. Po dvaadvacáté hodině. Musíme ovšem počítat tzv. České / Italské hodiny, nebo také měřené na celém orloji, tedy 24 hodin od západu do západu slunce.

¹³⁶ Tamtéž, s. 27. „...desť veliký přissel a k tomu večer se přiblížil.....k Městu prospissili...a kdež komu hospoda wykázána byla, tam se ussinuli.“

¹³⁷ Tamtéž, s. 30 – 31. „Po snidani zase z Petrowic se wyjelo/a ti svrchupsani lidé/poddani pánůw z Smiřic/z dotčeného pandi Hořického/tělu mrtvému až ke wsy Skochowicým průvod wykonali/a odtud se zas k Hořicým obrátili. Stělem pak mrtvým předce se pořád jelo až k Městu Jroměři...“

zvoněno zvony v městském chrámu sv. Mikuláše, na počest zesnulého.¹³⁸ V Jaroměři vznikl také menší problém se zajištěním večere pro všechny přítomné a na náměstí tak musela být postavena provizorní dřevěná kuchyně, kde bylo jídlo navařeno a odtud pak roznášeno do jednotlivých domů, kde se smuteční hosté ubytovali.¹³⁹

Následující den ráno proběhlo v Jaroměři kromě kázání ještě množství zpěvů a poté již průvod vyjel směrem k Náchodu. Za vsí Svinišťany, před vjezdem do České Skalice, se ke smutečnímu procesí přidalo velké množství poddaných z náchodského panství. Jednalo se o šestnáct set padesát osob, některé byly oblečeny v černých kápích a s černými svícemi, další pak měli bílé hůlky. K nim se musí připočítat ještě žáci a panští úředníci, kteří vyšli průvodu naproti.¹⁴⁰ Poté, co průvod slavnostně prošel Skalicí, nasedli opět všichni na vozy a jeli poslední míli, která je čekala na cestě k Náchodu.¹⁴¹ Zde bylo tělo bez jakýchkoliv obřadů, modliteb nebo kázání uloženo v kostele sv. Jana ve Starém Náchodě. Účastníci průvodu se ubytovali ve městě případně na zámku.¹⁴²

Tak jako se první den procházelo slavnostně Prahou, tak i poslední den průvodu s mrtvým tělem Albrechta Václava Smiřického byl speciální. Šlo se pouze ze Starého Náchoda (dnes Staré Město nad Metují), z kostela sv. Jana do náchodského městského kostela sv. Vavřince, což činí přibližně 1,3 km. Nejdříve ale v ten den zazněla nedělní kázání, poté smuteční a pak teprve v čase nešpor bylo tělo mrtvého převezeno na místo odpočinku. Před samotným uložením těla do hrobky byla pronesena poslední kázání.¹⁴³ Během průvodu z kostela sv. Jana, do kostela sv. Vavřince v centru Náchoda, šel průvod opět slavnostní a zdobný jako při procházení Prahou.

Pokud si shrneme základní údaje z pohřebního průvodu Albrechta Václava Smiřického, dostaneme obraz velkolepé tryzny. Jak již bylo uvedeno, délka celé trasy měla více než 160 km a průvod trval pět dní. Z toho vyplývá, že každý den museli smuteční hosté a vůz s mrtvým tělem urazit vzdálenost více než třiceti kilometrů. Pěšky šli pouze poddaní, kteří doprovázeli zesnulého vždy část cesty. Panstvo, ale i kněží, nebo žáci jeli na vozech a na koních. V Processu nalezneme třináct jmenovaných míst, kudy průvod projížděl, z čehož čtyři byly zastávky na nocleh.¹⁴⁴ Na začátku i konci této funerální

¹³⁸ Tamtéž, s. 31. „při velkém kostele v Městě“

¹³⁹ Tamtéž, s. 32

¹⁴⁰ Jak již bylo jednou zmíněno, je možné, že počty zúčastněných osob byly v Processu nepřesné a spíše nadsazené.

¹⁴¹ Processus, s. 34.

¹⁴² Tamtéž, s. 39

¹⁴³ Tamtéž, s. 36 – 46.

¹⁴⁴ Škvorec, Městec Králové, Jaroměř a Staré město nad Metují (Starý Náchod).

slavnosti byl průvod slavnostní s veškerými reprezentativními prvky, zatímco během ostatních dní se pozůstali spokojili se zpěvy při průjezdu městem.

Jedním z účelů pohřebních průvodů je okázalé představení bohatství a postavení rodu a dědice. To se Albrechtu Janovi, přesto že nebyl na pohřbu přítomen, splnilo dokonale. Na pohřeb a velkolepý průvod bylo vzpomínáno ještě několik let poté.¹⁴⁵ Processus, ve kterém je všechna tato pompa zaznamenána pak dotváří obraz jedinečnosti této funerální slavnosti. A to nejen díky velkolepému průvodu, ale také kvůli velkému počtu kázání, která jsou v tisku zaznamenána a v neposlední řadě kvůli opravdu vysokému počtu smutečních hostů.¹⁴⁶

Převoz rakve s ostatky

Samotné mrtvé tělo Albrechta Václava, hlavního aktéra pohřbu, si jistě zaslouží zvláštní pozornost. Přibližme si, co se během průvodu dělo s rakví a s tělem. Jakým způsobem s ním bylo nakládáno a jaké zvyklosti jej doprovázely.

Základním úkonem při péči o mrtvé tělo bylo jeho nabalzamování a příprava na vystavení, takzvané *ostentatio corporis*. Projevovala se tím úcta nejen k zesnulému, ale ozdobení a oblečení do drahých šatů napomohlo k udržení zesnulého v paměti společnosti¹⁴⁷. V pražském domě Smiřických na Malé straně, bylo tělo Albrechta Václava vystaveno nejprve v „*hořejším pokoji*“. Místnost pokrývalo od země až po strop černé sukno s přivěšenými erby pánů ze Smiřic a zesnulý zde ležel v dřevěné rakvi s okénkem z průhledného skla, aby každý příchozí mohl vidět obličej. Poté byl dán ještě do zlacené cínové truhly a překryt bílým kmentovým prostěradlem. Následně byla tato dvojitá rakev s tělem snesena do dvora domu a postavena na máry, překryté černým suknem. To vše bylo ještě znovu překryto, tentokrát černým aksamitovým přikrovem se stříbrným křížem a šesti nákladně zdobenými erby. Tento přikrov včetně erbů se pak objevuje i na voze, který rakev veze.¹⁴⁸ Tolik je zmíněno ke smuteční výzdobě rakve a vozu.

Jakmile se vydal na cestu průvod, bylo tělo neseno hned za klenoty, symboly a prapory. Samotné tělo neslo dvacet rytířů.¹⁴⁹ Okolo pak šlo třicet dva osob v dlouhých soukenných pláštích a nesli voskovou rytířskou svíci s namalovaným erbem Smiřických.

¹⁴⁵ ČERNÍNOVSKÝ, Petr.: Náchodské examen ze září 1668. Zapomenuté svědectví jedné restituční kauzy. In. Stopami dějin Náchodska 12, Náchod 2008. s. 159 – 182.

¹⁴⁶ Jejich počet se podle záznamů v Processu dostává do řádu tisíců, pokud počítáme i střídající se poddané.

¹⁴⁷ KRÁL, P.: Smrt a pohřby, s. 171 – 172, Srov. PETRÁŇ, J.: Dějiny hmotné kultury II/1, s. 215.

¹⁴⁸ Processus, s. 17.

¹⁴⁹ Processus, s. 10, „...od Dwadcýti Osob z Stawu Rytířského jest neseno...“ Zde Král chybně uvádí dvanáct rytířů, zatím co v prameni je uvedeno dvacet. Srov. KRÁL, P.: Mezi životem a smrtí, s. 97, pozn.434: „Václava Albrechta Smiřického, jehož tělo neslo 12 rytířů.“

Rakev byla takto nesena s celou parádou, přes Malostranské náměstí do kostela sv. Mikuláše. Tam bylo tělo položeno opět na máry, doprovod se svícemi se postavil kolem, stejně jako rytíři s praporci, zatímco klenoty byly položeny na aksamitový přikrov rakve. Dokonce i koně s erby byli provedeni kostelem, ale poté již čekali venku. Vůz pro rakev byl přistaven až k bráně hřbitova u Mikulášského kostela. Odtud se již vezla truhla s tělem. Z kostela vycházeli ve stejném pořadí, v jakém do něj vešli. Tělo bylo tedy neseno za rytíři s *armou* a tento pořádek byl zachován i po celou další cestu. Proto se již nebudeme znovu zmiňovat o místě mrtvého v rámci průvodu.¹⁵⁰

Během první noci na cestě, tedy na zámku Škvorci byl vůz s rakví přivezen na nádvoří a poddaní v černých kápích a se svícemi jej přes noc hlídali.¹⁵¹ Každé ráno se pozůstali včetně přátel a poddaných znovu shromažďovali právě kolem rakve, aby si vyslechli kázání. Tento rituál se opakoval stejně po celou dobu průvodu, pouze kazatelé se měnili.

Druhý den následovala zastávka v Nymburku. Českým Brodem se pouze slavnostně projelo a s tělem ani rakví nebylo nijak manipulováno. V Nymburce byl pak vůz s tělem postaven doprostřed rynku a kolem rozestavěny praporce. Noc trávil nebožtík i se svým průvodem v Městci Králové, kde při příjezdu do města přšelo, a proto byl vůz s rakví postaven pod podloubí radnice. Jednalo se tedy o čestné místo v otevřeném prostoru, kde mohl stát vůz. Stejně čestné ubytování patřilo také žijícím váženým hostům. První z nich byla hraběnka, matka zemřelého pána, která byla tedy ubytována právě na radnici. Díky tomu stála rakev s mrtvým synem symbolicky přímo pod jejím pokojem. Tuto noc bylo na stráži u mrtvého třicet osob v černých kuklách.¹⁵²

Třetí den následovala zastávka s občerstvením v městečku Petrovicích. Jak je zmíněno výše, při příjezdu opět přšelo a tak všichni spěchali pod střechu. Co se týče vozu s tělem, ten zůstal stát před hospodou. Nelze určit, zda stříška, nebo jiná ochrana před deštěm, která by kryla vůz a rakev opravdu chyběla, nebo byla vynechána pouze v tomto popisu. Není zde ovšem zmínka ani o stráži, či praporcích, nebo o jakémkoliv jiném projevu úcty a péče.¹⁵³ Jiný popis podobné situace najdeme o chvíli později a to během třetí

¹⁵⁰ Péče o tělo Albrechta Václava Smiřického nebyla nijak výjimečná. Odpovídala společenskému, politickému i konfesijnímu zařazení rodu Smiřických a podobala se mnoha dalším. Srov. KRÁL, P.: Smrt a pohřby, kap. IV. 1. Příprava a vystavení těla, s. 171 – 175. Srov. ŠRONĚK, Michal.: Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí, in: Epigraphica & Sepulcralia I, Praha 2005, Dalibor Prix, Jiří Roháček (edd.) s. 202.

¹⁵¹ Processus, s. 22. Srov. ŠRONĚK, M.: Pohřební ceremonie, s. 202. Hlídky u těla Petra Voka od 15. listopadu, do dne pohřbu, tedy 30. ledna.

¹⁵² Tamtéž, s. 27.

¹⁵³ Tamtéž, s. 30.

noci, kdy průvod zůstával v Jaroměři. Smuteční hosty opět při příjezdu do města vítal déšť, nyní ale autor přesně popisuje, že bylo o mrtvého postaráno se všemi náležitostmi. „*Ale Tělo mrtvé s wozem w Městě při jednom domě w Rynku pod přistřessim bylo postaveno / y wartou, totiž těmi 30. osobami / kteréž podlé wozu v Kuklách ssi / y jinými lidmi přes tu noc osazeno...*“¹⁵⁴ Bylo by zvláštní, kdyby autor takto podrobného popisu najednou vynechal část informací, a to právě těch, které se bezprostředně týkají zesnulého. Pravděpodobnější je, že během krátké zastávky nepovažovali správci pohřbu, ani příbuzní za nutné, aby bylo o rakev nějak zvlášť pečováno.

Poslední nocování mrtvého těla mimo hrobku se odehrálo již v Náchodě, respektive ve Starém Městě nad Metují¹⁵⁵ v kostele sv. Jana. Také zde páni usoudili, že není potřeba projevovat tělu zvláštní pocty a tak bylo z vozu odneseno do kostela bez zpěvů i modliteb a kněží s doprovodem byli posláni pryč. Dokonce ani obvyklé uvítání a průvod od kraje města ke kostelu se nekonalo. Pouze ženy a přátelé čekali, než byla rakev přenesena a položena uprostřed kostela na máry a přikryta příkrovem. Celý kostel byl ovšem smutečně vyzdoben černým sukem s přivěšenými erby Smiřických. Tento smuteční příkrov halil oltář, kazatelnu i stolicí. *Arma* byla položena na oltář a vedle něj postaveny prapory. Také zde bychom našli skupinu lidí strážící mrtvého.¹⁵⁶ Můžeme předpokládat, že se opět jednalo o třicet osob jako v předchozích nocích.

V neděli, tedy v den samotného pohřbu bylo tělo převezeno pouze ze Starého Města do města Náchoda. Jak již bylo zmíněno výše, proběhla opět slavnostní forma průvodu, stejně jako první den v Praze. Také městský kostel sv. Vavřince nebyl vyjmut ze smuteční výzdoby a oltáře, kazatelna i stolice byly potaženy černým sukem s přivěšenými erby. Tělo položili doprostřed kostela na připravené máry a z každé strany rakve se postavilo šestnáct vybraných osob s rytířskými svícemi. Klenoty a praporce drželi rytíři před márami, zatímco koně čekali před kostelem. Předtím byli ovšem chrámem provedeni tak jako v Praze v kostele sv. Mikuláše a pak odvedeni na náchodský zámek.¹⁵⁷

Po posledních kázáních, modlitbách a zpěvech byla rakev s mrtvým uložena do hrobky, neboli „*sklipku*“, připravené v kůru kostela k jeho předkům, který byl pak opět uzavřen velkým kamenem. Veškeré klenoty a praporce, které do té chvíle zdobily rakev, byly složeny na oltář. Ironií osudu je, že Albrecht Václav nechal zhotovit náhrobek

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁵ Dnes součást města Náchoda.

¹⁵⁶ Processus, s. 36. „...jehožto y lidé k tomu zřízení ponocowali.“

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 42 – 43.

s epitafem, aby tak zvelebil místo posledního odpočinku svých předků.¹⁵⁸Před jeho smrtí v hrobce zbývalo pouze jediné místo. Z předků Albrechta Václava zde byli pohřbeni: děd, bába, otec, bratr a jiní přátelé.¹⁵⁹

¹⁵⁸ SEDLÁČEK, August.: Hradý, zámky a tvrže Království Českého. Díl pátý, Podkrkonoší. 3., Praha 1995. s. 16. „... nechal Albrecht Václav zhotovit předkům pomník z bílého tvrdého kamene...”

¹⁵⁹ Processus, str. 43 – 45.

3. Na pozadí události

Celý sborník, *Processus*, je velmi pečlivě zpracován a nechybí zde ani podrobné informace technického rázu. Z popisu pohřebního průvodu lze jasně vidět, že zajistit takto velkolepou akci, aby během ní vše fungovalo a o každého účastníka bylo řádně postaráno (podle jeho postavení a důležitosti), nebyla rozhodně snadná věc. Jak je již zmíněno výše, padly tyto starosti na hlavy pěti mužů.¹⁶⁰

Šlo o úředníky na smiřických panstvích Samuela Trojana z Bylan a Rossfeldu¹⁶¹, panského úředníka z Kostelce nad Černými Lesy, na Václava Semilského z Neudorfu, dále na Adama Náchodského z Neudorfu,¹⁶² úředníka na Kumburku a Úlibicích, a nakonec i na Jana staršího Holceze Sladova¹⁶³ a Adama Dubského.¹⁶⁴ Tito direktori, správci pohřbu neustále objížděli průvod, kontrolovali, zda je vše v pořádku a zajišťovali potřebné věci. Navíc vyjížděli napřed k městům, aby informovali o blížícím se průvodu, zajišťovali stravu, zamlouvali ubytování a hostince pro všechny zúčastněné včetně krmení a ustájení zvířat. Také po příjezdu do města oznamovali, kde je pro koho připraveno místo.¹⁶⁵ Svůj nelehký úkol ale bravurně zvládli (alespoň podle informací vyplývajících z pramenů) a průvod dovedli až na místo určení, tedy do městského kostela sv. Vavřince v Náchodě.

Jedním z vážných problémů, které bylo nutné řešit, byla potíž se zajištěním večeře v Jaroměři. Nebyla zde dostatečně velká kuchyně, aby se v ní dalo uvařit pro všechny

¹⁶⁰ Jednalo se o takzvané direktory. Pro srovnání, na pohřeb Petra Voka z Rožmberka dohlížel Jaroslav Libštějnský z Kolovrat s dvěma níže postavenými šlechtici; v jiném případě pověřil Jetřich Špetle z Janovic zpovědníka Bernarda Opla zajištěním pohřební slavnosti. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 192.

¹⁶¹ Působil na dvoře Smiřických a Albrechtu Václavovi vděčil za vyrovnání sirotčího fondu – Viz. MRVÍK Vladimír, *Trojanové z Bylan a Rossfeldu*, In. *Heraldika a genealogie*, roč. 36, 2003, číslo 3-4, str. 97.

¹⁶² Václav Semilský i Adam Náchodský byli nobilitováni společně s dalšími smiřickými úředníky (Jeronýmem Bukovským a Janem Florianem) listinou od císaře Matyáše, v roce 1612 a získali predikát: z Neudorfu (Neudorfu) podle Nové Vsi v panství Kostelec nad Černými Lesy. In. ČESÁKOVÁ, Markéta: *Rychtářské manuály města náchoda 1603 – 1636*, Praha 2011, Rigorozní práce FF UK katedra PVH a archivního studia. Nevydaná práce.s.15. Srov. SEDLÁČEK, August, *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*, Praha 1925, s. 380-381.

¹⁶³ Pravděpodobně totožný s Janem Holým Kosteckým, hejtmanem náchodských žoldnéřů. (nobilitován až roku 1615 a připuštěn k erbů Jana nejstaršího Sladovského ze Sladova. In. ČESÁKOVÁ, Markéta: *Rychtářské manuály*, s. 15. Srov. SEDLÁČEK, A.: *Českomoravská heraldika*. s. 482.

¹⁶⁴ *Processus*, s. 36. Všichni tito muži uvedeni v *Processu* v části Wypsání slavného pohřbu.

¹⁶⁵ *Processus*, str. 37. Ustanovení několika správců bylo pravděpodobně nutné, vzhledem k rozsáhlosti průvodu (v čase i ve vzdálenosti). Autor popisu neuvádí, který ze správců byl hlavní. Pro srovnání uvedme, že pohřeb Petra Voka z Rožmberka zajišťoval direktor Jaroslav Libštějnský z Kolovrat se dvěma dalšími šlechtici. In. P. Král, *smrt a pohřby*, str. 192.; Na uložení těla do hrobu dohlížel Jan Zrinský ze Serynu. In. PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberk, Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996, s. 200.

přítomné a na náměstí tak musela být postavena provizorní dřevěná kuchyně. Zde bylo jídlo navařeno a následně roznášeno hostům do jednotlivých domů, a ubikací.¹⁶⁶

Zpěvy¹⁶⁷

Hudební doprovod, a to především zpěvy, během pohřbů zajišťovaly nejčastěji literátské kůry, kantoři a žáci.¹⁶⁸ U protestantských pohřbů se často zpívalo právě během průvodu.¹⁶⁹ Množství zpěvů, které zaznívaly v průběhu celého pohřbu Albrechta Václava, by tomuto tvrzení odpovídalo. Mezi zvukový doprovod všech pohřbů také neodmyslitelně patří pláč neboli kvílení pozůstalých, o tuto zvukovou kulisu se obvykle dobře postaraly ženy, kterým příslušelo naříkat na pohřbu nad smrtí blízké osoby.

Opravdu na mnoha místech můžeme v *Processu* nalézt zmínku o zpěvu. Ten zazníval při všech průjezdech městy na cestě z Prahy do Náchoda, pokud tento zavedený rytmus nenarušil déšť. Mrtvého pána ze Smiřic vítali nejen členové městských rad, ale i žáci, kantoři a místní kněží, ke kterým se přidávali zpěváci a kněžstvo jedoucí v průvodu.¹⁷⁰

Přestože sborník *Processus* můžeme považovat za velmi podrobnou práci, co se týče popisu pohřbu, nenajdeme zde ani jednu otištěnou pohřební píseň. Během pohřbu jich zřejmě zazněly desítky, nejsou zde zmíněny ani jejich názvy, až na jedinou výjimku. Pouze v úvodu kázání Adama Spacyera Kouřimského, které zaznělo na rynku nedaleko náhodského městského kostela, je výzva kazatele, aby si na úvod, než se všichni shromáždí a utiší, zazpívali společně píseň „*Když přijde má hodina*.“ Ta vyšla později tiskem v kancionálu Jiřího Třanovského, *Cithara sanctorum*, který byl poprvé vydán roku 1636 a jeden z dílů je celý věnovaný duchovním písním o posledních věcech.¹⁷¹ Pokud

¹⁶⁶ *Processus*, s. 32. Podrobněji ke stravování během pohřbu viz níže.

¹⁶⁷ Raně novověkým funerálním zpěvům se věnuje ve své diplomové práci CHARVÁTOVÁ, Ludmila: *Pohřební repertoár v bohemikálních kancionálech raného novověku*. Hymnologická sonda. Brno 2011. Diplomová práce, FF MU, Ústav hudební vědy.

¹⁶⁸ KŮRKA, Pavel: *Pohřby a záduší*. Ekonom stavovského pohřbu ve městě kolem r. 1600 in. Mikulec-Holý, *Církev a Smrt*, s.73. Sbory žáků byly levnější, než literátská bratrstva. I u nich se ale přihlásilo za kantora, který je vedl.

¹⁶⁹ STERNECK, Tomáš, *Chtějí krchov...* in. Mikulec-Holý, *Církev a Smrt*, s.89.

¹⁷⁰ *Processus*, s. 6 „Potom po dlouhém zpívání při Těle Mrtvého konaném, když se Žákowstwo a Kněží před domem postavili....“ Tamtéž, s. 20. V části popisující pohřební průvod, jsou krátké zmínky o zpěvu na téměř každé stránce. U Koňské brány v Praze kněží a žáci uzavřeli zpěvem průvod a bylo jim poděkováno [tak jako se to dělo vždy po průchodu některým z měst] / Tamtéž, s. 24 -Při příjezdu k Brodu vyšli naproti žáci, projili se s kněžími a žáky z průvodu a společně provedli rakev s tělem městem. / Tamtéž, s. 39 – Při řazení průvodu do kostela sv. Vavřince opět žáci, kantoři a kněží zpívali smuteční píseň.

¹⁷¹ *Processus*, s. 412. Píseň vydaná v kancionálu Jiřího Třanovského, *Cithara sanctorum*. In: <https://books.google.cz/books?id=uUIUAAAAcAAJ&pg=RA2-PA160&lpg=RA2-PA160&dq=cithara+sanctorum+online&source=bl&ots=vCRAWqRS57&sig=H-FuQLLqj5-mh->

ovšem kněz vyzývá velké množství lidí ke zpěvu, musela být píseň již v roce 1614 dobře známá a rozšířená a nedostala se do povědomí věřících až se svým vydáním. Je pravděpodobné, že bychom v tomto kancionálu našli mnohé z písní zpívaných na pohřbu. Dalším zdrojem smutečních zpěvů pak mohl být, známý a v té době oblíbený, Jan Campanus Vodňanský, který se jako skladatel proslavil a díky úvodní básni v *Processu* víme, že byl s pohřbem Albrechta Václava spojen.

Všechny zmínky o zpěvech na pohřbu, zaznamenané v *Processu* jsou si velmi podobné a ani u jedné z nich není informace o přítomnosti jakýchkoliv hudebníků.¹⁷² Oproti tomu ze záznamů o pohřbu posledního Rožmberka, Petra Voka, se dozvídáme o velkém hudebním doprovodu, který tvořila Rožmberská kapela, zpěváci Jednoty bratrské, tedy spolubratři zesnulého a také soubor, který byl vypůjčený od pana Adama Lokšana z Lokšan.¹⁷³ O pár let dříve, na pohřbu Viléma z Rožmberka zahrála dokonce císařská kapela.¹⁷⁴

Zvonění

Zvony, které vždy měly za úkol svolávat lidi, ať už k modlitbám, na mši, nebo při poplachu, hrály důležitou roli i při pohřebních ceremoniích. Takzvané zvonění hrany bylo nejen tradičním způsobem ohlašování úmrtí, ale také tvořilo symbolickou zvukovou kulisu pro pohřební průvody. Znějící zvony mohly zároveň ohlašovat blížící se den pohřbu a vzdávat čest zemřelému. Zvonění hran ale bylo vcelku drahé a podle počtu zvonů, jejich velikosti a četnosti zvonění mohl i cizinec poznat, jak významná osoba je právě pohřbívána.

Také na seznamu nákladů na pohřeb Smiřického pána jistě nepatřilo zvonění právě k malým položkám.¹⁷⁵ V průběhu pohřbu Albrechta Václava se zvony rozezněly mnohokrát. Nejvíce jich společně v jedné chvíli zvonilo během průvodu s mrtvým tělem Prahou. V průběhu této části průvodu měly podle záznamů v *Processu* vyzvánět všechny evangelické kostely z celé Prahy.¹⁷⁶ Další zmínky o zvonění jsou spojeny například s městy

[1UmQqINjRn634&hl=en&sa=X&ei=w4qIVMW5M4SsOo-5gPAB&ved=0CC0Q6AEwAw#v=onepage&q=cithara%20sanctorum%20online&f=false](https://www.muzikologie.cz/1UmQqINjRn634&hl=en&sa=X&ei=w4qIVMW5M4SsOo-5gPAB&ved=0CC0Q6AEwAw#v=onepage&q=cithara%20sanctorum%20online&f=false) [10. 12. 2014]

¹⁷² K vývoji užívání nástrojů v chrámové hudbě ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století (1695 – 1777)*, Díl I., Praha 1987, s. 256 – 260.

¹⁷³ PÁNEK, J.: *Poslední Rožmberk*, s. 198.

¹⁷⁴ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 205.

¹⁷⁵ K cenám zvonění hran SLÁDEK, M.: *K problematice*, str. 193. Chudí se často museli obejít bez zvonění.

¹⁷⁶ *Processus*, s. 21. „*Po ten pak vssecken čas a chvíli / pokudž se skrze Města Pražská s tělem mrtvým jelo a sslo, při vssech Kostelich Pražských Ewangelitských wssemi Zvony wssudy zvonili / až když se k Bráně přijelo, tu teprw zwoniti přestali.*“

Bydžovem a Jaroměří,¹⁷⁷ je ale pravděpodobné, že se zvonilo v každém místě, kudy průvod projížděl.

Pohoštění

Obvyklým zakončením pohřebního rituálu byla hostina. Pozvaným hostům, kteří přišli doprovodit zesnulého na poslední cestě, bylo nutné nabídnout občerstvení, odpovídající jejich stavu a také společenskému postavení zesnulého. Pokud se tedy jednalo o šlechtický pohřeb, šlo obvykle o velkolepou hostinu i s vlastním zasedacím pořádkem.¹⁷⁸

Vzácní hosté, páni, rytíři, ale i vážení měšťané a kazatelé na pohřbu Albrechta Václava měli během celého pohřbu zajišťovány potřeby nejen ze spižních vozů vezených v průvodu, ale také dostávali večeře a další občerstvení na jednotlivých zastávkách.¹⁷⁹

S největší pravděpodobností museli organizátoři průvodu zajišťovat veškeré tyto náležitosti (jídlo, ubytování, uvítání průvodu ve městě apod.) předem. Díky tomu byl pak také dostatek času vyřešit různé technické problémy. Například již zmíněnou provizorní kuchyni v Jaroměří, nebo rozdělení hostů na první a druhou skupinu strážníků, což bylo opět nutné kvůli kapacitám kuchyní.¹⁸⁰ Bohužel se z popisu nedozvíme, nic o složení jídelníčku, jako známe záznamy například z pohřbu Petra Voka. Z tohoto karu jsou díky Václavu Březanovi dochovány nejen počty kusů různé drůbeže a dobytka, které na stravu hostů padly, ale sečteny byly i hektolitry piva a vína a zveřejněna přibližná suma nákladů.¹⁸¹

Aby hostitelé dostali společenským pravidlům, museli být pohoštěni všichni zúčastnění, včetně poddaných. Těm bylo dáváno především pivo a k tomu skromnější jídlo.¹⁸² V případě pohřbu Albrechta Václava Smiřického tak bylo pohoštěno více než tisíc lidí. Přesnější informace se z Processu kupodivu dozvídáme právě o pohoštění poddaných, kteří přes jednotlivá panství doprovázeli zemřelého pána, než o stravování významných hostů a rodiny. U skupiny poddaných víme také přibližný počet strážníků, odvozený podle počtu lidí nesoucích svíce a bílé hůlky, jak se vypočítává v tisku. Autor uvádí také počet

¹⁷⁷ Processus, s. 29 a 31.

¹⁷⁸ KRÁL, P.: Smrt a pohřby, s. 210 – 211.

¹⁷⁹ Processus, s. 19, „Za těmi wssemi wozy, opět jeli dwa dlouzý wozowé Spižní...“ také s. 22 „...jsouce prw wssickni Wečeří hojnou opatření, zůstali.“

¹⁸⁰ Processus, kapitola – wypsání slavného pohřbu, s.6 – 46, Srovnání s M, Sládek; Posmrtné cestování A. V. Smiřického...,s. 218.

¹⁸¹ PÁNEK, J.: Poslední Rožmberk, s.200. Náklady přesáhly 18 000 kop.

¹⁸² Pro srovnání, ke stravování, například na pohřbu Adama II. z Hradce P. Král, smrt a pohřby, s. 218 – 219. V případě Smiřických bylo pivo zajišťováno z vlastního pivovaru, což dokládají účty. Viz. ČECHURA, J.: Smiřičtí - finančníci českých stavů, s.141, pozn. č. 5.

sudů bílého piva, které poddaní dostali včetně konstatování jeho rychlé spotřeby.¹⁸³

Platby

V průběhu celého pohřbu se samozřejmě najde velké množství různých nákladů a při samotném konání funerální slavnosti v takovém rozsahu se také mohou vyskytnout nečekané výdaje navíc. To vše byl ovšem Albrecht Jan ochoten zaplatit, aby učinil zadost reprezentaci rodu a také svojí vlastní, kdy se představoval jako dědic celého rodového majetku.¹⁸⁴ Například pouhá rakev nebyla právě levnou záležitostí. Albrecht Václav byl vložen do jedné dřevěné rakve s proskleným okénkem a poté ještě do cínové, která byla velmi nákladně zdobená.¹⁸⁵ Podobně byl opět Petr Vok uložen do cínové rakve, tak jak bylo v této době zvykem.¹⁸⁶

Často používaným termínem v celém Processu je „*Poděkování*“,¹⁸⁷ ve chvíli, kdy se některý účastník, nebo skupina účastníků pohřbu loučí a opouští zbytek průvodu. Zmínky o tomto úkonu jsou například u žáků, rady města, ale i kněží a je na místě myšlenka, že v rámci takového „*Poděkování*“ byl dán odcházejícím i plat za jejich vykonanou službu během pohřbu. Jedná se ovšem pouze o domněnku, neboť v prameni není o takovémto vyrovnávání žádná jiná zmínka.

Hrobka a náhrobek

Místo posledního odpočinku šlechta velmi pečlivě vybírala. Výjimkou nejsou ani instrukce k místu posledního spočinutí nebo podobě náhrobku jako součást testamentu, zvláště pokud nebyla k dispozici rodová hrobka.¹⁸⁸ Klasickým prostorem pro umístění šlechtických hrobek bylo kněžiště kostela a jeho blízké okolí. Důležitou roli hrála nejen těsná blízkost oltáře a svatostánku, tedy nejposvátnějších míst celého chrámu, ale i prestiž,

¹⁸³ Processus, s. 46. „*Téhož dne také po pohřbu vykonaném, lidu obecnému bylo darováno 6. sudů piva bílého, kteréž oni vytáhse sobě před domy, každý kdož mohl a měl do čeho, točili a pili y o wicej by se byli pokusyli.*“ Tamtéž, str. 24. Poddaní dostali 4 sudy piva.

¹⁸⁴ Vzhledem k nemalým ambicím Albrechta Jana Smiřického, které se projevovaly jeho působením ve vysoké stavovské politice, musel dbát na své dobré jméno i v tom, jak nákladný pohřeb vystrojí svému zemřelému příbuznému. K nákladům na pohřeb ZUBER, R.: *Osudy moravské církve*.s.202. Dále také KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, IV. 5. *Pohřební náklady*, s. 212 – 219. Pro lepší orientaci, pohřeb Petra Voka přišel na více než 18 040 kop grošů míšeňských, u Jana Zrinského ze Serynu to byly 4000 kop grošů českých a u Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic přesáhly pouze náklady na látky 9000 zlatých rýnských.

¹⁸⁵ Za rakev se běžně platilo v rozpětí 6-25 gr. In. UNGER, J.: *Pohřební ritus* s.108. U cínové rakve tedy počítáme s mnohem vyšším nákladem.

¹⁸⁶ PÁNEK, J.: *Poslední Rožmberk*, s. 198.

¹⁸⁷ Processus, s. 46. „*...když jim za práce poděkowáním od pánů Regentů odměněno bylo / a dalekým na wejprawu pomoc učiněna / také se k swým mistům nawracowali.*“

¹⁸⁸ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s.241.

kteřou takováto místa hrobu dodávala. Navíc do těchto prostor směřovaly zraky všech věřících a tak padl jejich pohled i na zde umístěný náhrobek. Šlo tedy o privilegované, ale i tradiční místo pro hrobky šlechticů a bohatých měšťanů.¹⁸⁹

Šlechtické náhrobky procházely v průběhu 16. století určitou proměnou. Postupně byly erby orámované textem vystřídány náročnějšími a zdobnějšími reliéfy. Umožnila to změna umístění náhrobků z podlahy kostela do vertikální polohy podél zdi.¹⁹⁰

Právě u rodinné hrobky Smiřických můžeme sledovat, jaká péče byla hrobce a především náhrobku věnována. Albrecht Václav nechal zhotovit předkům pomník z bílého tvrdého kamene.¹⁹¹ Pravděpodobně v té době nepředpokládal, že se k nim připojí tak brzy.

Albrecht Václav byl tedy uložen do rodinné hrobky, v tehdejší terminologii „sklipku“,¹⁹² v kostele sv. Vavřince v Náchodě. Ta se nacházela pod podlahou dnešní sakristie¹⁹³ vedle kněžiště, ze kterého se do ní vcházelo. Tento vchod příkřýval reliéfní náhrobek z bílého kamene, který nechal zbudovat právě Albrecht Václav roku 1612.¹⁹⁴ Dodnes je toto funerální dílo k vidění v oltářišti kostela po pravé straně vedle vchodu do sakristie. Ústřední motiv náhrobku tvoří reliéf dvou rytířských postav klečících pod křížem. Na podstavci náhrobku jsou umístěny čtyři erby předků Albrechta Smiřického a v horní části pak v současné době nečitelný nápis.¹⁹⁵

I přesto, že byla tabulka s epitafem z náhrobku odstraněna, zachoval se přepis jejího textu ze starozákonní knihy Job:¹⁹⁶ „*Vím zajisté, že Vykupitel můj živ je a že v poslední den ze země vstáti mám a zase oblečen budu koži mou a v těle mém uzřím Boha mého, kterého uzřím já sám a oči mé spatří ho a ne jiné.*“¹⁹⁷

Stejně tak jsou zachovány nápisy, které byly umístěny na rakvích a odstraněny

¹⁸⁹ Tomuto tématu věnuje celou kapitolu (atrium a carnarium) ARIES, P.: Dějiny smrti. Srovnejme například UNGR, J.: Pohřební rítus 1. až 20. století, s. 108.

¹⁹⁰ K náhrobkům UNGR, J.: Pohřební rítus 1. až 20. století, s. 104 – 108.

¹⁹¹ Po pravé straně kněžiště je renesanční náhrobek z roku 1612 postavený předkům Albrechtem Václavem Smiřickým ze Smiřic (1593 - 1614). In. <http://www.mestonachod.cz/mestonachod/mesto/historie/letopocty.asp> [cit. 1.6. 2014].

¹⁹² Processus, s. 44 „...a do Hrobu neb Sklipku / w témž Kostele w Kůru udělaného.“ V této hrobce již byli pohřbeni další členové Náchodské větve rodu Smiřických (prarodiče, otec i bratr Albrechta Václava).

¹⁹³ In. <http://depositum.cz/knihovny/pamatky/strom.clanek.php?clanek=8276> s. 129. Zrušení panské hrobky r 1833, místo ní v severní věži, sakristie. Tamtéž, s. 146 popis náhrobku a epitafu, a poznámka, že: „Pod dlažbou sakristie byla hrobka.“

¹⁹⁴ SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrže Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší. 3., nezm. vyd., v Argo 1. Praha: Argo, 1995. 367 s., [37] s. il., str. 16.

¹⁹⁵ Processus, s. 415. Foto náhrobku viz příloha č. 7. Srov. Depositum, s.145.

¹⁹⁶ Depositum, s. 125: „Lidumilý Alb. Václav Smiřický ze smiřic (1593-1614) dal r. 1612 městu právo podací ke kostelu a zřídil v té době při hlavním oltáři epitaf svým předkům.“

¹⁹⁷ Kostel svatého Vavřince v Náchodě, In: <http://nachod.farnost.cz/kostely-a-kaple/svaty-vavrinec-nachod/> srov. <http://depositum.cz/knihovny/pamatky/strom.clanek.php?clanek=8276> = depositum časopis teologické katolické fakulty. K odstranění tabulky došlo roku 1702 při budování oratoře.

z nich při rušení hrobky. Pravděpodobně se jedná o nápisy z rakve Albrechta Václava a jeho otce. Jejich přepis je ovšem nepřesný a matoucí.¹⁹⁸ V Processu ale nejsou o nápisu na rakvi žádná informace. Uvádí se pouze dřevěná a následně cínová pozlacená rakev,¹⁹⁹ je tedy možné, že byly rakve takto označeny později.

Rod Smiřických měl hned několik míst posledního odpočinku, například v Holohlavech nebo Kostelci nad Černými lesy.²⁰⁰ V náchodské hrobce podle údajů ve zkoumaném tisku zbývalo již poslední místo, na které byl uložen Albrecht Václav.²⁰¹ Zajímavé je, že při stavbě náhrobku mladý Smiřický nepomyslel na variantu, kdy předejde ve smrti například svou matku a kromě erbů již zemřelých příbuzných, nechal na spodní část náhrobku vytesat právě matčin erb, aby jí tak připravil místo.²⁰² Erb hraběnky na náhrobku zůstal již bez doplněného data a ani nebyl přidán žádný znak či nápis odkazující na Albrechta Václava.

Výzdoba a její symbolika

Jedna z prvních věcí, která pozorovatele raně novověkého pohřbu zaujme, je zdobnost a pompa celého aktu. Množství osob v průvodu, zastoupení významných šlechticů, často i královských úředníků, ale také nákladné zdobení, rodové barvy a insignie symbolizovaly bohatství a především slávu daného rodu.

Smuteční výzdoba hrála během pohřbu nezanedbatelnou roli. Velké množství

¹⁹⁸ Tamtéž, Hrobka byla zrušena v r. 1833 a těla uložena do země. Nápis na rakvi pravděpodobně patříci Albrechtu Václavovi: „Urozený pán pan Albrecht Smiřický ze Smiřic a na Náchodě, Riesenburku, Škvorci a Kostelci nad Černými lesy maje věku svého 23 1/2 léta život svůj časný dokonal ve čtvrtek po svatém Jirí to jest 24. dne měsíce dubna léta Páně 1574. Jehožto tělo v této truhle v Pánu Bohu odpočívá a radostného vzkříšení z mrtvých očekává.“ Pravděpodobně došlo kvůli špatně čitelnému nápisu k chybě, kdy nebylo přečteno 6 ale 5 a 1 vyměněna za 7 srov. Depositum s.147, uveden rok 1674, (to již rod neexistoval), kde opět 1 za 7. K pobělohorskému zacházení s rakvemi a těly SLÁDEK, M.: Poznámky k problematice, s.193. – Cínové rakve prodávány se ziskem pro kostel, nebo z nich ulity pišřaly pro varhany.

¹⁹⁹ Processus, s.6. Srov. Deositum, s. 146. Cínové rakve byly r. 1763 rozlity a kosti dány do dřevěných. Srov. PÁNEK, J.: Poslední Rožmberk, s. 198. Petr Vok také pohřben v cínové rakvi.

²⁰⁰ Zmínka o hrobce v Holohlavech in.: SEDLÁČEK, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 2, Hradecko. 3. vyd. Praha 1994. s. 125. A o hrobce v Kostelci nad Černými lesy in.: HLINOMAZ, Milan. Nápisy na rakvi Petra Voka z Rožmberka a rodové funerální koncekvence, str. 80, poz. 18. in. Epigraphica & sepulcralia III.: sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2008 až 2010, ed. Roháček, J., Praha: Artefactum, 2011

²⁰¹ Processus, str. 41.

²⁰² Jednotlivé erby patří Albrechtu Smiřickému, jeho ženě Hedvice z Hazmburka a Václavu smiřickému. První erb je tedy Smiřický (s datem 1566), Hazmburků (1592), třetí znovu Smiřický erb (1593) a poslední Šternberský bez data, tedy pravděpodobně přichystaný pro matku Albrechta Václava, rozenou ze Šternberka.

předmětů i prostor, užívaných během pohřbu, bylo pokryto černou látkou (aksamitem). Šlo například o pokoj v malostranském domě Smiřických, který byl od stropu k zemi takto potažen černým sukem a ozdoben přivěšenými rodovými erby.²⁰³ Při převozu mrtvého pak byl černým aksamitem krytý vůz, který jej vezl, a stejně tak máry, na kterých rakev stála před začátkem průvodu nebo v kostelích během kázání. Co se týče kostelů, ani ty se nijak nevymykaly ve smuteční výzdobě, ba právě naopak. Ve všech chrámech, kde se průvod s tělem zastavil, byly oltáře, kazatelna, případně připravené stolice k sezení černě překryty.²⁰⁴ Smutek, smrt a zánik vyjadřovala černá barva také v průvodu. Ohromné množství černé látky zakrývalo místa, kde se vyskytovala rakev, a byli do ní oděni také účastníci pohřbu.²⁰⁵

Do smuteční výzdoby můžeme zahrnout také smuteční oděv účastníků pohřbu a především jednotný oděv těch osob, které šly se svícemi kolem rakve. Ty byly oblečeny v černých soukenných pláštích a stejně tak poddaní jdoucích kolem skupiny žáků a kněží, měli na sobě černé komže.²⁰⁶ Také kněží ze smiřických panství sjednotili svůj vzhled a měli na hlavách klobouky ozdobené černou látkou (tykytou) a takzvanými fáchy, čili pentlemi.²⁰⁷ Takoveto dlouhé „fáchy“ na znamení smutku zdobily i šaty sedmi žen z rodu Smiřických, které šly v průvodu.²⁰⁸ Černé soukenné pláště jsou pak popisovány ještě u dalších tří osob, které zároveň nesly v rukou i černou hůlku.

Tyto tři černé hůlky ale byly během průvodu zcela osamocené a v Processu není nijak zdůrazněn jejich význam. Všechny ostatní hůlky, kterými byli vybaveni poddaní doprovázející zemřelého pána, měly bílou barvu. Protože bílá mohla kromě jiného symbolizovat také pokoru, je možné, že hůlky této barvy byly rozdány pouze poddaným a již zmíněné černé hůlky pak náležely hostům z řad šlechty.²⁰⁹

Symbyly smrti, jakými jsou tradičně kostry, jejich části, hodiny a další znaky pomíjivosti a nicoty, v popisu pohřební výzdoby nenajdeme. Pokud se tedy tyto symbyly na pohřbu Albrechta Václava objevily, byly pravděpodobně považovány za samozřejmý

²⁰³ Processus, str 5-6.

²⁰⁴ Processus, str. 15. O černém látkovém překrytí věci KRÁL, P.: Smrt a pohřby, str. 213- 214.

²⁰⁵ Processus, str. 15., „Těž těch 150. osob w Kápích černých.“ Srov. KRÁL, P.: Smrt a pohřby, str. 203 – 204. Černá převládala na smutečních šatech hostů, kápích poddaných, přehozech koní, ale jinak se na pohřbech objevovalo velké množství barev. Především na odznamech moci stříbrná a zlatá, různé rodové barvy a podobně.

²⁰⁶ Processus. s. 6. 150 osob v komžích kolem žakovstva a kněžích.; Tamtéž, s. 10. 30 osob v černých soukenných pláštích šlo kolem rakve.

²⁰⁷ Processus s. 6. „...maje každý Tykytou černou, s fáchy wisýcými Klobouk obtažený.“

²⁰⁸ Processus, s. 12. (jednou z žen byla i matka zemřelého, Dorota z Fürstenberka).

²⁰⁹ K barvám používaným na pohřbech více KRÁL, P.: Smrt a pohřby, s. 204. Bílá může být symbolem pokory, ale také spravedlnosti, nebo věčného života.

doplňek a autor je proto do textu nezahrnul. Nicotnost života však často připomínali kazatelé ve svých promluvách.

Jednu z hlavních rolí v symbolice i zdobnosti průvodu hrály rytířské klenoty nesené před rakví.²¹⁰ Jak je zmíněno v kapitole pojednávající o samotném průvodu, byly krásně zdobený a především vyjadřovaly příslušnost k rodu a šlechtickému stavu. Vraťme se alespoň k některým odznakům slávy Smiřických. Přes symbolickou stránku všech těchto ozdob byl jejich primární účel reprezentační. Silným dojmem jistě působili například koně zakrytí od hlavy k zemi černým sukem, z nichž první nesl čtyři bohatě zdobené erby. Takto ozdobení koně byli tradiční součástí pohřebního průvodu ve šlechtickém prostředí, kdy kromě smutku symbolizovali také starobylost rodu.²¹¹

Dalším významným prvkem v symbolice průvodu byly černé praporce, bohatě zdobené s vyšívaným erbem rodu zesnulého. Na pohřbu Albrechta Václava byly opět dva, první z nich damaškový se zlatě a stříbrně malovaným erbem, nesený na zlatém dřevci, druhý pak celý černý.²¹²

Erb Smiřických bylo možné vidět téměř všude včetně svící. Zde tedy bylo reprezentaci rodu učiněno zadost. Na běžných černých svících, které neslo na sto padesát již zmíněných lidí v černých kápích, byl erb přivěšen. Ovšem v kolem samotné rakve bylo osobami v černých pláštích nesené dvaatřicet rytířských svící, na kterých byl rodový erb vymalován s celým klenotem.²¹³ Svíce, jak je zmíněno výše, byly drahým artiklem a jejich velké množství je tedy dalším důkazem, že dobře vykonaný pohřeb - poslední služba mrtvému, byl jeden z nejdůležitějších úkonů, na kterých se nešetřilo. Svíce mají také hlubokou věroučnou symboliku. Mohou věřícím připomínat věčné světlo, kterým je podle křesťanského učení Kristus a zároveň osvětlovat zesnulému symbolicky cestu ke vzkříšení a věčnému životu.²¹⁴

Poslední, ale nezanedbatelnou součástí funerální symboliky průvodu, je rakev a její výzdoba. Ta bývala bohatě zdobena často i drahými kovy. U Albrechta Václava najdeme

²¹⁰ KRÁL, P.: Smrt a pohřby, str. 199. Smuteční výbava jako symbolicky nejdůležitější část průvodu.

²¹¹ Processus, s.9. K symbolice počtu koní P. Král, smrt a pohřby, str. 199. Čtyři koně, tak jak se objevili v průvodech obou posledních Rožmberků, symbolizovali čtyři generace urozenosti, a tak i starobylost rodu. U Smiřického víme pouze o dvou koních, důvod nižšího počtu smutečních zvířat ale neznáme. Alespoň první kůň však nese čtyři erby.

²¹² Processus str. 9. Podrobný popis praporců. „Předně / Praporec Damasskowy / s Erbem Pánůw z Smiřic / Zlatem a Stříbrem malowaným / Dřewcem pozlaceným / na němž byl swrchu Sspis železný, z ohně pozlacený.....Druhý praporec Tuptykytowy s Hedbáwnými franclemi, wssecken y s Dřewcem černý / na němž též swrchu byl Sspis z ohně pozlacený...“ Srov. KRÁL, P.: Smrt a pohřby, s. 199.

²¹³ Processus, s.10.

²¹⁴ Odkazuje na evangelium sv. Jana, kde je světlem myšlen Kristus. Srov. KRÁL, P.: Smrt a pohřby, str. 205.

rakve hned dvě.²¹⁵ Zdobení je ale popsáno až u druhé, svrchní cínové rakve, která měla být pozlacená a během průvodu opět přikryta aksamitovým bohatě krumplovaným (zdobeným) příkrovem. Ceny těchto cínových rakví byly opravdu vysoké a kupodivu se cenil pouze materiál a ne umělecké zpracování.²¹⁶

Tato kapitola se věnuje pouze hlavním symbolům z dlouhé řady předmětů a úkonů, které se pojily s rituálem raně novověkého pohřbu. Přestože celý pohřeb měl dvě roviny, soukromou a veřejnou, zabývá se *Processus* přirozeně tou druhou stránkou, která byla připravena pro přihlížející veřejnost. Soukromá část se obvykle odehrála již v domě smutku, kde probíhalo rozloučení rodiny se zesnulým.²¹⁷

²¹⁵ Srov. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, str. 174. Petr Vok také uložen nejdříve do dřevěné, následně do cínové rakve. (Na její výrobu čekali měsíc, je pravděpodobné, že ani u Smiřických nebyla vyrobena rychleji.)

²¹⁶ Nejdříve dřevěná truhla s okénkem z průhledného skla, aby bylo vidět na obličej mrtvého. Druhá cínová zlacená rakev přikryta bílým kmentovým prostěradlem a příkrovem z drahého aksamitu se stříbrohlavým křížem a šesti nákladně krumplovanými erby. In. *Processus*, s. 6. K cenám rakví také UNGER, J.: *Pohřební rítus 1. – 20. století*, s. 108; Dále KRÁL, P. *Smrt a pohřby*, s. 216. Cínová rakev Petra Voka stála 52 kop míšeňských grošů.

²¹⁷ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 191.

4. Albrecht Václav, Smiřičtí a jejich vztahy k účastníkům pohřbu.

Smiřičtí a jejich postavení

Aby byl možný podrobný výzkum Processu, bylo nutné se alespoň zevrubně s rodem Smiřických, jejich společenským postavením a především s jeho významnými členy. Jakého se drželi vyznání, zda jezdili za vzděláním a jakou úlohou hráli v předbělohorské společnosti.

Rod Smiřických nepatřil právě mezi starobyrou šlechtu. Jejich jméno se objevuje teprve na začátku 15. století a do panského stavu se dostávají až v jeho druhé polovině.²¹⁸ V průběhu 16. století a zažil rod velký rozkvět a začal hromadit statky. V období, kdy majetkové poměry šlechty byly spíše nejisté, postupovali Smiřičtí cílevědomě až na pomyslný vrchol. Jaroslav Čechura, který se zabýval hospodařením této pozemkové šlechty, nazývá Smiřické „Českým zázrakem.“²¹⁹

Hospodářský vzestup sebou nesl samozřejmě i vzestup společenský. Majetky Rožmberků se dlouhodobě tenčily a navíc v roce 1614 byl již tento rod mezi zaniklými. Postavení smiřických se zdálo být neotřesitelné. Smiřičtí kladli důraz na dobré spravování panství a jako jeden ze základů dobrého vladaře viděli vzdělání a rozhled. Proto jsou na počátku 17. století postupně odesíláni mladí páni z tohoto rodu na studijní, kavalírské cesty.²²⁰ Ovšem to, co měli Smiřičtí navíc v hospodářské a politické sféře, jakoby jim chybělo v osobním zdraví a poslední mužští členové rodu umírají velmi mladí.²²¹

Pro tuto práci je kromě Albrechta Václava nejdůležitější osobou Albrecht Jan smiřický. Byl politicky velmi aktivní, stal se direktorem českých stavů, ale také jejich sponzorem.²²² Byl se také jedním z hlavních organizátorů Pražské defenestrace a údajně na

²¹⁸ ČECHURA, J.: *Smiřičtí – český zázrak* in. *České země v letech 1584 – 1620, První Habsburkové na českém trůně II.*, ed. *Dějiny Českých zemí*, Praha 2009, str. 281., Tamtéž, s. 282. Do panského stavu okolo roku 1480. Srov. ČECHURA, J.: *Dominium Smiřických – Protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, ČCH 4, 90, 1992. s.507

²¹⁹ ČECHURA, J.: *Čechura, Smiřičtí – český zázrak*, str. 281 – 301. Srov. Týž, *Dominium Smiřických – Protokapitalistický podnikatelský velkostatek*, s.507 Dárek nevěstě v hodnotě 3321 kop českých grošů, jako Jaroslav Smiřický roku 1610, si nemohl dovolit žádný jiný šlechtic v zemi.

²²⁰ ČECHURA, J.: *Smiřičtí – český zázrak*, str. 285. Na Studia se vydali Jaroslav, Albrecht Václav i Albrecht Jan, nejdříve na Zhořelecké gymnázium, pak následovalo množství různých evropských měst a jejich univerzit: Heidelberg, Gent, Paříž, Londýn a tak dále. Srov. Processus, s. 52.

²²¹ ČECHURA, J.: *Smiřičtí - český zázrak*, s. 289.

²²² ČECHURA, J.: *Smiřičtí - finančníci českých stavů*. s. 141 – 157. Pohled do komorních počtů Albrechta Jana ze Smiřic.

něj bylo pomýšleno i jako na možného kandidáta na český trůn. Zemřel ale již roku 1918 a tím fakticky vymřel po meči i celý Smiřický rod.²²³

Vyznání

Albrecht Václav Smiřický byl velmi zbožný a velká účast kněží na jeho pohřbu to také dosvědčuje. Co se týče vyznání Albrechta Václava, můžeme si všimnout několika konkrétních zmínek v tisku, které se zmiňují o evangelické víře, případně pod obojí.²²⁴ Z Processu tedy vyplývá, že se Albrecht Václav a pravděpodobně i celý rod Smiřických, hlásil k utrakvismu. Příslušnost k této církvi máme potvrzenou také u jiného člena rodu Smiřických.²²⁵ V roce smrti Albrechta Václava se však již v českých zemích oficiálně nerozlišuje mezi jednotlivými církvemi podobojí, ale spadají pod Českou konfesi.²²⁶ Tomu se i Albrecht Václav snaží přizpůsobit a vydává nařízení o sjednocení všech farností na svých panstvích, právě podle České konfese.²²⁷

Osobně je Albrecht Václav v Processu samozřejmě prezentována jako velmi zbožný. Musíme ale mít na zřeteli, že bylo běžným zvykem zveličování zásluh a také používání superlativ v textu, v souvislosti s druhou a zvláště urozenou, osobou. O to více toto pravidlo platilo v případě, že tato osoby byla mrtvá.

Celý život novověkého člověka směřoval k dobré smrti a k dosažení spásy. S tím šla ruku v ruce také konfesijní příslušnost, která doslova doprovázela každého až za hrob.²²⁸ Tak, jak bylo zvykem, nechal si Albrecht Václav k úmrtnímu loži přivolat svého zpovědníka. V tomto případě tedy kněze Víta Phagella Píseckého,²²⁹ což zcela odpovídá jak církevním, tak společenským zvykům té doby. Zvláštní ale je, že přesto, že byl vážně nemocný a nechal si poslat pro kněze, nezbyl mu již čas, síla, nebo vůle, aby napsal, nebo alespoň jiným způsobem projevil poslední vůli.²³⁰

²²³ K Albrechtu Janovi In: PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*, str. 192 – 198. Zůstal jen jeho slabomyslný bratr Jaroslav Jindřich. Srov. ČECHURA, J.: *Smiřičtí – finančníci českých stavů*. s. 149 – 150.

²²⁴ Processus, s. 7. „Kněžstvo všechno České i Německé, konzistoře Pražské, pod obojí přijímajících.“

²²⁵ VOREL, Petr. a kol., *Velké dějiny zemí Koruny české*, Vyd. 1., Praha: Paseka 2005, sv. VII. 1526-1618. Jako novoutrakvista zařazen Jaroslav Smiřický.

²²⁶ K vydání Rudolfova majestátu a schválení České konfese, například JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987, s. 128 – 141.

²²⁷ Processus, s. 59.

²²⁸ NEŠPOR, Z.: *Demonstrace konfesionality*, s. 269. Přesto ale někteří své konfese opouštěli, nebo dokonce střídali, jako například již mnohokrát zmiňovaný Petr Vok z Rožmberka.

²²⁹ Processus, s. 59. „pro svého Správce Kněze Wita Píseckého / Děkana Kosteleckého sobě poslal / Rozhřešení a Naučení od něho žádal.“

²³⁰ ČERNÍNOVSKÝ, Petr: *Náchodské examen*. s. 159 – 182. Z výslechových protokolů náchodských poddaných vyplývá, že Albrecht Václav žádný testament nese-psal.

Osoba a obraz Albrechta Václava v očích současníků

Albrecht Václav zemřel ve svých 23 letech²³¹ a byl posledním mužem z Náchodské větve rodu Smiřických a po smrti Jaroslava Smiřického (staršího bratra Albrechta Jana), zdědil do správy celé Smiřické dominium. Z průběžných zmínek v celém Processu vyplývá jeho velká oblíbenost u poddaných, ale také například u kněží, kteří od něj získávali kolatury.²³² Byl to také Albrecht Václav, který věnoval svým poddaným právo ke kostelům a ke škole a dal jim stejná práva, jakých užívají obyvatelé královských měst.²³³

V krátké zmínce se ještě podíváme na to, jakým způsobem byl Albrecht Václav reflektován mezi ostatní šlechtou. Uvedme si pouze malou ukázkou, kterou nám poskytne sonda do Deníku rudolfínského dvořana, Adama mladšího z Valdštejna. V průběhu roku 1614 má k Albrechtu Václavovi uvedené tři poznámky. První dvě se týkají prodeje Dymokurského panství. Třetí se pak zmiňuje o pohřbu Smiřického pána. Adam mladší z Valdštejna, přesto, že byl na pohřbu (tedy alespoň na jeho začátku), necítil bohužel potřebu, vypisovat do deníku svůj dojem z této funerální slavnosti, a proto se z tohoto pramene nedozvíme k pohřbu žádné nové informace.²³⁴

To, že byl pohřeb Albrechta Václava opravdu velkou událostí, je patrné nejen z Processu vydaného na památku této příležitosti, ale například i z toho, že tento pohřeb utkvěl v paměti poddaných Náchodského panství, jako výjimečná událost.²³⁵ Pokud můžeme věřit tomu, že chvály na mrtvého pána nejsou příliš nadsazené, není pak divu, že při pohřbu Albrechta Václava se ochotně sešlo v průběhu celé slavnosti několik tisíc truchlících poddaných,²³⁶ kterým nebylo zatěžko doprovodit po část cesty rakev se zesnulým pánem. Druhou stránkou věci je jejich odměna ve formě sudu piva jídla, které na konci své cesty dostali. To že se obraz Albrechta Václava a jeho pohřbu vryl do paměti lidí, je určitě možné považovat za úspěch, který přispěl k celkové slávě rodu. Jakou měrou k tomu přispěl Processus k uchování tohoto obrazu, není jasné. Svůj podíl na tomto

²³¹ Processus, úvodní strana. „Léta věku svého 23 a 6 měsíců.“

²³² Tamtéž, s. 324. Chvála zesnulého a děkování za něj se spojeno i s prosbou, za novou vrchnost.; Tamtéž, s. 191. Prokazoval svou víru tím, že přál ostatním, nesušoval poddané a podobně.; Tamtéž, s. 59. Neztratili pána, ale otce.

²³³ Tamtéž, Roku 1612 Albrecht Václav Smiřický postoupil měšťanům patronátní právo ke kostelům a ke škole a dal jim stejná práva, jakých užívají obyvatelé královských měst. Srov. SLÁDEK, M.: *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*. s. 215-218.

²³⁴ KOLDÍNSKÁ, Marie; MAŤA, Petr: *Adam mladší z Valdštejna, Deník rudolfínského dvořana*, s. 213. Záznam ke čtvrtému červnu 1614: „Dnes sem jedl doma, pouštěl sem krev. Byl pohřeb pana Smiřického.“

²³⁵ ČERNÍNOVSKÝ, Petr: *Náchodské examen ze září 1668*. s.159 -182.

²³⁶ Také tato čísla uváděná v Processu ale berme raději s určitou rezervou. K účasti poddaných na pohřebním průvodu a k jejich funkci také KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 203.

výsledku ale rozhodně měl. Víme totiž, že jeho výtisky byly součástí knihoven náhodských měšťanů.²³⁷

²³⁷ ČERNÍNOVSKÝ, P.: *Náhodské examen*, str. 166. Processus byl dochován v librářích některých náhodských měšťanů a také v pozůstalosti člena rodiny Špátů.

5. Smuteční hosté

Obvyklý postup při zvaní smutečních hostů na pohřeb začínal pečlivým vytvořením jejich seznamu, což byl úkol pro pozůstalou rodinu. Zde byli vypsáni nejen pozdější reální hosté, ale zvány byly i osoby, u kterých se účast nepředpokládala. Podle tohoto seznamu pak byli hosté obesláni a čekalo se na jejich odpovědi s potvrzením, nebo zamítnutím účasti.²³⁸

Tento typ pramene se bohužel pro pohřeb Albrechta Václava Smiřického nedochoval a není tedy možnost porovnat jej s neúplným seznamem hostů získaným z popisu průvodu. Seznam reálných účastníků pohřbu je velmi přesně dochovaný například z pohřbu Jana Jiřího ze Švamberka.²³⁹ Přesto, že v *Processu* není otištěn úplný seznam pohřebních hostů, můžeme jmenované osoby rozdělit do několika kategorií, podle jejich postavení i vztahu k zesnulému.

Významní hosté a jejich vazby na rod Smiřických

Ve smutečním průvodu šlo velké množství lidí různého stavu i původu, nyní věnujme pozornost těm nejvýše postaveným. Mezi ně bez pochyby patřili vysocí státní úředníci. Přítomni byli kupodivu i ti, kteří kupodivu chyběli na již zmiňovaném pohřbu Petra Voka. Tam měla jejich nepřítomnost různé důvody, od zdravotních, po zaneprázdnění neodkladnými povinnostmi.²⁴⁰

Na seznamu smutečních hostů, se tedy v červnu 1614 objevil například: Adam ze Šternberka, nejvyšší pražský purkrabí, a také příbuzný matky zesnulého, paní Doroty rozené Šternberkové. Dalším významným hostem byl Adam mladší z Valdštejna, nejvyšší hofmistr Království českého, mimo jiné také spřízněn s rodem Smiřických.²⁴¹

Nechyběli ani Václav Budovec z Budova a Jindřich Bírkovský z Šebřova. Tito dva naposledy zmínění šlechtici zastávali dříve roli poručníků Zikmunda ze Smiřic. Také jsou zde uvedeni Jindřich, Jan a Michal Slavatové z Chlumu a Košmberka, tedy synové Albrechta Slavaty a Anny Smiřické.²⁴² Dalšími vysoce postavenými hosty byli zemští a stavovští direktori.

²³⁸ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 177.

²³⁹ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 187.

²⁴⁰ BŘEZAN, V., PÁNEK, J., ed. a HEJNIC, J. *Žvoty posledních Rožmberků*, V. díl., s. 201. Zemřel Rudolf Habsburský - museli zajistit vše potřebné.

²⁴¹ Rod Valdštejnů a Smiřických se propojil sňatkem Markéty smiřické a Viléma z Valdštejna, tedy rodičů Albrechta z Valdštejna. Srov. PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*, s. 196.

²⁴² *Processus*, s. 10

Z předchozích kapitol vyplývá, že na části pohřbu procházeli průvodem společně katolíci i protestanti. Katolických hostů nebylo mnoho a kvůli zasedání zemského soudu museli většinou opustit pohřební slavnost hned po prvním proneseném kázání v Malostranském kostele svatého Mikuláše.²⁴³ Mnohé z hostů protestantského vyznání bychom ale o pár let později našli na staroměstském popravišti. Byli jimi Kašpar Kaplíř ze Sulevic, který byl členem direktoria, v letech 1618-20 zemský písař, a také nejstarší popravený. Dále Diviš Černín z Chudenic, který měl svou zásluhu i na defenestraci, přestože nepřímou. Dále již zmíněný Václav Budovec z Budova, zemský direktor, politik a spisovatel a také další z hostů pohřbu, který přišel o život při staroměstské exekuci. Přítomen byl i Václav Vilém z roupova, stavovský direktor, který při svém dočasném návratu do Čech (1631) zařídil pohřeb 27 pánů.

Podívejme se ale ještě na zástupce katolického tábora v rámci této pohřební slavnosti. Účastnil se jí jeden z nejznámějších zástupců katolické strany, Jaroslav Bořita z Martinic. V této době ještě jako budoucí královský místodržící. Jeho manželkou byla Marie Eusebie ze Šternberka, tedy dcera Adama ze Šternberka, který se pohřbu také účastnil. Šlo tedy o příbuzné z rodu hraběnky – matky zesnulého. Kromě Bořity, kterého mimo defenestraci proslavily jeho tvrdé postupy vůči nekatolíkům, nechyběl ani druhý z defenestrováných, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka.²⁴⁴

Jak je vidět, kromě vysokého společenského postavení pojila zesnulého s mnoha hosty také příbuzenská pouta. Podívejme se tedy, kdo z rodinných příslušníků byl zesnulému nejbližší. V první řadě můžeme jmenovat matku zemřelého, tedy hraběnku Dorotu z Fürstenberka, spolu s dcerou Albertýnou. Dalším blízkým příbuzným byl právě dědic rodového dominia Albrecht Jan Smiřický. Ten se ale kvůli pobytu v zahraničí nemohl pohřbu zúčastnit, stejně jako jedna z jeho sester, Eliška, která byla uvězněna na Hrubé Skále. Tuto část rodiny tedy zastupovala Markéta Saloména, druhá sestra Albrechta Jana.²⁴⁵

V dalším výčtu smutečních hostů bychom našli mnoho osob rytířského stavu a pak také hromné množství neurozených poddaných ze Smiřických panství, kteří se střídavě připojovali a odcházeli z průvodu, v závislosti na blízkosti toho kterého panství.

Další samostatnou a velmi důležitou skupinu průvodu tvořila část rytířstva, přesněji

²⁴³ Processus, s. 21.

²⁴⁴ Ke všem těmto významným českým šlechticům a politikům a k jejich vzájemným vztahům PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*.

²⁴⁵ Jedna ze sester Albrechta Jana, Eliška Smiřická (později manželka Oty Jindřicha z Vertemberka), se neúčastnila. Byla svou rodinou vězněna na Hrubé skále, kvůli vztahu s neurozeným mužem. Viz. ČECHURA, J. České země v letech 1584-1620, str. 301

řečeno dvacet mužů, kteří nesli rytířské atributy - neboli *armu*. Štít například nesl Václav Dobranovský z Dobranova, koně s erby vedli Zikmund z Sedlic a Albrecht Kapřík z Lesonic.²⁴⁶

Účast poddaných

Jak již bylo zmíněno, průvod doprovázelo opravdu velké množství poddaných. Někteří z nich doprovázeli svého pána s rozžatými svícemi, jiní pro změnu s bílými hůlkami a málo nebylo jistě ani těch, kteří pouze přihlíželi.

Poddaní neabsolvovali celou trasu průvodu, tak jako smuteční hosté, ale po určitých úsecích cesty byli někteří z nich propuštěni a jiní se pro změnu k průvodu přidali. První velký zástup čekal na průvod hned v Praze, na Koňském trhu²⁴⁷ I k Městci Králové vyšlo průvodu naproti, 500 poddaných s bílými hůlkami a podobně i z Petrovic, nebo z městyse Hořic.²⁴⁸ Za vsí Svinišťany měli již někteří místo bílých hůlek soukenné kápě a černé svícemi s přivěšenými erby.²⁴⁹

Účast na pohřbu zesnulého pána byla pro poddané pravděpodobně povinná. Alepoň pro ty, kteří byli zapojeni do symboliky průvodu svícemi, nebo hůlkami. Velkou úlohu v motivaci ale mohla hrát i: oblíbenost Albrechta Václava, nebo také odměna ve formě jídla a piva.²⁵⁰

Kněžstvo

Kněží, kteří doprovázeli Albrechta Václava Smiřického na poslední cestě, působili buď v Praze, nebo na Smiřických panstvích. Většina těch, kteří se sjeli již na obřady do Prahy, provázela pak zesnulého po celou dobu pohřbu. Pouze dva (v prameni nejmenovaní) kněží se z časových důvodů k průvodu připojili až na Škvoreckém zámku²⁵¹ a stejně tak se třetí den ráno z Městce Králové vrátila anonymní skupinka kněží zpět domů ke svým povinnostem.²⁵²

Ostatní duchovní se k průvodu připojili vždy před městem, kde působili. Vyšli na kus cesty před město spolu s jeho úředníky a zástupci města a na chvíli se připojili ke kněžím v průvodu a městem prošli za společného zpěvu. Po té, co smuteční průvod odešel za město,

²⁴⁶ Processus, s. 7-10.

²⁴⁷ Zde mělo čekat sedm set poddaných poddaných ze Smiřických panství Kostelec, Škvorec a Koloděje, s bílými hůlkami v rukou.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 30.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 34.

²⁵⁰ Za Poříčany, blízko kosteleckého panství, se kostelečtí poddaní v kápích, nebo s bílými hůlkami, odpojili od průvodu a zamířili domů. Jako výslužku dostali jídlo a 4 sudy piva. Rakev dál provázelo jen 40 z nich, a to v černých kápích a se svícemi. In Processus, s.24 – 25.

²⁵¹ Tamtéž, s.23.

²⁵² Tamtéž, s. 28.

se opět odpojili a vrátili zpět.

Podívejme se nyní na ty duchovní, jejichž kázání bylo zařazeno do funerálního tisku. Z těch, kteří přednesli na pohřbu svá kázání, byl nejvýznamnější Vít Phagellus Písecký, který byl Albrechtem Václavem dosazen jako děkan a superintendant v Kostelci nad Černými Lesy. V *Processu* je uveden jako hlavní autor celé práce.²⁵³ Dalším výsoce postaveným duchovním byl Jičínský děkan, Pavel Nonnius Heřmanoměstecký,²⁵⁴ pod jehož jménem můžeme v *Knihopise* starých tisků ještě jedno nalézt samostatně vydané pohřební kázání, a to nad Dorotou Špátovou.²⁵⁵

I mnozí jiní z kazatelů vydali další pohřební kázání. Jiří Tesák Mošovský, který kázal také na pohřbu dalšího člena rodu Smiřických, a to Zikmunda. Z jeho ostatních vydaných textů jsou ještě další 2 pohřební kázání (nad Václavem Trubkou z Nowin a nad p. Václavem Jiskrou z Sobince). I další dva vydané texty se týkají také tématu smrti, především té časné.²⁵⁶ Nad členy rodu Smiřických kázal také Vít Jakeš Přerovský (farář v Tuklatech),²⁵⁷ nebo Václav Caryon (působící v Kozojedech),²⁵⁸ Také Jakub Akanthydes Mityš vydal své kázání nad Albrechtem Václavem samostatně²⁵⁹ a mimo to i několik dalších tisků včetně kázání nad Albrechtem Janem Smiřickým.²⁶⁰ Nad poslední vladařem domu Smiřických kázal také Adam Spacer Kouřimský.²⁶¹

Kromě již zmíněných se na pohřbu Albrechta Václava Smiřického a tím i na vzniku *Processu* podíleli například Jiří Dykastus Miřkovský (farář od sv. Štěpána velkého),²⁶² Jiří Stephanides Chtudimský (farář v Městci Králové),²⁶³ Bohuslav Klatovský z Žatce,²⁶⁴

²⁵³ Tamtéž, konec předmluvy.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 265.

²⁵⁵ *Knihopis digital*, K06198.

²⁵⁶ Kázání na Zikmundem Smiřickým, *knihopis*, K16083, odtatní spisy Jiřího Tesáka in. *Knihopis digital* <http://db.knihopis.org/l.dll?h~A=Tes%E1k%20Mo%9Aovsk%FD,%20Ji%F8%EDk> [cit. 6. 5. 2015].

²⁵⁷ *Processus*, s. 97. Byl velmi plodným spisovatelem (v *knihopise* najdeme 20 záznamů) Vydal kázání nad Albrechtem Václavem již v roce 1614. *Monumentum in. Knihopis*, K18304.

²⁵⁸ *Processus*, s. 220.

²⁵⁹ Správa krátká, zachovaná jako přívazek *Processu* uloženého v NK, dostupné také v digitalizované verzi In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

²⁶⁰ AKANTHYDE, Jakub: *Lessus Funebri*.

²⁶¹ *Knihopis digital*, K14385. Přesto, že v *Processu* je uváděn tento kazatel pod německou verzí svého jména, Spacer, v *Knihopise* je dohádátný jako Adam Procházk.

²⁶² *Processus*, s.49. Ze zaměření práce jasně vyplývá, že se zajímal především o funerální tematiku. Dochovala se od něj 3 samostatná pohřební kázání, a to vcelku nad významnými nebožtíky, například nad Jaroslavem Kryštofem Trčkou z Lípy.

<http://db.knihopis.org/l.dll?h~=&DD=1&H1=&V1=z&P1=10&H2=dykastus&V2=z&P2=2&H3=&V3=o&P3=3&H4=&V4=z&P4=16&H5=&V5=z&P5=61>

²⁶³ *Processus*, s. 127.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 157.

Viktorin Adam Martinský (farář ve Slušticích),²⁶⁵ dále pak Šimon Stephanides Husynecký (farář z Libuně),²⁶⁶ nebo také Vít Falckrab Klatovský (správce v České Skalici).²⁶⁷ Kromě dvou naposledy zmíněný jsou všichni tito kazatelé dohledatelní v Knihopise starých tisků, díky svým dalším vydaným kázáním, ale i básním, teologickým úvahám.

Pohřbu se také účastnilo mnoho dalších duchovních, kteří zůstávají v anonymitě. Jde o ty, kteří byli pověřeni doprovodem zesnulého a zpěvem smutečních písní.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 193.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 290.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 309.

6. Kázání a modlitby

Základní charakteristika

Poslední a zároveň největší část Processu tvoří samotná kázání a také modlitby pronesené v průběhu pohřbu. Během prvních desetiletí 17. století se v českých zemích odehrálo několik pohřbů, které se vryly do paměti společnosti. M. Sládek je nazývá přímo „*velkolepými tryznami*.“²⁶⁸ Jedná se obvykle o pohřby panovníků, nebo velmožů, například posledního Rožmberka (Petra Voka), Albrechta Václava Smiřického, nebo i Albrechta Jana Smiřického. Do všeobecného povědomí se tyto pohřby dostaly především díky důležitosti zesnulých osob, jejich rodu a samozřejmě i kvůli své okázalosti. Ovšem díky funerálním tiskům s pronesenými kázáními a často s podrobnými popisy průvodů se v paměti lidí také udržely.

Většinou byla kázání vydávána jednotlivě, jen ojediněle jich bylo spojeno víc k sobě. Například dvě společně vydaná pohřební kázání nad členy jedné rodiny, což znamenalo vydání jednoho kázání se zpožděním.²⁶⁹

Je možné si povšimnout rozdílů ve vydávání pohřebních kázání v katolickém a protestantském prostředí. U katolíků se v předbělohorském období tištěná pohřební kázání objevují méně často a především u vysoce postavených osob, například kázání nad biskupy.²⁷⁰ Protestanti byli v tomto směru aktivnější a právě z reformovaných částí říše se do našich zemí dostal i samotný zvyk, tisku sváteční homiletiky.²⁷¹

Již v úvodu této práce bylo zmíněno, že tisky funerální homiletiky nebyly prospěšné pouze k věhlasu zemřelého, jeho rodu, nebo konfesi, ale také samotných kazatelů. Můžeme říci, že dobré kázání zafungovalo jako reklama a kazatel se tak mohl stát záhy slavným a vyhledávaným a to byl i důvod, proč kazatelé často sami iniciovali jejich vydávání.²⁷²

Že homiletika a její kvalita zaujímaly důležitou roli především při církevních obřadech a slavnostech, dokazuje i fakt, že byly vydávány a rozšiřovány sborníky slavnostních kázání, jejichž primárním účelem byla inspirace a určitý vzor pro další

²⁶⁸ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s. 193. Na této stránce také zhuštěný popis Albrechtova pohřbu, podle Processu.

²⁶⁹ Tyto informace In. SLÁDEK, M. *Poznámky k problematice*. s. 191-2.

²⁷⁰ Srov. Odlišné funkce funerální homiletiky u jednotlivých konfesi. – PAVLÍČKOVÁ, R.: *Triumphus in mortem*. str. 17 – 18.

²⁷¹ Otázkou vzniku tištěné funerální homiletiky v německých zemích se zabývá především R. Lenz.

²⁷² TESÁK MOŠOVSKÝ, J.: *Funeris Exequie*. (nečíslováno, 4. stránka textu) „...toto sém yako sprostný Kněz sebral a pro památku budaucý pod jménem W. M. Wytisknauti dal.“

kazatele. Almanachy zahrnovaly jak o kázání již pronesená, tak o ta sestavená čistě jako předloha a nachystaná pro doplnění osobních údajů konkrétního člověka a následné použití. Přestože se jedná pouze o domněnku, není pravděpodobné, že by se tato vzorová kázání používala bez větších změn při pohřbech významných šlechticů. V takových případech šlo o velmi prestižní záležitost, a proto nebylo vhodné použít nepozměněný a až příliš obecný vzorník. Vzhledem k tématu této práce je ale nutné tyto sbírky prozkoumat a porovnat jejich skladbu a formu se zde zkoumaným sborníkem.

Sbírky vzorových kázání, forma dělení a koncept kázání

První „inspirační vzorník“ funerální homiletiky, ze kterého mohli naši kazatelé čerpat, byla sbírka vzorových kázání od Johana a jeho syna Cyriaka Spangerbergových ze Saska. Již roku 1559 byl jejich almanach přeložen do češtiny.²⁷³ Promluvy Spangerbergových patří mezi vzorové, které nebyly předem proneseny nad žádným zemřelým. Tato kázání také byla sestavována podle jednotného konceptu. Po krátkém úvodu následoval citát a pak postupné odpovídání na několik předem vznesených otázek - obvykle dvě až pět.²⁷⁴

Česká sbírka Blažeje Borovského z Borovna²⁷⁵ z roku 1616 je dílem více autorů, což se odráží i v neucelenosti konceptu jednotlivých kázání. Přesto se alespoň částečně jejich obsahová struktura shoduje. Každé z těchto kázání začíná citátem z Bible, pak následuje *summa*, tedy shrnutí, nebo také téma, které se bude celým textem prolínat. V některých kázáních, ale může být tato část vynechána. U mnohých vydaných kázání pak nalezneme přímo nadepsané názvy jednotlivých oddílů textu. Další částí jsou otázky, takzvané *questio*, k tématu promluvy, na které pak kazatel v průběhu své řeči odpovídá. Výklad bezprostředně navazuje a bývá podstatně delší a členitější než ostatní části kázání.²⁷⁶

Přestože Borovského sbírka v roce 1614 ještě nevyšla, je pravděpodobné, že s některými kázáními v ní uvedenými se se kazatelé Processu již seznámili, případně znali alespoň koncept funerálních promluv uplatněný v Borovského díle. Spangerové, ani

²⁷³ <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002040198&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

²⁷⁴ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s. 197.

²⁷⁵ Manipulus In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-002&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> [cit. 24. 11. 2014].

Blažeje Borovského je možné najít psaného z Borova, Borovna, nebo Borovan. V této práci používám „z Borovna“ kvůli dohledatelnosti v Knihopise starých tisků, kde je zapsán pod tímto jménem. Stejným zdrojem (<http://db.knihopis.org/>) se řídím i u ostatních jmen kazatelů a autorů, kteří jsou v této práci zmíněni.

²⁷⁶ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s.194.

Borovský ale neuvádí ve svých sbírkách *personalia*, tedy životopisné údaje. Důvodem může být zvyk protestantských kazatelů oddělovat tyto informace od samotného kázání a řadit je před, nebo za něj. V této zvyklosti se objevuje tradiční rozdíl mezi protestantskými a katolickými kázáními. Zatím co protestanti obě tyto části oddělovali, katoličtí kněží je včleňovali přímo do svých promluv.²⁷⁷

Samozřejmě také v *Processu* nalezneme informace o životě Albrechta Václava na začátcích a koncích několika kázání. Zmínka o zemřelém je sice v každé promluvě, zde se ale budeme soustředit pouze na ty texty, ze kterých je možné dozvědět se o zesnulém více informací a ne ta kázání kde je Albrecht Václav chválen a popisován obecnými formulacemi.

V německém, luterském prostředí se obvykle kázání dělí na tři základní fáze: *laudatio*, *lamentatio* a *consolatio*, tedy chvála, nárek a útěcha. První částí, chválou, se tedy neslo uznání dobrých skutků zesnulého a jeho kladných vlastností. Pohledem dneška se nesmí zapomínat, že pohřebních kázání měla být oslavnou ódou na zesnulého, proto musíme předpokládat, že popisovala spíše jeho ideální obraz, než realitu.

Na *laudatio* navazuje část, v níž se projevuje lítost nad smrtí zesnulého. Zároveň je důležité hlídat si vhodnou míru truchlení. Projev smutku přes přijatelný rámec náležel podle tehdejší věrouky pouze nekřesťanským, tehdejší terminologií vyjádřeno „pohanským“, národům, které nevědí nic o spáse a věčném životě. Zmínka o umírněném smutku se v pohřebních kázáních objevuje velmi často a je součástí i jiných textů psaných pro útěchu pozůstalých. Druhá část se pak místy prolíná spolu se třetím *consolatiem*.

Právě poslední fáze kázání měla pozůstalé utěšit a dát jim naději, že jejich drahému zesnulému se dostalo věčného života. Kazatelé tuto útěchu zakládali často na příkladech svatých prvotní křesťanské církve nebo na výkladu citátů z Bible. Kořeny těchto potěšujících textů ale můžeme hledat ještě dále, v antické literatuře, v níž asi nejznámější je Cicerovo *Consolatio* napsané po smrti jeho dcery. Oblíbeným prostředkem útěchy byly nejen žalmy, ale také biblické postavy, které dávaly najevo svou odevzdanost Boží vůli a neodmítaly smrt, případně se na ni přímo těšily.²⁷⁸ Opomíjeni nebyli ani starověcí hrdinové, často připomínáni byli Filip a Alexandr Makedonští, kteří i při veškeré své světské slávě nezapomínali na svoji smrtelnost.²⁷⁹

²⁷⁷ PAVLÍČKOVÁ, R.: Výzdoba, s. 128.

²⁷⁸ Těmi byli například Job, David, nebo z Nového zákona sv. Pavel. (Nejčastěji uváděné příklady v kázáních nad Albrechtem Václavem.)

²⁷⁹ *Processus*, s. 658

Kázání v Processu

Všechny promluvy zaznamenané v Processu dodržují výše zmíněný úzus, dělí se tedy většinou na tři. V jednotlivých kázáních je na začátku vytčeno téma, které se následně podrobně rozebírá v daných blocích. Kazatelé pronesli celkem třináct promluv na pohřbu Albrechta Václava, ve sbírce je ale otištěno ještě čtrnácté kázání od Jakuba Akanthida Mítuse Škramnického, pro které se během pohřebního ritu nenašel prostor. Do tisku bylo nicméně zařazeno. Kázání jsou si konceptem vzájemně velmi podobná. Lze je sice přiřadit ke dvěma základním vzorům podle výše zmíněných inspiračních sbírek, které byly kazatelům k dispozici, nemůžeme ale toto dělení považovat za přesné. Některé části, ať již podle sbírky Spangerbergů, nebo Borovského, byly v kázáních vynechány, zkráceny na minimum, nebo naopak natolik dále členěny, že se jejich zařazení stává problematickým.

Při typologizaci jednotlivých kázání podle Borovského a sbírky Spangerbergových, lze konstatovat, že v Processu výrazně nepřevládá žádný z konceptů. Mírnou převahu má schéma uvedené ve sbírce Blažeje Borovského, ovšem pouze kvůli dvěma kázáním proneseným na téma nedělního evangelia.²⁸⁰ Není bez zajímavosti, že obě sváteční promluvy, byť je nelze zcela řadit mezi ostatní kvůli odlišnému důvodu pronesení, byly zařazeny do tisku.

Nejen u každého kázání, ale i u každé modlitby bývá ve sborníku uveden autor, nebo ten, který je pronesl. Ihned u druhého kázání v Processu však tato podstatná informace chybí. Není zde uveden autor, ani místo, kde mělo zaznít. Jednou z možností je, že šlo o promluvu Víta Jakeše Přerovského, který pronesl další v pořadí již třetí kázání.

K této domněnce mě vede informace v úvodu tohoto třetího kázání, v níž autor vysvětluje změnu tématu na poslední chvíli. Jakeš měl původně vybrané téma „*bohové jste všichni*“, které zaznělo již v druhém kázání. Promluvu na téma tohoto citátu ale podle Jakeše účastníci pohřbu slyšeli v Praze na Malé straně v kostele sv. Mikuláše od Jiříka Dykasta Mířkovského. Nechtěl tak posluchače nudit, ani dávat záminky pro srovnání obou duchovních, a proto přes noc na zámku Škvorec zpracoval jiné téma, a to „*krátkost lidského života*.“²⁸¹

Otázkou však nadále zůstává druhé kázání. Proč by bylo do tisku přidáno kázání, pro které se kazatel nakonec nerozhodl? Vzhledem k jeho zařazení je pravděpodobné, že

²⁸⁰ Processus, s. 193 – 259.

²⁸¹ Tamtéž.

bylo proneseno na zámku Škvorec, již v den příjezdu, tedy 4. června. Těto domněnce odpovídá i informace z dalšího pramene. Tím je samostatně vydané kázání, od Víta Jakeše Přerovského, vytištěné již roku 1614.²⁸² Tam totiž autor uvádí kázání pronesené na nádvoří Škvoreckého zámku, 4. června.²⁸³ Toto samostatné kázání ale není srovnatelné ani s jedním z těch, která jsou vydána v *Processu*. V některých bodech se podobá zde rozebíranému druhému kázání, v některých se vrací k tématu „bohové jste“ a dokonce je možné zde narazit i na myšlenky z posledního, neproneseného kázání. Pokud je autorem druhého kázání skutečně Vít Jakeš Přerovský, pak shody s Mithusovým kázáním jsou spíše založené na použití stejných podkladů a zdrojů. Tato varianta se zdá jako nejpravděpodobnější.

Je zde i možnost, že autor *Processu* převzal druhé kázání k tisku v takovém stavu a délce jak bylo proneseno. (Je výrazně kratší, než ostatní.) Zatímco Jakeš Přerovský je ještě dál rozpracoval pro své vlastní samostatné vydání.

Součástí výtisku Víta Jakeše je i dřevoryt erbu Smiřických²⁸⁴, a to naprosto identický s otiskem v *Processu*. Pod ním je uveden epigram spojený s chronogramem. Ten opět udává datum 1614, tedy rok smrti Albrechta Václava.²⁸⁵ Právě pod tímto chronogramem nalezneme podpis: „*I. Akanthido Mityis*“. Je tedy možné, že při vydání *Monumenta* spolupracoval Mithys nejen na chronogramu, ale přispěl i do obsahu kázání. Nelze ovšem vyloučit pouhé překrývání myšlenek autorů.

Oblíbené a často opakované citáty

Utrakvistická kázání se více opírala o citáty ze Starého zákona, zatímco v katolických kázáních jsou obvykle tyto odkazy vyrovnané.²⁸⁶ *Processus* tomuto tvrzení neodporuje, spíše naopak. Starozákonní citáty a příklady zde opravdu převažují, není to ovšem nijak výrazné.

Právě takový soubor kázání, jako je *Processus* nám nabízí i možnost povšimnout si různých detailů, jakými jsou právě opakující se biblické citace. Byly nedílnou součástí

²⁸² Společně s kapitolou biografických údajů o Albrechtu Václavovi, a to velmi podobné té, která je obsažena v *Processu*. Liší se pouze rozsahem a uspořádáním některých informací. Obsahuje také informace zmíněné později v dalších kázáních *Processu*. In. JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*.

²⁸³ JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*, bez paginace. [22. potištěná strana.]

²⁸⁴ Ve stejné podobě, jako je otištěn v *Processu*. Více v podkapitole – grafická výzdoba.

²⁸⁵ JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*. Poslední stránka, bez paginace.

²⁸⁶ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*. s. 199.

homiletiky a tvoří zde jakési opěrné sloupy pro tyto promluvy. Kazatelé používají často jeden citát, na který pak nahlíží z různých stran a vysvětlují jej.²⁸⁷

Kromě citátů použitých jako hlavní téma určitého kázání jsou zde k nalezení i mnohé další, které se průběžně opakují, nebo bývají tradičně použity pro přiblížení některých náboženských otázek. V případě této sbírky můžeme nejčastěji zachytit citáty z Knihy žalmů.²⁸⁸ Protože se jednalo o pohřeb velmože, velké pozornosti se dostalo i příkladům dobrého, či špatného chování a vlády judských králů. K těm kazatelé v několika proslovecích přirovnávají právě zesnulého Albrechta Václava. Časté zmínky patří i starozákonní knize Job, kde je vyzdvihována odevzdanost do Božích rukou, což opět nabízí možnost chvály zesnulého a jeho smíření se smrtí.

Prolínání příkladů ze života zesnulého a některých dalších osob nenalzáme pouze v biblické rovině. Hned v několika kázáních se objevuje postava Filipa či Alexandra Makedonského, citace antických autorů, nebo příklady egyptského stylu „*memento mori*“.²⁸⁹ Tyto citace nejsou sice pro zevrubné zpracování souboru kázání, jako je *Processus*, nijak zásadní, jedná se však o zajímavý detail odkazující se k renesanční snaze o návrat „*ad fontes*“, proto jsem jim věnovala alespoň tento malý prostor.

Každý kazatel, přestože používal podobné, nebo stejné zdroje, se snažil své kázání uchopit originálně a dát mu kromě společného tématu smrti, ještě vlastní specifické zaměření. To dokládá právě i poznámka Víta Jakeše o snaze neopakovat stejné téma. Pro přiblížení obsahu jednotlivých kázání jsou zde vybrány z každé promluvy zajímavé postřehy, přirovnání a specifika. Jejich pořadí odpovídá tomu, jak jsou za sebou uvedena přímo v *Processu*.

Jednotlivé promluvy

Rozebírat podrobně na tomto místě všechna kázání není možné. Takovýto soubor funerální homiletiky si zasluhuje spíše ediční zpracování. Nelze nicméně vybrat ani žádnou z pronesených promluv, která by zastupovala všechny ostatní. Každé z kázání uvedených v *Processu* je svým způsobem originální. V tisku ovšem existují tři kázání, která z řady vybočují.

²⁸⁷ Například první kázání v *Processu* od Jiřího Dykasta Mířkovského na téma „Bohové jste všichni.“

²⁸⁸ V celém *Processu* je více než 30 citací různých žalmů.

²⁸⁹ *Processus*. Obrazy a intenzivní připomínky smrti.

Dvě z nich jsou specifická svým tématem. Nejedná se o pohřební kázání, ale o klasické nedělní promluvy.²⁹⁰ Tím třetím zvláštním kázáním je třinácté, neboť se do tisku dostalo jako několikanásobně obsáhlejší než všechna ostatní. Kazatel Adam Spacyer pravděpodobně využil možnosti pozdějšího tisku a pronesené kázání dodatečně rozšířil o množství dalšího textu. Následující odstavce popisují hlavní informace a zajímavosti z jednotlivých promluv.

S prvním kázáním jsme se již setkali v první kapitole. Promluva se dělí na biografickou část a na část zabývající se již klasickou útěšnou promluvou k truchlícím. První deset stran tedy obsahuje popis kavalírské cesty a studií Albrechta Václava, společně s dalšími pány po Evropě, jeho vedení panství a samotné smrti.²⁹¹ Samotné následující kázání pak zaujímá dalších dvacet pět stran a soustředí se na správné vnímání smrti bližního, především na smrt v mladém věku a na míru zármutku. Tato témata se jako jedna z hlavních opakují hned v několika dalších promluvách.

Druhé kázání, které zde již bylo zmiňováno kvůli nejasnému autorovi, obsahuje další z klasických témat - přípravu na vlastní umírání. Kazatel svůj text dělí na tři části. Nejprve si posluchač má uvědomit, že smrtelní jsou všichni, pak následují neustálé myšlenky na smrt a její připomínání - *memento mori*. Svá slova podporuje příklady z antického světa, jako bylo chování Filipa Makedonského nebo zvyky starého Egypta. Třetí a poslední část promluvy se zaměřuje přímo na věřící, kteří se podle kazatele mají obávat posledního soudu. A protože neví, kdy zemřou, nesmí podcenit přípravu na něj – tedy žít dobrý život.

Výrazným prvkem třetího kázání, promluvy Víta Jakeše Přerovského, je příklad biblického Joba. Kazatel zdůrazňuje jeho odevzdanost Bohu a smíření se smrtí. Právě tohoto člověka dává Vít Jakeš posluchačům za vzor, což také opakuje v menší míře ještě v několika kázáních. Job patří mezi oblíbené postavy funerální homiletiky, protože ani v nejtěžší situaci neodporuje Boží vůli. Tento fakt se dá při trošce fantazie připodobnit k opravdu mnoha situacím, a proto jej kazatelé rádi využívali.

V dalším kázání narazíme na podobné uspořádání, jako u první promluvy. Kazatel se opět v první části zabývá životopisnými údaji zesnulého a mnoho informací opakuje. Až v druhé půli promluvy se věnuje rozjímání o smrti. V kázání se objevují všechny tři obsahové části: *laudatio*, *lamentatio* a *consolatio*. První dvě se zabývají již opakovaným

²⁹⁰ Processus, s. 193 – 259. (viz poznámka č. 12) Ta zazněla sice jako klasické nedělní promluvy, ale pravděpodobně proto, že byla vyslechnuta stejnými smutečními hosty a pohřbu se účastnili i jejich kazatelé, byla tato kázání zařazena do tisku také.

²⁹¹ Více k této části kázání již bylo uvedeno v kapitole č. 5.

tématem, že smrt člověka není náhodná, ani když nastane v mladém věku, a že nikdo není nesmrtelný. V posledním *Consolatio* lze vysledovat výrazný prvek konfesionality. Autor se zde totiž kritizuje zbytečné oplakávání a prosby za duši zesnulého. V této tezi se odráží evangelické vnímání věrouky, pro níž je základním opěrným bodem neexistence očistce.

Kázání Bohuslava Klatovského ze Žatce je sestaveno opačně. Zpočátku se kazatel krátce zabývá otázkou smrti. Následuje hlavní část, která je opět dělena do tří otázek. Ty se zaměřují na dobrý život, a to především u vládnoucí vrstvy, která svým jednáním ovlivňuje mnoho dalších osob. Poslední z otázek rozebírá provázanost dobrého života s populárním tématem dobré smrti. Až v závěru promluvy věnuje Bohuslav Klatovský prostor samotnému zesnulému, jeho životu, vládnutí a také tomu, jak se připravil na smrt.

Nyní se ale podívejme na kázání pronesená v neděli ráno, 8. června, která se řídila klasickým výběrem nedělního evangelia a od tohoto tématu byly odvozeny i další použité citáty a příklady. Tato dvě kázání nebyla určena přímo na pohřeb, ale jednalo se o promluvy nedělních bohoslužeb na téma evangelia.

První z nich zaznělo v náhodském kostele od Viktorina Adama Martinského a druhé pak přímo v kapli náhodského zámku, kde byli přítomni pouze smuteční hosté, to znamená zejména rodina zesnulého. Protože byly tyto bohoslužby zahrnuty do celé pohřební slavnosti, nedrželi se kazatelé přísně tématu evangelia, ale propojil je s funerálními prvky. Je také zajímavé, že přesto, že v náhodském kostele šlo o běžně slouženou nedělní mši, kázal při ní místo domácího kněze Martinský, který pobýval v té době ve Slušici.²⁹²

Následovaly už pouze dvě zastávky pohřebního průvodu. První v kostele sv. Jana ve Starém Náchodě. Zde proběhly tři promluvy současně. A to uvnitř kostela, na hřbitově po straně kostela a u kostela před hřbitovem. Protože v místě pohřbu se nashromáždilo mnoho smutečních hostů, bylo nutné je rozdělit na tři skupiny. Uvnitř kostela kázal Pavel Nonius Heřmanoměstecký o rozdílu zbožného a bezbožného smutku a vděku za dobrou vrchnost, což je téma, které již v *Processu* zaznělo. Na hřbitově zazněla slova Simona Stephanidese Husyneckého a to o dalším oblíbeném tématu, pomíjivosti lidského života, což je námět mnoha pohřebních promluv. Poslední z trojice kázání pronesl Vít Falckrab Klatovský a věnoval se zejména porovnání života a smrti Albrechta Václava s příklady biblických postav. Můžeme si všimnout, že přesto, že tato kázání probíhala ve stejné chvíli, nebyla na jednotné téma, ale každý z kazatelů si vybral své vlastní.

²⁹² *Processus*, s. 193.

Další takovouto trojici tvoří kázání pronesená v městském náchodském kostele, před ním na náměstí a na druhém konci stejného náměstí. Šlo o poslední pronesená kázání na pohřbu Albrechta Václava Smiřického a zazněla těsně před uložením rakve s tělem do rodinné hrobky. Ta byla nachystaná uvnitř kostela, kde také probíhala hlavní z těchto tří promluv. Pronesl ji nejvýše postavený duchovní smiřických panství, Vít Phagelius Písecký na téma útrap lidského života a případných proseb za jeho zkrácení, nebo prodloužení. Zajímavý je ale úvod tohoto kázání, kde Phagelius uvádí informace o zemřelém. Zde se projevuje, alespoň v tištěné verzi kázání, jako člověk, který zná obsah ostatních promluv a jde mu o celkový dojem z pohřební slavnosti. Rovnou totiž píše: „*Poněwadź o tom w spisých jiných poznamenáno stojí / toho tuto přiwoditi pomíjím.*“²⁹³ Protože Phagelius je považován za hlavního autora celého Processu, je možné, že úprava obsahu informací o Albrechtu Václavovi proběhla až dodatečně před tiskem. Druhé z těchto kázání pronesl Tobiáš Ištvanus Meziříčský, který byl v té době děkanem v Náchodě, tedy další vysoký představitel české konfese a zároveň sídlící v místě pohřbu. Ten se ve svém kázání mimo jiné zaobíral motivem smrti a jejím zobrazováním, nebo představami o ní. Brojí proti pověřivosti a jako dobré příklady uvádí evangelické světce Mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského. Poslední z trojice byla promluva Adama Spacyera Kouřimského, ta má oproti ostatním mnohem složitější členění a především je na ní nejvíce znatelná úprava do tisku. Její trvání totiž neodpovídá přiměřené délce jiných slavnostních kázání, ani úvodnímu slibu kazatele o stručnosti.²⁹⁴ Ve svém kázání Spacyer obsáhl mnoho témat, od přijetí smrti přes fakta o zesnulém až po témata týkající se politiky a zasahujících hluboko do historie rodu a země.

Poslední z otištěných kázání nebylo podle autora na pohřbu vůbec proneseno. Autorem je Jakub Akanthydes Mityš, kterému snad můžeme přisoudit i druhé, neoznačené kázání v Processu. Ve svém textu se soustředí na věroučné otázky včetně několika upozornění na nesouhlas v těchto otázkách s ostatními konfesemi.

Délka kázání

Porovnáme-li délku kázání v Processu a v dalších tiscích a sbírkách, vidíme, že kázání nad Albrechtem Václavem patří mezi rozsáhlejší. Jejich průměrná délka je dvacet až třicet stran, zatím co například ve sbírce věnované Jachymovi Ondřejovi Schlikovi,

²⁹³ Processus, s. 337.

²⁹⁴ Processus, s. 411 – 412 „Na to pak pozor dán býti má / aby w tom nad míru prodlužováno nebylo w tomto Kázání Slowa Božího.“

najdeme kázání podstatně kratší.²⁹⁵ Jejich délka se v průměru dostává k deseti stranám. Délka kázání závisela na movitosti zemřelého. Pokud se jednalo o ne příliš významného měšťana, bylo kázání podstatně kratší než u významných šlechticů.

Nejkratší kázání z celé sbírky *Processus* je druhé v pořadí, které se vejde na pouhých deset stran. Ovšem nejdelším textem je poslední z pronesených kázání (od Adama Spacyera Kouřimského). To je vytištěno na dvě stě třiceti stranách a jak již bylo uvedeno, je evidentní, že u tohoto kázání došlo ke značnému rozšíření. Je možné, nebo spíše pravděpodobné, že jistou úpravou prošla před tiskem všechna kázání. Otázkou ale zůstává, proč právě u tohoto textu byly úpravy tak velké.²⁹⁶

Osoba Albrechta Václava v kázáních

Celý *Processus* přirozeně propojuje postava Albrechta Václava Smiřického. Z tohoto důvodu je vhodné analyzovat zmínky o jeho osobě v jednotlivých promluvách. Ve většině zde uvedených kázání je o zesnulém pouze krátká, spíše všeobecná zmínka, případně přirovnání k některé biblické, nebo heroické postavě. Ale v prvním a dalších třech kázáních jsou uvedeny konkrétní informace o životě Albrechta Václava a o jeho smrti.²⁹⁷

Specifické je v tomto ohledu hned první kázání. Celou jeho první část tvoří záznam o životě zesnulého a především o nebezpečích, která Albrecht Václav překonal během své kavalírské cesty po Evropě. Protože nadpis prvního kázání je umístěn na samotném začátku celé promluvy, můžeme ji považovat za jednu kazatelskou promluvu. Jinak bychom mohli tyto informace o Albrechtu Václavovi brát jako samostatnou, biografickou část tohoto funerálního sborníku. V podstatě se jedná o stručný životopis Albrechta Václava, kde je hlavní důraz kladen na jeho studia a cestování, které absolvoval s dalšími mladými šlechtici.²⁹⁸ Nejdůležitějším okamžikem z cest bylo ztroskotání lodi při plavbě z Irska zpět do Skotska, kdy se pasažéři včetně Smiřického jen zázrakem zachránili. Velká role je při záchraně připisována modlitbě, víře a odevzdanosti do Božích rukou. Důraz právě na tyto aspekty mohl být podpořen tím, že autor chtěl právě takové chování a

²⁹⁵ Například kázání pod názvem Kázání páté In: *Sbírka kázání pro J. O. Šlika*.

²⁹⁶ Jednou z možností je, že byl Spacyer oblíbený a uznávaný kazatel a díky tomu mu byl dán větší prostor v tisku, než ostatním kněžím.

²⁹⁷ Konkrétně jde o kázání 1. (Jiřík Dykastus Mířkovský), 5. (Bohuslav Klatovský z Žatce), 11. (Vít Phagelus Písecký) a 13. (Adam Spacyer Kouřimský).

²⁹⁸ Především s Michalem Slavatou z Chlumu a Košmberka a s dalšími. In: *Processus*, s.52.

vlastnosti podpořit i v posluchačích vést je k zamyšlení nad mírou jejich vlastní zbožnosti.²⁹⁹

Další rozsáhlejší životopisná zmínka je uvedena v kázání Bohuslava Klatovského z Žatce,³⁰⁰ který pasáž řadí až na samý konec kázání. Autor popisuje stručně výchovu zesnulého a především jeho kladné vlastnosti, ve kterých se má odrážet dobrá výchova a křesťanské evangelické základy. Vyzdvihuje jeho touhu po duchovních hodnotách, vzdělání a po dobrém spravování panství. Právě ve správě panství viděl Klatovský, i další kazatelé, Albrechtovy velké zásluhy. Smiřický nechal na fary na svém panství dosadit kněží a zajistit výuku ve školách. Také je připomínána dobrotivost zesnulého Smiřického pána, která má být dokládána upřímným nářkem mnoha poddaných.³⁰¹ Chvály zesnulého, vyzdvihování jeho zbožnosti a spravedlnosti při pohřebním kázání bývaly běžné a žádané. Lišily se ale svým rozsahem a tím, kolik toho o zesnulém prozradily. Některá kázání bývala v tomto bodě velmi obecná a odbývala jej jednou, či dvěma větami.³⁰²

V textu Víta Falckraba Klatovského, v desátém kázání, se jedná o celkem obsáhlý popis dobrých vlastností a činů zemřelého pána. Tuto část kázání můžeme porovnat s chválami zesnulého v kázání nad Zikmundem Smiřickým ze Smiřic.³⁰³ To pronesl a posléze vydal Jiřík Tesák Mošovský, tedy kazatel působící na panství Smiřických, který se také objevuje na pohřbu Albrechta Václava. Zatím co Klatovský mrtvého téměř glorifikuje, Jiřík Tesák se nebojí kromě dobrých věcí zmínit i ty méně pozitivní. Ovšem jen decentně a dokonce v jiné části kázání varuje ostatní, aby se o mrtvém nezmiňovali ve zlém.³⁰⁴

Vít Phagellus Písecky, který může být považován za editora celého sborníku, je také autorem v pořadí jedenáctého kázání. To zaznělo v městském kostele v Náchodě, před uložením těla Albrechta Václava do hrobu. I zde najdeme *laudatio*, tedy část promluvy týkající se života zesnulého, ale je vcelku krátké a kazatel také udává důvod. Ví, že původ a rod zesnulého, jeho vzdělání i cestování po Evropě je popsáno v jiných kázáních, proto

²⁹⁹ Toto ztroskotání uvedeno také In: JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*, Ovšem popsane stručněji a bez patosu.

³⁰⁰ Processus, s. 157 – 192.

³⁰¹ In. Processus, s.188-191.

³⁰² SLÁDEK, M.: Poznámky k problematice. s.197.

³⁰³ Otec Albrechta Jana a bratranec otce Albrechta Václava.

³⁰⁴ Processus, s. 190. „Neb wsseliky bezbožnosti se wystřihajic, život sslechtný a mírný wedl.“ Nebo „Cžehož na sobě znamení ukazoval, tim když srdcem svým nepřilnul k časnému zboží...“ nebo „...Kněžimi Páně a prawdy Ewangelitské, poddané swé pro poslauení jim k dojití života wěčného opatřiti, a nimi jakož dědičné grunty swé, tak y sobě poručené osaditi ráčil...“ Srovnání: Funeris Exequiae – To jest O smrti a slavném pohřbu wysoce urozeného pána, pana Zikmunda Smiřického z Smiřic..., bez paginace: „Ač Lidé (poněwadž těžko se všem zachowati) někteřij to budau jináč wykládati“ – v kontextu se zálibou Zikmunda Smiřického v lesnictví a myslivosti. Tamtéž: „Ač Andělům se wrownati nemohl, a swé wady, bez kterýchž není ani z nás žádný také měl...“ nebo „A ač nemnoho co komu, ani Kněžim svým, darmo dal: však y to wěrná jest prawda, že žádnému také z nich nic nebral...“

sděluje jen krátce několik vlastností. Phagellus, stejně jako Klatovský nešetří chválou, je ale mnohem stručnější.³⁰⁵

Poslední větší zmínka o zemřelém je zapsána v rámci třináctého kázání v Processu, od Adama Spacyera. Toto kázání je, jak již bylo uvedeno, velice dlouhé a životopisné části v něm najdeme dvě. První v úvodu kázání, která opět opěvuje dobré vlastnosti zesnulého. Kromě toho se ale zmiňuje o ukládání těla do hrobu a o náhrobním kameni z rodinné hrobky.³⁰⁶

Druhá zmínka zapsaná na konci kázání, v epilogu, obsahuje pětistránkový životopis Albrechta Václava Smiřického. Jeho vlastnosti a kavalírská cesta byly již zmíněny v ostatních kázáních a zde se neopakují. Naopak přichází ke slovu konkrétní biografické údaje, které prozatím v publikaci scházely. Kazatel Adam Spacyer Kouřimský je pro přehlednost rozvrhl do čtyř odstavců, které zmiňují šlechtický původ, křest, v několika větách se věnuje studiím a především popisuje Albrechtovu vládu nad zděděnými statky. Právě popis správy panství je velmi detailní, alespoň co se týká nových kolatur, fundací a nařízení ohledně církevní správy. Jako hlavní je pak uvedena fundace na kolaturu děkana a superintendanta v Kostelci nad Černými lesy, Víta Phagella Píseckého.³⁰⁷ Toto sdělení podporuje myšlenku, že hlavním autorem tohoto speciálního tisku právě Vít Phagellus. Kromě jeho vhodného úřadu pro vydání takového díla, se přidává i vděčnost, či pocit zavázanosti vůči zemřelému i jeho nástupci.³⁰⁸ Poděkováním za dobrou vrchnost a prosbou právě za nastupujícího Albrechta Jana Spacyer své kázání končí.

Celý Processus nám skrze biografické zmínky dá dohromady ne příliš podrobný, ale dobře členěný životopis Albrechta Václava. Menší důraz je kladen na rodinu, která jinak bývala součástí *laudatia*. Zde je jí věnován pouze nepatrný prostor, protože Albrecht Václav nebyl ženatý a jeho rodinu tvořila matka, sestra a další širší příbuzenstvo. Srovnat můžeme například s Albrechtovým strýcem Zikmundem Smiřickým, po kterém pozůstala vdova a děti, mezi nimi i Albrecht Jan nastupující po smrti Albrechta Václava.³⁰⁹

Běžnou součástí pohřební homiletiky je část, ve které se kazatel snaží korigovat zármutek pozůstalých, zejména rodiny. Tato útěšná fáze kázání bývá zaměřena především

³⁰⁵ Processus, s. 337-338. „...laskavý Pán Služebníků, pravý Otec Poddaných, a nuzných potřebných, jako autočisťná hora: Protož hořce oplakán při své milé Smrti...“

³⁰⁶ Processus, s.414-415 „...že pohřbuje se do hrobu, a příkládá k Otcům a předkům jeho, k tělům mrtvým P. P. Děda, Praděda, Strejců P. P. Smiřických ze Smiřic... jakž hrobný wytesaný nápis, neb Epitaphium slawné, w zdejším Kosteie w Kůru wyzdwižené...“

³⁰⁷ Processus, s.633.

³⁰⁸ Processus, s. 635 „...nejmilejšsimu panu strejcy a Bratru swému strejčenému, Urozenému Pánu, Panu Albrechtowi Janowi Smiřirkému z Smiřic postoupil.“

³⁰⁹ TESÁK MOŠOVSKÝ, J.: Funeris Exequie.

na míru projevovaného smutku: „*Slussi tedy, abychom nad smrtí pobožných / wzáctných a platných lidí / obzwasstni lítost, a srdce bolest měli.*“³¹⁰ U Albrechta Václava bylo s útechou pomyšleno nejvíce na matku, hraběnku z Fürstenberka, často se ale týkalo všech urozených hostů a dokonce i poddaných, kteří litují odchodu dobré vrchnosti.³¹¹ S nastupujícím barokem se začal klást větší důraz na *consolatio* do té míry, že to zavdalo důvod ke vzniku zvláštní útěšné literatury.

Modlitby

Modlitby v úvodu, nebo na konci kázání můžeme považovat za další neoddělitelnou náležitost těchto slavnostních promluv. Ne vždy se však dostaly do samotného tisku. V *Processu* je nalezneme u každého kázání na začátku a na konci. Jedná se obvykle o několik slov, krátkou prosbu či poděkování Bohu. Před pěti kázáními nalezneme samostatné, delší modlitby pronesené jiným knězem než kázání, které mělo následovat. Takovými kněžími byli například i Jiřík Tesák Mošovský, nebo Jakub Akanthides Mityš, kteří, ač aktivní kazatelé, své promluvy alespoň podle *Processu* na pohřbu nepronesli.³¹² Tyto samostatné modlitby byly zařazeny pravidelně. Jedna byla pronesena ihned před prvním kázáním, další zazněla ve čtvrtek ráno 5. června v nymburském kostele a další tři modlitby byly ponechány až na poslední pohřební den na neděli 8. června do Náchoda. První z nich zazněla před kázáním v kostele sv. Jana ve Starém Městě, další opět na úvod tří současných kázání u náchodského městského kostela (sv. Vavřince) a poslední na závěr, po všech kázáních a písních, před uložením těla do hrobu.

Tematicky se tyto modlitby neliší od těch pronesených v rámci kázání. Šlo o chválu Boha, prosby za spásu duše a za dobrý život a smrt. V delších modlitbách, jako například před závěrečnými kázáními,³¹³ bylo zmíněno i hlavní téma nedělního evangelia a nenásilně propojeno s přípravou na smrt.

Většina kázání a funerálních textů uvedených v *Processu* tedy nevybočuje z běžné homiletické praxe. Vyskytuje se zde ale pár výjimek, jako například extrémně dlouhé

³¹⁰ *Processus*, s. 80.

³¹¹ *Processus*, s. 133, „...jak pro potěšení wszech Jich milosti Pánůw a Přátel jeho milých: Obzwasstně pak pro potěšení Její milosti Urozené, a napřed již jmenované Paní, Paní Mateře jeho neymilejssí, teď přítomné / pro Smrt Syna swého nejmilejssiho žalostiwě a srdnatě plačící...“ dále také s. 267 „Wssak netoliko Páni Přátelé pro ten nenadálý jeho odchod sou zarmoucení / ale y my Služebnicy Cýrkwe / a wssickni poddaní.“

³¹² Viz. výše v této kapitole – Jiřík Tesák kázal nad Zikmundem Smiřickým a Mitysovo kázání je přidáno na konci tisku, jako nepronesené. In: *Processus*, s. 641. „Kázání poslední, kteréž ač také mělo býti w městě Náchodě při pohřbu těla mrtvého Pána...od kněze Jakuba Akanthida Mytisa...kázané. Ale poněwadž jiní starší kněží přítomní byli a to místo zastoupili, jest vypuštěno. Nicméně aby vždy na prázdno newyšlo, také se tuto k jiným připojuje.“

³¹³ Modlitba pronesená Jakubem Akanthydo Mitysem. In. *Processus*, s. 334 „...aby zde nad jinými w Swaté pobožnosti se stkwějice / a že zemřít mají na to vždycky pamatující...“

třinácté kázání, samostatné modlitby, kterým byla v průběhu pohřbu přikládána velká důležitost, nebo kázání bez citovaného autora i místa. Těch je třeba si všimnout, proto jsem se v této kapitole, pokusila odpovědět na některé otázky vyplývající z těchto výjimek. Obsahově můžeme ale kázání z Processu brát jako srovnatelná s dalšími pohřebními promluvami nad šlechtici podobného významu jako Smiřický.

7. Projevy konfesionality

Smrt představovala jeden z nejdůležitějších okamžiků života člověka, kdy mohl naposledy projevit svou víru a samozřejmě také příslušnost ke konkrétní konfesi. Proto se pohřeb stal ideální příležitostí, jak se mohla sama církev, ke které se nebožtík zaživa hlásil, zviditelnit. Zatím co během obřadů nad katolickým mrtvým bylo proneseno mnoho modliteb a proseb za spásu jeho duše a na tento úmysl byla často obětována nejedna bohoslužba, na druhé straně, tedy v protestantském prostředí byly tyto prosby nahrazeny snahou uchovat si vzpomínku na mrtvého a z jeho života i smrti si vzít dobrý příklad.

Často byla tedy pronášena dlouhá kázání, nejen pro útěchu pozůstalých, ale také pro poučení a jako možnost k rozjímání nad smrtí. Příslušná církev podpořila ve víře své věřící, poukázáním na dobrý život jednoho z jejich souvěrců, ale také se střefovala do jiných konfesí, které mohly v daném místě působit.³¹⁴

V české stavovské společnosti se náboženské rozdělení silně odráželo a obzvlášť v prvních dvou desetiletích 17. století, kdy se situace stále více vyostřovala.³¹⁵ Přesto spolu jednotlivé osoby různého vyznání jednaly, obchodovaly, přátelily se a dokonce i uzavíraly sňatky.³¹⁶

Příliš okázalá demonstrace jedné konfese ale byla na obtíž v místech, kde žili pohromadě příslušníci několika vyznání. Tak jak dokládají například spory o zpěv při nekatolických průvodech v Brně, kdy se katoličtí měšťané cítili texty těchto písní uráženi a na oplátku házeli na průvod kamení a odpad.³¹⁷ Brnu, jako jednomu z center země, se náboženské spory nevyhnuly, přesto že jinak byla Morava konfesijně vcelku snášlivá a fungovaly zde i mezikonfesijní hřbitovy.³¹⁸

Důvodem, proč i přes různé rozpory nekatolíky pohřbívat na hřbitovech katolických farností, byla pravděpodobně rodová tradice. Pokud na určitém místě rodina žila a pohřbívala své členy dlouhá desetiletí, někdy i staletí, nebyly konfesijní spory

³¹⁴ K projevům konfesionality na pohřbech například: KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s.122 – 131.; NEŠPOR, Z.: *Demonstrace konfesionality*, s. 269.; STERNECK, T.: „Chtějí krchov...“ *Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí.*, s. 81 – 84.

³¹⁵ VÁLKA, Josef: *Husitství na Moravě – Náboženská snášlivost*. J. A. Komenský, Matice Moravská, Brno 2005. s. 230. V Čechách konfesně přehledná situace, především Utrákvismus dobře zakotven v zemském právu a organizován.

³¹⁶ Za příklad dejme třeba dvě významné osoby Moravského markrabství, Karla st. ze Žerotína, příslušníka a velkého obhájce Jednoty bratrské a Františka kardinála z Dietrichsteina, olomouckého biskupa. Oba muži si dopisovali a není tajemstvím, že přes neodbouratelné konfesijní rozdíly byl mezi nimi přátelský vztah. In. KNOZ, T.: „...s pomocí Boží dosti mírně se mám...“. s.196.

³¹⁷ STERNECK, T.: „Chtějí krchov...“ *Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí.* s. 89.

³¹⁸ Tamtéž.

obvykle tak silným argumentem, aby vedly ke změně. Přijetí či odmítnutí takovéto situace druhou stranou záleželo na situaci. Jako příklad si můžeme uvést Petra Voka, který byl uložen do rodinné hrobky přímo v katolickém klášteře, přesto, že se hlásil k jednotě bratrské. Problém naopak nastal v pobělohorském období, během protireformace, kdy Karel st. ze Žerotína musel hledat vhodné místo k uložení své dcery Bohunky. Do rodové hrobky, kterou Žerotín pro dceru vybral, ji uložit nesměl. Nezískal totiž povolení od kardinála Dietrichsteina. Ten mu doporučil hrobku ležící sice na panství Žerotínů, ale mimo jeho pravomoc, aby nemusel přítele pro věroučné rozdíly přímo odmítnout.³¹⁹

Alespoň částečné potlačení rozporů vyplývajících z příslušnosti k různým církvím se tedy povedlo právě na pohřbu Petra Voka z Rožmberka, kterého se společně účastnili duchovní Jednoty bratrské (souvěrci zesnulého), ale také evangelické a katolické církve. A navíc, díky umístění rodinné hrobky Rožmberků v katolickém klášteře cisterciáků ve Vyšším Brodě, bylo nad mrtvým proneseno nejen známé bratrské kázání Matěje Cyra, ale během ukládání do hrobu zazněla i katolická německá promluva od opata vyšebrodského kláštera. Takto konfesijně smířlivé gesto ale můžeme považovat spíše za výjimku.³²⁰ Vždyť i na tomto pohřbu byla Vokova osobní volba konfese důkladně připomínána.

Manifestace vyznání byla viditelná také na dalších příkladech. Základní věcí, kterou mohli pozůstali souvěrci udělat, byla prezentace konfese v pohřebním průvodu. Na pohřbu Adama II. z Hradce šel provinciál pražských jezuitů uprostřed řádových bratří a u Viléma z Rožmberka byl v čele kněží opat Strahovského premonstrátského kláštera.³²¹ Významná osobnost ze zástupců církve samozřejmě nejen reprezentovala danou instituci, ale také zvýšila prestiž celého pohřbu.

V publikaci k pohřbu Albrechta Václava se objevuje vcelku velké množství poznámek odkazujících na projevy konfesionality, ať už přímých, zmíněných především v jednotlivých kázáních, nebo nepřímých vyplývajících z jednotlivých úkonů a z popisu samotného průvodu.

Věřejná demonstrace Albrechtova vyznání, měla potvrdit pozici utrakvistů na české náboženské scéně, získanou díky Rudolfovu majestátu, o který se mimo jiné kazatelé často opírají. Dílo jako je *Processus*, kde jsou všechny promluvy i další texty pohromadě a

³¹⁹ KNOZ, T.: „...s pomocí Boží dosti mírně se mám...“ s. 183 – 199.

³²⁰ BŘEZAN, V.: *Životy posledních Rožmberků*, s. 200.; Srov. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s.198.

³²¹ P. Král, *Smrt a pohřby*, s. 197. Zvláště u Viléma z Rožmberka měla demonstrace konfesionality i politické rozměry. Jeho příslušnost ke katolickému vyznání bylo nutno dát na odív o to více poté, když jeho bratr Petr Vok přestoupil k Jednotě bratrské a tím Vilémovi způsobil nemalé potíže. Příklady propagace instituce, či dokonce konkrétní diecéze jsou dobře zpracovány In. PAVLÍČKOVÁ, R.: *Triumphus in Mortem*. s. 170. Kapitola: Z tvých neušlechtlejších ratolestí.

vzájemně na sebe navazují, připomínalo zpětně svým čtenářům nejen zemřelého Albrechta Václava, ale zároveň mohlo sloužit jako věroučná příručka, kde čtenář našel mnoho obhajob České konfese a utrakvistického vyznání.³²²

Snášelivost, nebo spory? Reprezentace konfese během průvodu.

Projevy konfesionality byly zcela obvyklé v každém důležitém okamžiku života člověka a na pohřbu, tedy jeho poslední cestě, byly téměř nevyhnutelné. Také pohřeb Albrechta Václava se neobešel bez těchto více, či méně viditelných projevů. Alespoň podle poznámek v Processu bylo utrakvistické vyznání zesnulého i celé jeho rodiny propagováno hojně. Jako jeden z důkazů těchto projevů může posloužit pravidelné vítání průvodu a zpěvy písní na začátku každé vesnice či města zástupem poddaných, které vedli kněží a učitelé dolní konzistoře.

Pohřbu Albrechta Václava se účastnila také katolická šlechta. K jejím nejvýznamnějším zástupcům patřili Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, nebo také Adam ze Šternberka. Jedním z důvodů jejich přítomnosti na pohřbu byl příbuzenský vztah s rodem Smiřických. Dalším pak jejich postavení ve stavovské společnosti druhé dekády 17. století. Hlavním hostitelem na této funerální slavnosti byl Albrecht Jan Smiřický, tedy muž, který nemířil nikam níž, než na český trůn. Bylo proto v zájmu jeho politické kariéry pozvat na pohřeb Albrechta Václava vlivné a důležité osobnosti jak z dolní konzistoře, tak i z horní, kvůli jejich vlivu ve státě. Zároveň tím využil jedinečnou příležitost k demonstraci a posílení vlivu dolní konzistoře.

Politika a konfese ale nebyly jediným důvodem tak hojné účasti na pohřbu předposledního pána Smiřického domu. U osoby Albrechta Václava šlo podle pramenů velmi oblíbeného a uctívaného člena panského stavu. Skladba účastníků je zajímavá nejen z pohledu pozdějších událostí. V roce 1614 si pravděpodobně nikdo z přítomných nepřipouštěl, že je rozdílný pohled na víru dovede až do protilehlých bojových táborů, budou se vyhazovat z okna a trestat odnětím majetku, svobody, nebo dokonce veřejnou popravou.³²³ Dalším důvodem, pro účast na pohřbu byly společenské a majetkové vazby. Například v deníku Adama ml. z Valdštejna existuje mnoho záznamů o obchodních

³²² PAVLÍČKOVÁ, R.: „Co jest spasení? Na čem záleží?“ *Prezentace konfese v pohřebních kázáních: mezi násilím a spásou. Sorvnání (dál pouze Co jest spasení?)*, s. 14. Článek je v přípravě do tisku.

³²³ V průvodu spolu šli: Kašpar Kaplír ze Sulevic, Diviš Černín z Chudenic, Václav Budovec z Budova, nebo Václav Vilém z Roupova, ale zároveň s nimi i Adam ze Šternberka, Adam mladší z Valdštejna, nebo Jaroslav Bořita z Martinic. viz. Processus, s.10 – 15. Srov. PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*.

transakcích některého ze zástupců rodu Smiřických.³²⁴ Několik dalších zápisků se pak týká osobních kontaktů se členy tohoto rodu. Kromě jeho účasti na pohřbu Albrechta Václava jde o různé návštěvy a relativně časté obědy.³²⁵

Spory katolíků a protestantů měly v různých krajích a obdobích různou intenzitu, proto není jednoduché určit, jaká přesně nálada byla v červnu roku 1614 v Praze a na panstvích po cestě do Náchoda. Ovšem vzhledem k tomu, že z velké části projížděl průvod přímo panstvími rodu Smiřických, nebyl důvod očekávat zde jakékoliv nepříjemnosti způsobené jiným názorem na víru. Také královská a věnná města na trase, Český Brod, Nymburk, Bydžov a Jaroměř se hlásila k víře podobojí a patřila také k těm, která byla potrestána za vzpuru proti panovníkovi.³²⁶

Zbývala tedy Praha, kde, podobně jako v dalších konfesně smíšených městech, čas od času vyvstaly problémy. Zde navíc sídlila, nebo alespoň část roku přebývala, špička tehdejší české společnosti, tedy jak katolická, tak nekatolická elita. Právě tady také nastal menší problém způsobený konfesijními spory, který je podrobně rozebrán níže.

Propagace konfese v kázáních

V průběhu pohřbu Albrechta Václava zaznělo (kromě jednoho, které bylo přidáno pouze do tisku) 14 kázání, a několik dalších promluv a modliteb, které mohli kazatelé využít k demonstraci České konfese. Rozhodně ale nevyužili každou z těchto příležitostí.

Nejčastěji se jednalo o slovní chválení příslušné církve, vyzdvihování jejích předností a především připomínání a obhajování pravd a dogmat, která byla podle té které konfese schválena. Výjimkou ale nebyla ani propagace vlastní věrouky pomocí urážení, zatracování, či dokonce zesměšňování ostatních. Intenzita těchto verbálních útoků v jednotlivých kázáních je různá a stejně tak se liší míra agrese, kterou obsahují. Dalším aspektem, který je nutné vzít v potaz, jsou konkrétní témata konfesijně zabarvených projevů. Zda se jedná o pochvalné zmínky o konkrétní církvi a poučení věřících, vyzdvihování zbožnosti zesnulého a jeho rodu, útoky na další konfese, nebo v neposlední řadě zmínky o svatých a o významných lidech spojených s propagovanou konfesí.³²⁷

³²⁴ KOLDÍNSKÁ, M.; MAŤA, P.: Deník rudolfínského dvořana; s. 209 „Dnes sem začal prodávati Dymokury panu Smiřickému.“ [Albrechtu Václavovi], dále s. 229 „Dnes byla u mne smlouva mezi p. Smiřickým a p. Střelou, není smluveno.“

³²⁵ Tamtéž, s. 246 „Dnes ke mně přijel pan Smiřický do Varů.“, dále s. 250 „Dnes sem jedl u pana Smiřického, byl sem ve mlejně...“, a také s. 311 „... byl na Strakově při procesi a jedl u p. hraběnky z Firštenberka.“ [hraběnka z Fürstenberka byla matkou Albrechta Václava Smiřického]

³²⁶ SEDLÁČEK, A.: Místopisný slovník historický Království Českého, s. 67 – 68, 87, 356 – 357, 656 – 657. – Více k trase průvodu výše v kapitole Smuteční průvod.

³²⁷ K projevům konfesionality a jejich členění IN. PAVLÍČKOVÁ, R.: „Co jest spasení? str.3.

Podívejme se tedy, jakého druhu byly zmínky a narážky související s konfesionalitou, právě v Processu. Při takovémto dělení je možné se opírat o výzkum R. Pavlíčkové a dělit narážky do tří stupňů podle míry agrese, kterou obsahují.³²⁸ K tomuto dělení bude v kapitole také přihlédnuto. Jako základ je ale vybráno rozdělení jiné, a to tematické. Zmínky z Processu je možné zařadit do čtyř skupin, podle tématu sdělení, které nesly pro své čtenáře, či posluchače.

První takovou skupinu tvoří obecné poznámky, sloužící především jako podpora a poučení věřících. Obvykle se jedná připomínání utrakvistické církve, neustálé opakování jejího jména a vyzdvihování důležitých prvků, kterými se odlišuje od katolictví, nebo dalších náboženství. Za jedinou cestu ke spáse je považována příslušnost právě k této evangelické konfesi, a proto je nutné tento fakt publiku řádně vsugerovat.³²⁹ Jako obecný problém utrakvistické církve v předbělohorském období se patrně ukázala i konverze k jiným vyznáním (snad často k Jednotě bratrské, jako Petr Vok, nebo ke katolictví, či kalvínství). Přímá narážka na toto téma se v Processu objevuje pouze jednou³³⁰, ale i ostatní poznámky o věrnosti jediné pravé církvi a o stálosti víry, nás v této teorii ujišťují. Pozitivní motivací a poukázáním na statečnost v plnění poslání, se kazatelé snažili přesvědčit věřící, aby se nenechali zlákat a nepřestoupili k jiné konfesi.³³¹ Utrakvisté se zde dokonce prostřednictvím kazatele přímo zříkají zodpovědnosti za věřící, kteří z jejich středu dobrovolně odejdou.

Mezi další časté poučky patří jedna ze základních pravd evangelického vyznání. A to, že po smrti nenásleduje nic takového, jako je očistec, ale že budou odpočívat a očekávat vzkříšení. V této kategorii se jedná spíše o připomínky pro věřící a ne přímo o útoky na katolickou víru v očistec.³³² Příkřejší poznámky se sice v textu také objevují, ale těmi se

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Processus, s. 414 „...a podle obecného Křesťanského vyznáníwirynassiprawé a starožitné Aposstolské obecné Křesťanské pod obojí / neb Ewangelitské...“, také s. 565. „...a náboženstwi to prawé starožitné pod obojí...“ a mnoho dalších citací stejného významu.

³³⁰ Tamtéž, s. 564 – 565 „...kdo opouštěti / od nich odpadowati / a do jednot postrannich bludných, sektářských a kacířských se odwraceti....Ač někteří odstupují a opoustějí nás audy těla Krystowého...wssak my Kněžstwo Pánu Bohu a jeho SwatémuEwangelium a CýrkwiKrystowě / wěrně a upřímně, nemajíc w mocynassírdecy lidských, před Bohem tím vinni nejsme / a nebudem povinni za takowé w tom odpowidati...“

³³¹ Tamtéž, s. 451 „...abyyste byli bez auhonyprawíSynowé Boží / a bez obwinění uprostřed Národu zlého a přewráceného / mezy kterýmižto swěťte jako jakožto swětla na swětě.“, dále s. 569 „Ey já posýlámwás jako owcemezywlky...“ a dále také s. 601 „Nebo prý, zná Hospodn cestu sprawedliwých / a tak y je miluje a blahoslawí.“

³³² Processus, s. 84 „My pak Křesťané wime / že Smrt není skonání radsti / ale jest jako libý Sen / a že hrobowénassijsaupokojikowé a lože nasse / z kterýchžto skrze Krysta Pána se wssemi spolu wěřícímiwzkříseni budeme...“, nebo také s. 643 „...powážime sobě slowAposstolaSwatého Pawla / kteráž napsal: Židům 9. v. 27. Uloženo jest lidem jednauumřiti : A potom bude Saud.“, dále s. 266 „...to kteréhož tělo odpočiwá w pokoji dusse pak w rukau Božích jest.“, nebo s. 385 – 386 „Smrt časná / že jest

budeme zabývat dále. Zde se jedná především o poučení věřících o tom, co mají očekávat po smrti.

Aby kazatelé svým promluvám dodali co nejvyšší míru věrohodnosti, používali jako oporu svých argumentů také fakt, že je utrakvistická konfese oficiálně uznávaná panovníkem. Od kazatelů je tedy několikrát zmíněn Rudolfův Majestát a schválení České konfese.³³³ Zajímavou poznámku také obsahuje 13. kázání, kde se kněz odvolává na autoritu stojící i nad císařem. Celá reformace by, podle kazatele, neměla šanci být uskutečněna, kdyby to nebylo v Božím záměru. Takto tedy autor umlčuje všechny pochybovačné hlasy.³³⁴ Hojně také kazatelé používali citáty z bible a jejich pomocí podporovali své vlastní argumenty.³³⁵

Jak již bylo výše uvedeno, nešlo ze strany kazatelů pouze o propagaci, ale je zde také patrné, že mluví jak ke vzdělané šlechtě, k měšťanstvu, tak i ke členům chudší vrstvy společnosti. Objevují se zde tedy často fráze, které mají informovat, nebo spíše doučovat věřící a kázání se tak stává prostředkem katecheze. Pro to, aby si věřící brali rady svých duchovních pastýřů k srdci, je dobré podpořit autoritu samotných kazatelů, což se také v jednom z kázání objevuje. Toto napomenutí o jejich vážnosti je zde přímo pro vrchnost a podle jejího příkladu se automaticky mají řídit i poddaní.³³⁶

Obecná poučení v otázkách víry, připomínky a upozornění jsou v kázáních obsažených v *Processu* nejčastější. Pokud je čtenář přímo nevyhledává, působí nenápadně a velmi nenásilně, ale díky častému opakování a pozitivnímu tónu³³⁷ těchto zmínek, si je každý posluchač, nebo čtenář snadno zapamatoval.

Další typ informací, který se objevuje snad ve všech pohřebních kázáních a je obvykle konfesivně podbarven, je ten, týkající se zesnulého a jeho rodu. Je logické, že se v této situaci kazatel často zmiňuje o zemřelém a o jeho rodině. Konfese, ke které se zesnulý hlásil, byla významným aspektem jeho života a především všech posmrtných událostí. Proto bylo právě pohřební kázání, jak už jsem uvedla výše, jedinečnou příležitostí

rozdělení Duse od těla / kdež tělo porussenibeře pro hřích / a do prachu země se ubírá.....Duse pak když vystupuje z těla člověka / pobožných, přichází do rukau Božích...“

³³³ Tamtéž, s.597. „..Náboženstwínasseho obecného Křesťanského pod obojí w KonffessýhlawniCzeské / stawuKrálowstwiiCzeského pod obojí obsaženého / a mocným Majestátem J. M. C. Rudolfa..... stwrzeného.“

³³⁴ Tamtéž, s. 547-8 „Nebo kdyby Pán Bůk k tomu dílu swému k obnoweníNáboženstwí a řádu Cýrkewního neudílel srdečného aumyslu.....Nestalaby se posavad takowáRefformacý a swobodaprawého učení a Náboženstwí Křesťanského pod obojí...“

³³⁵ Tamtéž, s. 643 „K nassemuspasytelnémuwzdělání a napomenuti / powážime sobě slov AposstolaSwatého Pawla...“

³³⁶ Tamtéž, s. 421 „Aby PisemSwatých Zákona Božiho / a wěrných kazatelů / jakožto Bořích spasytedlných nástrojů sobě wážiti / a nimi se srawowati povinni byli.“

³³⁷ Tamtéž, s. 478 „Bůh neopousstiwěrné...“

k vyzdvižení jeho zbožnosti a věrnosti církvi. Proklamovaná rodová zbožnost měla jen umocnit myšlenku, že vyznání právě pohřbívaného šlechtice je jediné správné, vedoucí ke spáse a tudíž jediné vhodné pro poddané i všechny ostatní posluchače.

Ať už se jednalo o pohřeb katolíka, utrakvisty, nebo člena jednoty bratrské, byl vždy kladen velký důraz na to, aby nikdo neměl možnost pochybovat o jeho vyznání. V nejlepším případě byl zesnulý věrný jedné konfesi od narození do smrti, stejně jako jeho předci. Pokud však konvertoval, měl kazatel v rukou také mocnou zbraň, a to tvrzení, že zesnulý přeci jen nakonec přišel k pravé víře a především do jediné pravé církve. Podobná situace nastala například u Petra Voka.

Na pohřbu Albrechta Václava ovšem zazněla kázání, podporující ve velké míře rodovou tradici příslušnosti k utrakvistické církvi.³³⁸ Rodové zbožnosti a oddanosti je dokonce věnována celá relativně dlouhá část kázání Adama Spacyera Kouřimského. Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, toto kázání bylo do tisku pravděpodobně značně upraveno a především prodlouženo (má 230 stran). Díky tomu si kazatel také mohl dovolit jmenovat velké množství členů rodu a dávat za příklad jejich zbožnost a stálost ve víře.³³⁹

Rod Smiřických se ke straně podobojí hlásil již od r. 1420 a na této starobylosti své víry si pravděpodobně velmi zakládal. Vzhledem k tomu, jak důležitou roli věrnost konfesi hrála, je také logické, že konverze jednoho ze slavných předků, Jana Smiřického, nebyla na pohřbu a pravděpodobně ani jinde, připomínána. Opak je pravdou, onen Jan je vychvalován právě v kázání Adama Spacyera.³⁴⁰ Ten také ve své promluvě uvádí, že o nikom ze Smiřických není známo, že by opustil stranu podobojí.³⁴¹ Jsou tedy dvě možnosti, jak takový rozpor vysvětlit. Tou první je nevědomost kazatele, což by dokazovala právě i jeho poznámka o věrnosti všech členů rodu, druhou možností je pak vědomá úprava faktů, aby obraz rodu zesnulého zůstal neposkvřen.

³³⁸ Processus, s. 631 „Že jest ráčil býti Pán Slawného Starožitného a wzáctného rodu ... prawýaud strany pod obojí.“ Tamtéž, s.599 „A tak w tom jak předně vlastního rozkazu Božího / tak y příkladu wssiCýrkweSwatéprwotní Obecné Křestánské / a swých milých a slawných předků J. M. p. p. Smiřických šlěpěji wěrně a upřímně následowati.“

³³⁹ Tamtéž, s. 470 – 476. Autor zde vyzdvihuje boj Jaroslava Smiřického u Ústí v r. 1426 „...proti Němcům, Nepřátelům téhož prawého náboženství a Ewangelium Kristowa.“ dále také Hartvíka Smiřického, který r. 1438 hájil Tábor, nebo Jaroslava Smiřického, který i jako maršálek Rudolfa II. zůstal do smrti po odbojí.

³⁴⁰ Ottův slovník naučný, svazek XXIII, 23/12, 1904. Heslo Smiřický, s.33. Právě zde je záznam o zběhnutí Jana Smiřického ke straně pod jednou, což se z pochopitelných důvodů v Processu, ani v jiných kázáních nad Albrechtem, nebo jeho příbuznými, neobjevuje. „Jan pachtě se odtud po jmění dal se od strany pod jednou svěsti ke zradě.“ Srov. Processus, s. 473 „Item / Létha Páně: 1423, Urozený p. Jan Smiřický ze Smiřic za Sprawcy Země České s jinými z panů Stawů / od starny podobojí zwolený / jimžto od wssechStawů a obojí strany plná moc a práwo dáno bylo...“

³⁴¹ Processus, s. 474.

Pokud tento typ poznámek budeme zkoumat z hlediska míry agrese, která je v nich obsažena, zůstaneme velmi nízko. Objevují se zde především slova pochvaly na adresu zesnulého a to jak ve spojení s jeho osobní zbožností, tak i se správou panství a starostí o duchovní život poddaných. Právě u Albrechta Václava se hned několikrát objevuje zmínka o nařízeních týkajících se vydání instrukcí pro kněze na jeho panstvích, nových fundací a obsazování kolatur.³⁴² Dalším příkladem může být nadání farností na Smiřických panstvích,³⁴³ nebo nařízení o jednotném vystupování kněží pod Českou konfesí. O tomto nařízení se podrobněji zmiňuje kazatel Vít Jakeš Přerovský v kázání, které vydal samostatně již roku 1614.³⁴⁴ Kromě jednoty kněží, zmiňuje také obnovení děkanství v Kostelci nad Černými lesy. Zde zdůrazňuje, že obnovení bylo podle České konfese a ne podle kacířské kalvínské víry.³⁴⁵

Protože panstvo mělo jít příkladem svým poddaným, nalezneme velice často zmínku o příkladném životě Albrechta Václava, případně všeobecnou poznámku, jak důležité je mít dobrou šlechtu a řídit se podle ní.³⁴⁶ Ke cti zesnulého a zároveň opět k posílení postavení utrakvistické konfese jistě vedly i zmínky o požehnání, jakého se mu dostávalo, díky pevné víře a vzornému životu, od Boha.³⁴⁷

V neposlední řadě pak stojí informace o umírání a posledních úkonech Albrechta Václava. Popis smrti byl samozřejmě součástí předmluv, případně samotných pohřebních kázání. Vzhledem k tomu jak obsáhlá předmluva je v *Processu*, omezují se zmínky v jednotlivých kázáních pouze na krátké vyzdvižení Albrechtovy zbožné smrti³⁴⁸.

³⁴² *Processus*, s. 58, Dosazování vzdělaných kněží na prázdné posty, nebo tamtéž, s. 632 – 633. Více k těmto nařízením ve 4. kapitole Osoba A. V. a rod Smiřických v prameni.

³⁴³ Podpora evangelického učení od vrchnosti je vyzdvihována v kázání Pavla Nonnia Heřmanoměstského, In: *Processus*, str. 285.; Dosazování vzdělaných kněží na prázdné posty, Tamtéž, s.58.

³⁴⁴ Tato zmínka dokazuje, že chvála podpory církve bycházela od samotných kněží Smiřických panství a od kazatelů, a ne z konceptu funerálního díla. Samostatně vydané kázání in: *Monumentum*, tj. pohřební pamětné vypsání...

³⁴⁵ JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*, s. 13 – 14. Nařízení o České konfesi.

³⁴⁶ *Processus*, s. „642 „...Pána ačkoli Mladého / a wssak jakž se jistě řícy může, Pobožného...“ Tamtéž s. 488 „A kteří k spravedlnosti ... přiwozují mnohé / tj. vrchností mocýpolityckau a vlastním příkladem pobožným....[budou] jako hwězdy / a to na věčné časy.“, Tamtéž, s. 523 „...měli sme vrchnost a pána prawou Křesťanskou...“

³⁴⁷ Albrecht Václav od malička studoval evangelické učení, jak doma, tak později na cestách – především ve Zhořelci a byl věrný a vytrvalý ve víře. In: *Processus*, s.556

³⁴⁸ Tamtéž, s. 320 „Protož Jeho milost pán pokojnou smrtí umřel / a pobožně žiwotswůj dokonal....Smrttakowých lidí sprawedliwých, jest předrahá před obličejem Božím: a dusse jejich jest w rukou Božích...“, nebo také s. 290 „Niméně, poněwadž jest pobožně w Wíře Syna Božího s wraucýmzwýwáním Pána Boha umíral / to samé dosti jest jistým důwodem / znamením a swědectwím / žet’sauSwatí Andělé s welikauradosí a plesáním dussi jeho w ruce Pána nassehoJežísseKrysta....donesli...“, a také „...pokojně a ss’astně w Pánu Bohu dokonal.“ Tamtéž, úvodní strana.

Opomenout bychom neměli ani další pochvalné věty na adresu zesnulého. Týkají se jeho postoje k poddaným a celkové péče o panství. Více je k této problematice uvedeno v kapitole věnované přímo Albrechtu Václavovi. Zde na ni ale pohlédněme v kontextu „dobrého pána / hospodáře“ především podle církevních představ.³⁴⁹ Opět se totiž dostáváme k výchovnému působení na posluchače, kterým bylo takto připomenuto, jaké milosti se od Boha dočkali, když jim dal dobrého vládce. Případně jsou vybídnuti k modlitbě za stávající, nebo i budoucí vladaře.

Podívejme se ještě na poslední typ poznámek v kázáních, které jsou spojeny přímo s Albrechtem Václavem. Jsou to ty, kde kazatel zesnulého brání před útoky okolí. Asi nejnápadnější a nejdůležitější je zmínka opět uvedená v kázání Adama (Spacyera) Procházky Kouřimského.³⁵⁰ Patrně se v Praze našli radikální katolíci a posměváčci, kteří si nenechali ujít příležitost, aby pohanili kvůli vyznání mrtvého šlechtice. Zvláště, když mu byl vystrojen tak pompézní průvod. Možná i bohatství rodu Smiřických vedlo k závisti a pohánělo k podobným provokacím. Pokud byl ale v tomto činu jiný záměr, než pohanit věrouku České konfese, jednalo se s nejvyšší pravděpodobností o averzi vůči Janu Smiřickému. Ten měl kromě velkého majetku také velké politické ambice a otevřený konflikt na pohřbu jeho předchůdce by mu jistě neprospěl. Podle kazatele vznikl jakýsi rozpor na Malé Straně ve chvíli, kdy zde začínal pohřeb Albrechta Václava a protestantští věřící, tedy i zesnulý, byli nazváni kacíři.

„Jakož při začátku pohřbu J. M. Páně na Malé Straně cos slyseti bylo, že jest bylmluweno, a na zbraně přicházeti počalo. Ale před Pánem Bohem, žádné to bludné učení, ani žádné Kacýřstwo a neb hřichnasseho Pána a Wrchnosti milé a Swaté paměti hodné, nebyl a není.“³⁵¹

Takovéto agresivní útoky nenalezneme v česky psaných předbělohorských kázáních často.³⁵² Zde v Processu se jich ale přeci jen pár vyskytlo. Přecházíme tak k předposlední tematické skupině konfesijně zabarvených poznámek, která je právě zaměřena na radikální vymezení se vůči jiné konfesi, odsouzení článků víry, nebo hanlivé označení jejích následovníků.

³⁴⁹ Tamtéž, s. „...žádnému není o hlavu jeho Instrukcyduchowníroztřiskána: žádný není žádným wězením trápen a hrdla zbaven / milostiwě a práwěOtcowsky se wssemi, a wewsem bylo nakládáno...“, nebo také s. „...měli smewrchnost a pána prawou Křesťanskou / prawou pobožnosti / to jest, milosti a láskou ku pánu Bohu / y obecně ke wssem / zwlasst'wěrným poddaným nakloněného...“

³⁵⁰ Tamtéž, s. 596 -599.

³⁵¹ Tamtéž, s. 598 Podobná obrana zesnulého Tamtéž, s.528 „Nezaslouží sobě pán na žádném žádného pohorssení / ani jakého zcestného pomlauwání / nad to pak proklínání a zlořečení.“

³⁵² PAVLÍČKOVÁ, R.: „Co jest spasení? s. 11 – 12.

Nejprve se podívejme na ty, kteří jsou podle kazatelů zaujati vůči evangelické církvi, nebo všeobecněji, nejsou dobrými, případně vůbec žádnými křesťany a proto brojí proti Kristovým následníkům. V kázáních se objevuje kritika pohanů a heretiků, opovržení jimi a zdůraznění jejich nenávisti ke křesťanství.³⁵³ Podobně autor podtrhává i nebezpečí modlářů, mezi které započítává Heroda a jeho nařízení popravy Jana Křtitele a z českého prostředí Drahomíru, kdy připomíná její pohanství a přidává i tvrzení, že se propadla přímo do země v místě, o kterém se dosud ví.³⁵⁴ Takovýchto poznámek, které vybočují až za hranici věrohodnosti, nalezneme více. Jsou pro nás především důkazem odlišné mentality předbělohorské společnosti a jejího vnímání tajemných a záhadných událostí.

Útoky ovšem nepřicházely pouze od nekřesťanů, ale i z jinak smýšlejících táborů stejného náboženství, tedy především od katolíků. Kazatelé, stejně jako pohřební hosté a čtenáři *Processu* měli jistě osobní zkušenosti s konfesijními spory a proto pocítovali potřebu podpořit věřící v odolnosti vůči různým útokům. Například přirovnáním jejich utrpení k nesení samotného Krista.³⁵⁵

Ovšem zástupci České konfese rány nejen přijímali, ale také rozdávali. Zde, jak již bylo řečeno, se větší mírou agrese v pohřebních kázáních setkáváme málo kdy. Ukažme si však alespoň některé zmínky, kde bratrská snášenlivost vzala zcela za své. Narážky na pokrytectví mohou směřovat jak do řad katolíků, ale i židů, heretických skupin a pohanů. Jsou ovšem témata, která patří neoddelitelně ke katolictví a která jsou přímo klíčovými body sporů s utrakvistickým vyznáním.

Prvním z těchto velkých témat je existence očiště. Podle katolického vyznání se zde duše očišťují od hříchů, aby později mohly vstoupit mezi svaté do nebe. Peklo pak čekalo pouze na ty nejhorší hříšníky. Existenci očiště potvrdil také Tridentický koncil, což dolilo olej do ohně rozepří mezi katolíky a protestanty. Protestantská vyznání totiž očištěc neuznávala a považovala jej za lidský výmysl.³⁵⁶ Očištěc tedy kazatelé v *Processu* nazývají

³⁵³ *Processus*, s. 423 „...jako sou Hymny onoho Orphea, o Jupiterowi, Márswi, Neptanowi, Dyaně, Cores a jiných Božýchsmyslených d'ábelských / a bohyních.“, nebo také s. 427 „A spátkemssli po newěře a rouhání Sabellianském / Aryanském / Nestoryanském / Ewtychyanském / a jiném rozličném kacýřstw: a mordowali Kněžstvo, Biskupy, zdrawého učení...“ a další.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 512 – 513.

³⁵⁵ *Processus*, s. 651 „...a posawád jsou wssickniTyrané / wstekli a nemilosrdniInquisitores, a protiwnicy čisté prawdyKristowé / tak jakož nám toho každodenní skusseniprawdiwěpotwzuje.“ Dále tamtéž s.520 „Někdy rozličných nenávisti / osskliwosti / žehráni / přistipáni / obouzení / utrhnáni / zle wykládáni / kaceřování / proklináni. Museji hořem někdy do slzy nařikati a stýskati sobě / tak že jim do wsseho nic bývá ... a sobě wissují, aby jim Bůh života ukrátil. Nebýwáplatno / musejí někdy hřbetu swého a ramen nasaditi / a něsti na sobě Krysta...“

³⁵⁶ Ke vzniku víry v očištěc, jeho postupné utváření i umístění do konkrétního prostoru, viz LE GOFF, Jackues. *Zrození očištěc*. Praha 2002. Ke sporům katolické a protestantské strany PAVLÍČKOVÁ, R.: „*Co jest spasení?*“ s. 8.

pekelným výmyslem a podobnými hanlivými výrazy. Opírají se při tom o autoritu církevních otců a jejich tvrzení, že jsou pouze dvě místa, kam může duše odejít, a to nebe, nebo peklo.³⁵⁷

Obvykle je právě kritika očištěnce spojena i s dalšími spornými tématy, a to především s vírou v účinek zádušních mší a s uctíváním svatých. Takovýto příklad nalezneme také v sedmém kázání z *Processu*, od Václava Caryona. Kazatel připomíná, že se věřící nemají modlit a dovolávat svatých, ani starozákonních postav, protože ti je nezachrání.³⁵⁸ Uctívání svatých označuje v souladu s protestantskou naukou jako modlářství.

V kritice katolické víry a jejích zvyků nepolevuje Caryon ani na dalších stránkách, kde se dostává k latinským mším a samozřejmě i k tématu očištěnce. Na posmrtný život má věřící myslet hlavně zde na zemi. Po smrti si již nijak nepomůže...“ *...ani mše brebtawý/ ani ten smyšlený, lžiwy a směšný Očistec/ jimž se mnozy nebožátka trosstují / běda kdo naň spoléhají.*“³⁵⁹ První částí věty naráží na katolický způsob sloužení bohoslužeb, kde vládla latina jako liturgický jazyk, kterému prostí lidé nerozuměli a tím pádem jej komolili – brebtali. Druhá část je opět kritika očištěnce, místo té, by se podle kazatele měli lidé snažit o dobrý pozemský život a také věřit v Boží milosrdenství.³⁶⁰

Poslední typ útočných zmínek je zaměřen na víru ve svaté. Jak již bylo uvedeno výše, jde tato kritika obvykle ruku v ruce s dalšími typickými tématy sporů. V jednom z kázání ovšem můžeme najít i příklady svatých, kteří podle kazatele vůbec nežili. Uvádí je zde jako ty, kteří nikdy nezemřou, protože se ani nikdy nenarodili. „*Nebo kteří se nikdá nenarodili / na swětěnikdá nebyli / a wssak se připomínají / a mezySwatými pokládají...Obr s dětátkem malým / že je přes moře na ssijiswé nese. Item / Swatý Jiří rytíř se zlou saní / a takowí jiní: nikdá spaseni nebudou.*“³⁶¹

Naopak velkou úctu si logicky od protestantských kazatelů i posluchačů vysloužili osoby úzce spojené s reformací. Chvála těchto osob tvoří poslední kategorii konfesijně

³⁵⁷ *Processus*, s. 654 – 655 „To pak Lékařstwi nejsou žádní odpustkové / žádné Msse nájemné: ani Vigilie: ani Lázní po smrti zádušních topení: ani přimluwySwatých a Swětíc: a summau, ani žádný pekelný Očistec/nečistec / jakž o tom mnoho marní Křesťané bájí...“ Ze svatých otců jsou zde jmenováni Origenes: Duše jde buď do pekla, nebo do lůna Abraháмова; a sv. Augustýn: „Dwapříbytkowé jsou toliko / (k dussim lidským připraweni) O třetím newíme...“

³⁵⁸ Tamtéž, s. 227 – 228 „Na odpor činí ti / jenž sobě Boha nemilostiwého činí / y ti jenž k Swatým wolají. My skrze Krystaprawého a jediného Přimluwcy a Orodownika před Otcem za nás stojícího / prozby čiňme / a onť jest oběť slitowání za hřichy nasse. Abrahám nezná nás / a Izrael newí o nás.“

³⁵⁹ *Processus*, s. 230.

³⁶⁰ Velice časté jsou citáty z knihy Job, kde je vyzdvižována jeho odevzdanost do Božích rukou a především víra v to, že po dobře prožitém životě bude spasen. Např. *Processus*, s. 82, 98 a další.

³⁶¹ *Processus*, s. 623 -624.

laděných poznámek v kázáních nad Albrechtem Václavem. Nejčastěji byl zmiňován, obvykle v roli mučedníka, Mistr Jan Hus. Často je však v jednotlivých kázáních jmenován ve spojení s Jeronýmem Pražským, případně i s Martinem Luterem.³⁶² Luterovo jméno je pak obvykle spojeno s věroučnými a teologickými pasážemi, kde o jeho autoritu kazatel opírá svá tvrzení.³⁶³ Všechny tyto narážky byly v jednotlivých kázáních směřovány na podporu a vytrvalost věřících ve víře. Měli si brát příklad z mučedníků a nevzdávat se toho, co hlásá utrakvistická církev, stejně jako mučedníci, Hus a Jeroným, nebo za ni i bojovat jako Jan Žižka.³⁶⁴

Zde se objevuje vcelku rozsáhlá úvaha, kdy jsou Žižkova vítězství připisována přímo Bohu, protože bez jeho pomoci by se nic takového nestalo, čímž se autor také snaží obhájit veškeré prohřešky slavného husitského vojevůdce.³⁶⁵ Zároveň tímto postojem opět propaguje správnost vyznání pod obojí, protože z jeho slov vyplývá, že je to Boží záměr a vůle. Takovéto argumenty jistě na posluchače silně zapůsobily, a to jak na utrakvisty, tak na katolickou část hostů. Vzhledem k tomu že většina zmínek o Janu Žižkovi a dalších osobnostech utrakvistické církve, se objevuje ve 13. kázání (značně rozšířeném pro tisk), je otázkou, zda byl v proslovené verzi kazatel mnohem smířlivější, aby pietní atmosféra pohřbu nebyla zbytečně narušována případnými rozpory, nebo hádkami.

Veškeré výše zmíněné poznámky týkající se propagace vyznání Albrechta Václava a rodu Smiřických, které jsou obsaženy v *Processu* tvoří dohromady velmi důležitou část celého funerálního díla. Jak již bylo uvedeno, kromě uchování vzpomínky na zesnulého, měly tyto komemorativní tisky i další funkci, a to utváření obrazu konfese ve společnosti a upevnění jejího postavení. V neustálém boji o místo na slunci mezi horní a dolní

³⁶² Tamtéž, s. 470 „...wssickni Mučedlnicy a wyznawačiswati / též Mistr Jan Hus Jeroným / Luter ...“ a také s. 532 „...znaje takovou mdlobu při sobě / swatépaměti ?učedlnik Boží Mistr a Kněz Jan Hus / jakž w životě jeho pisze kněz Jiřík Heremita: Mistr Jeroným ponejprwé také pro strach stwrdil, schwálilnewinné upálení Mistra Jana Husy: Ale potom nabywposylnění proti smrti / zase to schwáleníswé bezděčně potupil a odwolal.“

³⁶³ *Processus*, s. 624 „O čem y Luter w Předmluvě swé (*in lib. Epist: Theologium Sanctissimimartyris Dei et praconis Evangelii M Ioanni Hussi*) že za jeho wěku to bylo obecně w Cýrkwiich Křesťanských slýcháno...“

³⁶⁴ Tamtéž, s. 545 – 546 Zde je Žižka zmiňován jako rytíř a vojevůdce bránící svobodu Božího slova a přijímání z kalicha.

³⁶⁵ *Processus*, s. 545 – 546 „Můžem tuto y nassich milých předků příklad ukázati, w následowanítakowéděčnosti a horliwewroucnosti ku Pánu Bohu kterýchžtowojsk Křesťanských / pro obhajováníSwobodySlova Božího / a obecného požíwání w Swátosti Kalicha Krwe Páně / z nuzné potřeby wyzdwižených / kteráž to wojskaTábořislouli. Nejwyšsim Polním Hejtmanem byl, Rytířským pán / Jan Žižka z Machowic a z Trocnowa bojovali za Wlastswou a nassi / a obhajovali Zákona Božího / a Kalich a Krwe Boží ... Ba nýbrž od těch cepů a wojska toho, mnoho nákladných stawení zhyulo. ... Nebyla jest tak sýlawitězstwí lidské: Ale vlastně Boží / w ZjeweníSwatého Jana (Apoc: II. v. 13.) předpowěděné.“

konzistoří, bylo nutné hledět na veškeré detaily a nenechat si uniknout příležitost k demonstraci konfese v co nejlepším společenském a politickém světle.

Při srovnání jednotlivých kázání je na první pohled patrná nejednotnost v intenzitě konfesivně zabarvených projevů. Kromě výše citovaných kázání, například od Adama Spacyera, nebo Václava Caryona, nalezneme i taková, kde lze jen stěží dohledat alespoň drobnou poznámku, kterou by bylo možné spojit s demonstrací evangelické konfese. Takové je například šesté kázání v pořadí, od Viktorína Adama Martinského.³⁶⁶ Nepatří úplně mezi ostatní funerální proslovy. Bylo proneseno v neděli v rámci běžné bohoslužby, a proto je inspirováno tématem evangelia. Přestože se také dotýká tématu smrti (posluchači byli smuteční hosté) a v některých pasážích se podle zkušeností od jiných kazatelů, přímo nabízí alespoň vyzdvižení utrakvistické víry, kazatel na tuto výzvu nereaguje a ponechává své dílo bez jakýchkoliv větších narážek na konfesi.

Podobně bychom nenašli žádnou poznámku tohoto typu v kázání nad Zikmundem Smiřickým.³⁶⁷ To má ale svoji logiku, vzhledem k tomu, že Zikmund zemřel již v roce 1608, tedy před vydáním Rudolfova Majestátu. Veškeré věroučné poznámky jsou v tomto kázání naprosto neutrální a pouze povzbuzují ve víře.³⁶⁸

Pak, ve zde zkoumaném funerálním sborníku, nalezneme samozřejmě i kázání, která sice obsahují vzkazy o evangelické konfesi pro své čtenáře, zároveň se v nich ale kazatelé nevyjadřují příliš radikálně. A to ani v podpoře svého vyznání, natož v napadání těch odlišných. Takovýchto komemorativních promluv je v *Processu* většina.

Pokud se znovu podíváme na jednotlivé kategorie, do kterých jsou poznámky rozděleny, můžeme porovnat jak jejich četnost, tak právě i míru agrese, kterou obsahují. Nejčastějším typem zmínky bylo obecné poučení věřících a vyzdvižení utrakvistické konfese. Objevuje se téměř v každém kázání a dokonce i v předmluvě.

V četnosti pak následuje hned druhý zkoumaný typ, a to ten, který se zaměřuje na zesnulého a jeho rod. Ty jsou ve funerálním tisku naprosto přirozené a jen málo která ze zmínek vybočuje ze smířlivého tónu a jakoby náhodou odkrývá některé konkrétní neshody mezi věřícími, kteří se hlásí k různým konfesím.

Třetí v pořadí jsou neradikálnější vzkazy věřícím. Není jich v poměru k obsaženosti celé sbírky mnoho, o to jsou ale ostřejší. Kazatelé se v nich rozohňují nad smutnou situaci utrakvistického vyznání. Přesto, že bylo uznáno císařem za legitimní, nemají věřící pokoj

³⁶⁶ *Processus*, s. 193 – 219.

³⁶⁷ TESÁK MÍRKOVSKÝ, Jiřík: *FunerisExequiae*. [bez paginace]

³⁶⁸ Tamtéž, s. 14 Kdo žije s Kristem, chce jako apoštol (Filip) zemřít a být s ním.

od posměchu a urážek. I oni ale nešetří své protivníky a haní vše, co neodpovídá evangelickému vyznání (především víru v očistec, pomoc zádušních mší, nebo ve svaté).

S posledním tématem se opět vracíme k relativní mírnosti projevu. Jde o poznámky týkající se hlavních představitelů reformace a bojů za svobodu vyznání. Zmínky nejsou samy o sobě nijak útočné. Jsou zde ovšem vyjadřovány jasné a pevné postoje, podle kterých by se měli ostatní věřící řídit. Co se týče četnosti, je těchto poznámek nejméně ze všech kategorií. Jsou však vcelku dlouhé a kazatelé v nich vysvětlují věrouku a dávají tyto muže za vzor.

Zastavme se zde ještě u neustálého prosazování starobylosti evangelického vyznání. Pokud bychom chtěli hledat počátek tohoto vyznání u reformátorů, Jana Husa a Martina Lutera, nesahala by starobylost příliš hluboko do minulosti.³⁶⁹ Zde jde ale evidentně o snahu, aby byla utrakvistická církev považována za jedinou pravou pokračovatelku prvotní apoštolské církve. Termín starobylý, bychom dále mohli významově srovnat s termínem dobrý a úctyhodný, což opět podvědomě ovlivňovalo čtenáře tohoto komemorativního tisku.

Funerální kázání předbělohorského období bývají často bohatá na poznámky zatížené demonstrací konfese. Záleží pak na povaze kazatele, případně na angažovanosti zesnulého, nebo pozůstalých v církvi a ve společnosti, nakolik je toto téma v promluvě zúročeno. Processus, i přes to, že ne všechna kázání obsahují množství konfesijně zabarvených poznámek, vytváří jako celek jednoznačný odkaz utrakvismu ve schváleném vyznání České konfese.³⁷⁰

³⁶⁹ Přestože k prokázání starobylosti rodu postačoval důkaz několika generací.

³⁷⁰ PAVLÍČKOVÁ, R.: „*Co jest spasení?*“ s. 6. Srovnání s utrakvistickým kázáním nad Alžbětou Valdštejskou z Valdštejna, také z roku 1614.

8. Důvod vydání a jedinečnost

Jedinečnost a původ

Proč se *Processus* považuje za výjimečný tisk a co je na něm zvláštního a speciálního? Při pohledu na stávající výzkum českých komemorativních tisků předbělohorského období nenajdeme žádný, který by byl podobně vystavěn. Práce tohoto typu se ale hojně objevují v německém luteránském prostředí, a to především na knížecích dvorech.³⁷¹ Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, jedná se o atypický sborník funerální homiletiky obohacený o další kapitoly, jakými je podrobný popis pohřebních ceremonií, životopisné údaje zesnulého, smuteční básně a písně, ale i kratší vložené texty jako modlitby, žalmy či epitafy.³⁷² Především jde ale o záznam událostí z pohřbu jednoho konkrétního člověka, což neodpovídá zvyklostem v českých zemích, v níž převažovaly sbírky pohřebních kázání.

Podle složení *Processu*, podrobněji rozebraného v předchozích kapitolách, je jasné, že není možné přiřadit jej k jiným sbírkám pohřebních kázání českého jazykového prostředí. Ať už jej porovnáme se sbírkou otce a syna Spangenbergů, přeloženou do češtiny, nebo i s později vydanou původní českou sbírkou Blažeje Borovského, jedná se o dva zcela odlišné literární celky. Obě zmíněné sbírky jsou vzájemně sice rozdílné, ale u obou se jedná o určitý počet sebraných nebo sepsaných kázání. Tato kázání jsou možná tematicky řazená, ale nejedná se o promluvy nad jedinou osobou. Jsou buď anonymní, nebo byly proneseny nad osobami různého stavu, věku a pohlaví. *Processus* oproti nim zahrnuje kázání pronesená výlučně nad Albrechtem Václavem Smiřickým a to v rámci jednoho pohřebního ceremoniálu. Tisk navíc obsahuje mnoho dalších kapitol a menších vložených textů, což souhlasí s členěním podobných tisků z německého prostředí.³⁷³

Některé z výše zmíněných částí *Processu* najdeme typologicky také u samostatně vydávaných pohřebních kázání, která jsou v běžná jak v německém, tak v českém prostředí. Tato samostatná kázání ale nedosahují tak velkého rozsahu jako *Processus*, který má úctyhodných skoro sedm set stran, a zároveň nemají obvykle takové množství specifických přídavek. Často ve sbírkách nalezneme přidaný popis pohřbu, báseň, nebo epitaf, ale jsou to pouze jednotlivé texty zařazené do stejného tisku z důvodu společného

³⁷¹ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, s. 192.; srov. LENZ, R.: *De mortuis nil nisi bene*, s. 18.

³⁷² K výstavbě těchto smutečních tisků. In: <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html>

³⁷³ S tradiční koncepcí těchto tisků můžeme *Processus* porovnat na stránkách Akademie der Wissenschaften <http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html> badatelského centra pod vedení R. Lenze.

bodů zájmu - tedy stejného zesnulého.³⁷⁴ Nad některými zemřelými bylo proneseno, stejně jako nad Albrechtem Václavem, více promluv od různých kazatelů. Nebyly však následně poskládány do jednoho tisku, ale vycházely samostatně. Jako některá již zmíněná kázání nad Albrechtem Václavem, nebo i nad Albrechtem Janem Smiřickým. Ke vzoru *Processu* se nejvíce přiblížil tisk vydaný nad paní Dorotou Špátovou, manželkou náchodského purkrabí.³⁷⁵ Není však tak rozsáhlý a neobsahuje více kázání, ani další propojující prvky a proto podle mého názoru nedosahuje do stejné kategorie tisků, jako *Processus*.

K jedinečnosti *Processu* patří mimo jiné jeho provázanost jako ucelený koncept této komemorativní památky, vydané nad jedním zemřelým. Patří sem i snaha neopakovat stále stejná témata, údaje, nebo myšlenky.

Hned v prvním kázání je uvedena obsáhlá část pojednávající o životě zemřelého Albrechta Václava a také o jeho péči a starosti o církev. Kazatel Jiřík Dykastus Mířkovský zde uvádí vcelku podrobnou zprávu o Albrechtových nařízeních, ale nezmiňuje se ani slovem o dosazení Víta Jakeše Přerovského na místo děkana a superintendanta v Kostelci nad Černými lesy. Tato informace se naopak objevuje v posledním proneseném kázání, od Adama Procházky (Spacyera) Kouřimského.³⁷⁶

Také ve třetím kázání uvádí kněz Vít Jakeš, že téma své promluvy musel na poslední chvíli změnit. Když vyslechl kázání z předchozího dne, zjistil, že promluva na téma žalmu 82 „*Bohové jste všichni*“ je již obsazené a nechtěl zadávat příčinu k porovnávání, nebo posluchače nudit něčím, co slyšeli předchozí den.³⁷⁷ Udržet pozornost posluchačů byl jistě cíl každého z kazatelů, není ale vyloučeno, že již v době pohřbu věděli kazatelé o budoucím vydání *Processu* a Jakeš tedy touto shodu témat nechtěl snižovat čtivost a barvitost tisku.

Tématem, ve kterém by mohlo dojít k neustálému opakování a opravdu velkému nánosu stejných informací, je osoba samotného Albrechta Václava. On, smrt a vzkříšení jsou stěžejními náměty všech uvedených kázání. Je zde ale patrné, že si kazatelé byli

³⁷⁴ Například In. TESÁK MÍŘKOVSKÝ, J.: *Funeris Exequiae*. Na konci kázání přidán chronogram a epitaf od Jiřího Hanuše z Krapenfeldu.; Také JAKEŠ PŘEROVSKÝ, V.: *Monumentum*. Tedy samostatně vydané kázání spolu s životopisnými údaji zesnulého, dřevorytem rodového erbů a chronogramem vytvořeným Jakubem Acanthydem Mitysem.

³⁷⁵ NONNYUS, Pavel: *Paměť Pohřební / Pobožné a poctivé Matrony, panj Doroty Sspátowy*. 1616. [K 06198] Obsahuje předmluvu věnovanou jejímu muži, vlastní kázání, latinské básně a přípisek „Matička má rozmilá“ od syna, Jakuba Špáty mladšího. Také zvlášť vydané, ale nedochované kázání: Rytmové od kněze Jana Carchsia Třebeňického, správce církve v Kostelci na panství Náchodském učinění, na smrt Doroty Špátovy, manželky p. Jakuba Špáty, purkrabího náchodského. V Kr. Hradci u M. Kleinwechtra 1615 [K 01462].

³⁷⁶ *Processus*, s. 59 a 633.

³⁷⁷ *Processus*, s. 89.

vědomi toho, že mluví ke stále stejným posluchačům a snad i toho, že jejich promluvy budou vedle sebe svázány v jedné knize. Proto životopisné údaje o zesnulém často ze svých promluv vynechali, nebo je zkrátali na minimum.³⁷⁸ Zde podle mého názoru velkou měrou zasáhla ruka editora, Víta Phagella. Je možné, že v promluvách bylo těchto sdělení víc a vypuštěny byly až ve chvíli sestavování tisku. Phagellus sám tuto domněnku potvrzuje na začátku svého kázání, kdy upřímně oznamuje, že obecné informace o zesnulém vynechá. Jsou totiž už psány jinde.³⁷⁹

Těchto pár uvedených důkazů potvrzuje jednotný koncept celého Processu. Věnování větší pozornosti úpravě a sesbírání textů před tiskem odpovídá i zpoždění s jakým byl Processus vydán. Nemáme informaci, ve kterém měsíci Processus z Karlšperkovy tiskařské dílny vyšel, a nemůžeme proto určit přesný časový rozsah přípravy tisku. Ovšem vzhledem k tomu, že pohřeb proběhl začátkem června a datace tisku je až 1615, měl Phagellus i ostatní autoři dostatek času pro úpravu a sjednocení svých příspěvků.³⁸⁰

Důvod vydání

Podívejme se nyní na otázku, za jakým účelem tisk vznikl. Mohlo jít pouze o komemorativní funkci tisku, tedy památku na pohřeb pro rodinu a přátele zesnulého, nebo to byl také informační materiál především pro dědice rodového majetku, Albrechta Jana Smiřického, který se pohřbu nezúčastnil? Smrt Albrechta Václava jej totiž zastihla na kavalírské cestě po Evropě. Právě tyto dva důvody uvádí i autor předmluvy.³⁸¹

Dalším, z možných argumentů pro vydání tak nákladného tisku jako je Processus, byla jistě i reprezentace rodu. Náklady na vydání nebyly malé a uvolnění financí na zajištění posledních věcí zesnulého včetně možnosti připomínat si jej skrze vydaný tisk, jistě přispělo k dobrému jménu rodu a především dědice panství Albrechta Jana.³⁸² Díky podrobným popisům i obsaženým kázáním si mohli přátelé, rodinní příslušníci i gramotná

³⁷⁸ Více se obrazu Albrechta Václava v pohřebních promluvách věnuji v kapitole: 4. Osoba Albrechta Václava a rod Smiřických v prameni.

³⁷⁹ Processus, s. 179.

³⁸⁰ Téměř jistá je úprava kázání Adama Procházky (Spacyera), který v úvodu své promluvy slibuje stručnost. Vytiskované kázání má ale rozsah 230 stran. In. Processus, s.407 – 637.

³⁸¹ Processus, Předmluva, bez paginace. Celá kapitola je věnována tomuto tématu. Srov. SLÁDEK, M.: *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického*, str. 216. Z textu předmluvy vyvodil Sládek 3 důvody vydání tisku: 1. podat zprávu Albrechtu Janovi, 2. Zasloužit si od Albrechta Jana přízeň za dobře vykonanou práci, 3. Zachovat vzpomínku na obřad pro potomky.; Někdy jsou přímo uvedeny důvody vydání, jako u Kryštofa Vratislava z Mitrovic (1613). In. SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, str. 195 -196.

³⁸² Srovnání například: KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 212 – 219. Kapitola IV. 5. Pohřební náklady.

veřejnost přečíst o slavném pohřbu Albrechta Václava a znát téměř všechny detaily této události.³⁸³

Důležitou službu prokázal takovýto tisk také všem kazatelům, kteří nejenom dostali za pohřební kázání zapláceno,³⁸⁴ ale jejich kázání vyšlo tiskem, což byla přinejmenším výhodná reklama. Někteří z uvedených kazatelů patřili mezi známé osobnosti a jejich texty byly běžně vydávány. Pro jiné šlo o jedinečnou příležitost.³⁸⁵

V neposlední řadě je nutno uvést jako důvod vydání *Processu* lásku k bližnímu, kvůli níž se pozůstalí snažili rozloučit se svým mrtvým, jak nejlépe je to možné, a splnit tak zároveň svou křesťanskou a společenskou povinnost. Oporu má tato myšlenka i ve předmluvě Phagella Píseckého, který uvádí citaci ze Starého zákona, se zmínkami o povinnosti uctivě pohřbívat své mrtvé.³⁸⁶ K tomu patří i písemné zaznamenání takové události, která pomůže uchovat v paměti osobu zemřelého, jeho dobrou pověst a též dodá slávu celému rodu. Z tohoto důvodu se kazatelé většinou snažili vykreslit obraz zesnulého v tom nejlepším světle. Právě takový obraz se totiž později uchoval v paměti veřejnosti, potomstva jako již zmiňované sociální tělo.

A konečně, byl to právě dědic, Albrecht Jan, který nařídil vydání kázání tiskem. „Z *powolení zajisté / anobř rozkazu Wassi Milosti to se wssecko dalo.*“³⁸⁷ Jak konkrétně znělo zadání a jak velkou iniciativu projevil sám autor, už pravděpodobně nezjistíme. Albrecht Jan, stejně jako ostatní Smiřičtí, měl v německých luteránských oblastech kontakty jak obchodní, tak osobní ze svých studií a cest.³⁸⁸ Mohl se tam tedy inspirovat tímto novým typem funerálních tisků. Stejně tak se ale mohl k podobnému podnětu dostat skrze církevní kruhy děkan a superintendent, Vít Phagellus. Ten měl díky svému postavení jistě blízko i k luteránským duchovním za nedalekými hranicemi Českých zemí.

To, že tištěná kázání sloužila nejen pro potěšení a vzpomínku pozůstalých, ale i jako žánr takzvané útěšné literatury, bylo již zmíněno. Autoři a snad i Albrecht Jan s tímto pozdějším využitím pravděpodobně počítali a proto jej můžeme směle zařadit mezi další důvod vydání *Processu*.

³⁸³ Pohřební tisky byly také rozdávány účastníkům pohřbu, jako například u Adama II. z Hradce. In. KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, str. 217 – 218. Byl i *Processus* vydán v tak velkém nákladu a zpětně rozeslán smutečním hostům?

³⁸⁴ Tamtéž. Za vytištění a svázání básně na pohřeb Adama II. bylo zapláceno pět kop 29 grošů a pět denárů míšeňských.

³⁸⁵ Více v kapitole – Smuteční hosté, podkapitola kazatelé.

³⁸⁶ *Processus*, předmluva. – Abrahám pohřbil svou manželku Sáru a jej pak zase jeho synové Izák a Izmael.

³⁸⁷ *Processus*, předmluva.

³⁸⁸ PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce*, str. 198. Albrecht Jan studoval v Heidelbergu a pobýval mimo jiné na falckém dvoře.

Závěr

Pomocí kritického rozboru *Processu*, hlavního pramene této práce, se potvrdilo, že celý komemorativní tisk informačně bohatý na událost pohřbu Albrechta Václava Smiřického. Vedle toho obsahuje soubor nemalého množství funerální homiletiky pronesené nad jediným zesnulým, což je pro české prostředí zcela ojedinělé. V současné době totiž není známý jiný funerální tisk podobného charakteru. Existují sice jak obsáhlejší sbírky kázání, tak i jednotlivě, případně po dvojicích vydaná kázání s přidanými básněmi, nebo popisy pohřbů a průvodů, ale žádný z těchto pramenů netvoří jeden provázaný celek.

V *Processu* je ve větších či menších celcích a zmínkách obsažena celá řada údajů o samotné osobě a životě zesnulého Albrechta Václava. Nelze se ovšem domnívat, že uvedených informací by bylo možné sestavit komplexní portrét této osobnosti. K tomu chybí ještě mnoho důležitých událostí z jeho života. Avšak portrét, jaký sestavit můžeme, je ten, který odpovídal vhodné reprezentaci a tedy žádaný v případě funerálního tisku. Vít Phagellus i ostatní kněží, kteří přispěli svými pracemi, se do jednoho řídili myšlenkou, že o mrtvém se má mluvit již pouze v dobrém. Když pomineme úctu k zemřelému pánovi i běžný způsob dobového vyjadřování, zbývá ještě samotný úmysl, vykreslit obraz zesnulého v tom nejlepší světlo a prezentovat jej tak před širokou veřejností a především takovýto obraz pomocí tisku uchovat.

Co se týká popisu pohřební slavnosti, ten je v *Processu* na první pohled velmi podrobný. A srovnatelných líčení z českého prostředí nalezneme pouze několik.³⁸⁹ Popis v *Processu* má ale i své nedostatky - například seznam smutečních hostů. Tento typ evidenčního pramene zde úplně chybí, především evidence pozvaných hostů.³⁹⁰ Zúčastnění šlechtici jsou sice vyjmenováni v popisu průvodu, ale sám autor upozorňuje, že za jmenovanými, kteří měli v průvodu určené své přesné místo a roli, šla ještě velká skupina pánů a rytířů, jejichž jména již neuvádí.³⁹¹ Velké množství jmen přítomných hostů tedy zůstává neznámých.

Stejně tak mlčenlivý je pramen ohledně finanční stránky pohřbu. Přestože by informace o jistě nemalé sumě vynaložené na poslední cestu příbuzného mohla podtrhnout dobré jméno štědrého „sponzora“ českých stavů Albrechta Jan, nenajdeme v *Processu*

³⁸⁹ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 196 – Porovnání se smutečními slavnostmi pro Viléma z Rožmberka, Jáchyma Oldřicha z Hradce a Petra Voka z Rožmberka.

³⁹⁰ K seznamům smutečních hostů, známých z jindřichohradeckého a lobkovického prostředí KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 181.

³⁹¹ *Processus*, s. 11 „Za nimi ssel veliký počet Osob z Stawu Panského / Rytířského / a Městského / k témuž průvodu dožádaných.“

jedinou zmínku, která by se týkala financí. Na druhé straně je pravdou, že právě Smiřičtí nepotřebovali ujišťovat okolí o své dobré finanční situaci. To, že na pohřbu mladého pána z Náchoda neskrblili, je dobře znatelné i z jiných údajů než jsou závratné finanční výčty.³⁹²

Mimo jiné poskytuje autor popisu průvodu i celého Processu zajímavé informace dokreslující společenskou situaci předbělohorských let. I když byla společnost konfesijně rozdělena, vítězila přátelská, příbuzenská, nebo společenská povinnost nad konfesijními a politickými spory. V pohřebním průvodu můžeme tak nalézt vedle sebe jména osob, které se během stavovského povstání a bělohorského období ocitla proti sobě.³⁹³ Po zběžném pohledu na rodové vazby účastníků pohřbu zjišťujeme, že mnozí jmenovaní jsou bližšími, či vzdálenějšími příbuznými Smiřických, což svědčí o velké příbuzenské provázanosti české předbělohorské šlechty a především objasňuje přítomnost mnohých šlechticů.

Hlavní a nejobsáhlejší část Processu tvoří soubor čtrnácti kázání, prokládaných modlitbami. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, nemůžeme jej nazvat sbírkou v klasickém slova smyslu.³⁹⁴ Kázání nebyla sebrána ani náhodně, ani podle určitého klíče a nebyla napsána ani pouze pro inspiraci jiných kazatelů. Jde o ojedinělý soubor promluv, které mají jednoho společného jmenovatele, zesnulého Albrechta Václava ze Smiřic. Každé kázání je specifické a není tedy vyloučeno, že sekundárně posloužil Processus také jako zdroj inspirace dalším kazatelům. Právě i v těchto kázáních je možné zaznamenat vliv inspiračních sbírek, alespoň v téměř jednotném konceptu.³⁹⁵

Přesto, že je vyloučeno zařazení Processu mezi sbírky, nelze jej přiřadit ani k běžným, jednotlivě vydávaným pohřebním promluvám, které nejsou tak rozsáhlé a především netvoří kompaktní dílo, ve kterém by na sebe jednotlivé části navazovaly. Až na výjimky je totiž v celé knize patrná snaha neopakovat zbytečně již zmíněné informace.

V této práci jsem komparovala Processus také s jinými tisky vydanými u příležitosti pohřbu českých šlechticů. Vždy se ale jednalo o zvlášť vydaná kázání a další informativní tisky, jakými byly popisy průvodů nebo seznamy hostů. Tím se také potvrdila domněnka uvedená na počátku práce, že Processus je v českém prostředí naprostým unikátem.

Potvrdila se i domněnka, že vedle komemorační a informační funkce bylo již při vzniku spisu počítáno s tím, že bude používáno jako tak zvaná útěšná, neboli povznášející

³⁹² K oslavě pořadatele skrze nákladnost pohřbu KRÁL, P.: *Smrt a pohřby*, s. 195 -196.

³⁹³ Jistě této myšlence napomáhá i ještě relativně klidná atmosféra roku 1614, která začne více houstnout až v následujících letech.

³⁹⁴ Viz porovnání se Sbírkou otce a syna Spangenbergových, nebo Bartoloměje Borovského v šesté kapitole.

³⁹⁵ Konceptům českých předbělohorských kázání a jejich vzorům se věnuje například. M. Sládek In. SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, s. 193 – 201. Tamtéž, s. 200 - Inspirace dalších kazatelů díky Processu (Kalvínský kazatel Cyprián Žatecký se pravděpodobně inspiroval kázáním Stephanida Husyneckého). Srov. Processus, s. 300.

literatura.³⁹⁶ Snad právě z tohoto důvodu bylo do tisku přidáno i kázání Jakuba Akantyda Mytise, které ve skutečnosti na pohřbu vůbec nezaznělo. Tuto domněnku potvrzuje i nález jednoho výtisku *Processu* v pozůstalosti člena rodiny Špátů, ale i v libertářích několika náhodských měšťanů.³⁹⁷

Kromě potvrzení jedinečnosti zkoumaného pramene se tato práce zabývá otázkou, proč zůstává *Processus* ojedinělým počinem, a proč se objevuje právě u jen Smiřických a nikoli u dalších rodů podobného společenského a politického významu.

V předchozí kapitole bylo naznačeno několik možných důvodů vydání takového tisku. Jedním z nich byla touha po novém moderním způsobu komemorace, přicházejícím z německého luteránského prostředí, kde byl tento typ tisků rozšířen na dvorech říšských knížat. Nabízí se úvaha, zda by se české protestantská šlechta inspirovala a takové funerální tisky by se v českém prostředí rozšířily, kdyby neproběhly přelomové události stavovského povstání a následné perzekuce. Je tedy možné, že k jedinečnosti *Processu* v českém prostředí přispěly právě pobělohorské události a emigrace protestantské šlechty do zahraničí. Zajímavý by mohl být průzkum komemorativních tisků českých emigrantů, zda se právě mezi nimi neobjeví podobný spis.³⁹⁸

Existují ovšem ještě jiné důvody jedinečnosti tohoto pramene. Vytvoření a vydání takového tisku se spojovalo přirozeně s vysokými finančními náklady. Rod Smiřický se mohl sice srovnávat s dalšími šlechtickými rody v Českých zemích po stránce politického vlivu či urozenosti. Patrný rozdíl panoval ve finanční situaci. Jestliže porovnáme majetek Smiřických s dalšími předními šlechtici, byl Albrecht Jan Smiřický jednoznačně nejbohatším mužem z českých stavů.³⁹⁹ Vzhledem k celkové nákladnosti funerálních slavností je tedy možné, dokonce více než pravděpodobné, že česká předbělohorská šlechta neměla dostatek prostředků na vydávání takto nákladných komemorativních tisků.

V průběhu této práce se tedy podařilo částečně zodpovědět otázku výjimečnosti *Processu*, jeho specifického obsahu a jedinečnosti, které byly vzneseny na počátku výzkumu. Přesto, se ale mnohem více otázek otevřelo. *Processus*, třebaže je v českém jazykovém prostředí osamocen, skýtá jako pramen mnoho možností k dalšímu výzkumu, k jehož rozvoji měla tato práce přispět.

³⁹⁶ Ke vzniku tohoto žánru In. PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výzdoba*, s. 127.

³⁹⁷ ČERNÍNOVSKÝ, P.: *Náhodské examen*, s. 166.

³⁹⁸ SLÁDEK, M.: *Poznámky k problematice*, s. 193. Tisky exulantů vycházely ještě pár desetiletí po Bílé Hoře.

³⁹⁹ ČECHURA, J.: *Smiřičtí - finančníci českých stavů*.

Summary

The thesis is concerned with Czech Protestant sermons before the defeat of the Bohemian Revolt. A special historical source which was published due to a funeral of a prominent aristocrat Albrecht Václav Smiřický is analysed to point out its rarity. It contains fourteen preachings, many prayers, a detailed description of the funereal procession etc. The document is compared with another sepulchral sermons and others sources which describe sepulchral rite of the early modern period. This funereal print was prevalent in German Lutheran areas, but it is the extraordinary source for Czech lands. The thesis deals with manifestations of a non-Catholic denomination in preachings and during the funeral. The last but not least object is an answer what decided an author, a priest Vít Phagellus, and Albrecht's sucesor to publish this specific print.

Seznam pramenů a literatury

Literatura

- ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. I. díl. *Doba ležících*, II. díl. *Zdivočelá smrt*, Praha 2000.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Staré míry, váhy a peníze*. Stručný přehled. Praha, 1984.
- BŘEZAN, V, PÁNEK, J, ed. a HEJNIC, J. *Žvoty posledních Rožmberků*, pátý díl., str. 201
- BŘEZAN, Václav: *Poslední Rožmberkové*. Praha 1941.
- BŘEZAN, Václav: *Životy posledních Rožmberků*, ed. J. Pánek,
- BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel a kol., *Člověk českého raného novověku*. České Budějovice, 2002.
- ČECHURA, J. *České země v letech 1584-1620*.
- ČECHURA, Jaroslav: *Dominium Smiřických – Protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, ČČH 4, 90, 1992.
- ČECHURA, Jaroslav: *Smiřičtí - finančníci českých stavů (pohled do komorních počtů Albrechta Jana ze Smiřic)*.
- ČECHURA, Jaroslav: *Smiřičtí – český zázrak in.České země v letech 1584 – 1620, První Habsburkové na českém trůně II.*, ed. *Dějiny Českých zemí*, Praha 2009,
- ČERNÍNOVSKÝ, Petr: *Náchodské examen ze září 1668, Zapomenuté svědectví jedné restituční kauzy*. In: *Stopami dějin Náchodska 12, Ve znamení osmiček – k šedesátinám Mgr. Lydie Baštecké*, Sborník státního okresního archivu Náchod, Náchod, 2008, s. 159 – 182.
- ČERNÍNOVSKÝ, Petr: *Náchodské examen ze září 1668, Zapomenuté svědectví jedné restituční kauzy*. In. *Stopami dějin Náchodska 12*, 2008.
- ČESÁKOVÁ, Markéta: *Rychtářské manuály města náchoda 1603 – 1636*, Praha 2011. Rigorózní práce FF UK katedra PVH a archivního studia.
- ČESÁKOVÁ, Markéta: *Rychtářské manuály města náchoda 1603 – 1636*, rigorózní práce FF UK katedra PVH a archivního studia, Praha 2011.
- CHARVÁTOVÁ, Ludmila: *Pohřební repertoár v bohemikálních kancionálech raného novověku. Hymnologická sonda*. Diplomová práce, FF MU, Ústav hudební vědy, Brno 2011.
- HALAMA, O: *„Obludám nočním tvářím v tvář.“ Revenanti v textech předbělohorských nekatolíků*. in. M. HOLÝ – J. MIKULEC, *Církev a smrt*, Praha 2007, s. 55 – 68.

- HLINOMAZ, Milan. Nápisy na rakvi Petra Voka z Rožmberka a rodové funerální koncekvence, str. 80, poz. 18. in. *Epigraphica & sepulcralia III.: sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2008 až 2010*, ed. Roháček, J., Praha: Artefactum, 2011
- HLINOMAZ, Milan. Nápisy na rakvi Petra Voka z Rožmberka a rodové funerální koncekvence, str. 80, poz. 18. in. *Epigraphica & sepulcralia III.: sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2008 až 2010*, ed. Roháček, J., Praha: Artefactum, 2011
- HOFFMAN, František: *České Město ve Středověku*. Praha 1992.
- HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický Ústav, 2010. 588 s. *Práce Historického Ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 28*
- HRUBÝ, František: Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu. In: *Český časopis historický*, č. 1, (1932) s. 12-55.
- internetové zdroje
- JANÁČEK, Josef: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987.
- JUNGMANN, Josef: *Historie literatury české: aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historij národu, oswiceni a gazyka (dále jen Historie literatury)*. Praha 1825. IV.
- KNOZ, Tomáš: „...s pomocí Boží dosti mírně se mám...“ Zdraví nemoci Karla st. ze Zerotína, in. *Časopis Moravského Muzea LXXXII*, 1997 ½, vědy společenské březen 1998, s. 183 – 199.
- KNOZ, Tomáš: *Todten-Gerüßt. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schellinga*. In: *Studia historica Brunensia 49*, Brno 2004, s. 119 – 134
- KNOZ, Tomáš: *Todten-Gerüßt. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schellinga*. In: *Studia historica Brunensia 49*, Brno 2004, s. 119 – 134.
- KOLDÍNSKÁ, Marie – MAŤA, Petr: *Adam mladší z Valdštejna, Deník rudolfinského dvořana (1602 – 1633)*. Praha 1997.
- KRÁL, Pavel: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*. České Budějovice 2001.
- KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004.
- KŮRKA, Pavel, B: *Pohřby a záduší. Ekonomická stránka pohřbu kolem r. 1600*. In. *Mikulec-Holý – Církev a Smrt*, 2007. s. 69-78.
- LE GOFF, Jacques: *Zrození očistce*. Praha, 2003.

- LENZ, Rudolph (edd): *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*.
- LENZ, Rudolph: *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der Historischen Familienforschung, den Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990.
- MALÝ, Tomáš: Rituál smrti a sociální praxe ve věku konfesí: historicko-antropologická perspektiva. *Sociální studia*, Brno: Masarykova univerzita, 2011, roč. 8, č. 2, s. 15-33.
- MALÝ, Tomáš: *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací (Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2009. 351 s. Knižnice Matice moravské, sv. 24.
- MIKULEC, J: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.
- MRVÍK Vladimír, Trojanové z Bylan a Rossfeldu, In. *Heraldika a genealogie*, roč. 36, 2003, číslo 3-4,
- MRVÍK, Vladimír: Trojanové z Bylan a Rossfeldu, in. *Heraldika a genealogie*, roč. 36, 2003, číslo 3-4.
- NEŠPOR, Zdeněk: *Demonstrace konfesionality*,
- ODLOŽILÍK, Otokar: *Poslední Smiřičtí*. In: *Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. DÍL II. / Historický klub*, Praha 1930, díl II, str. 70 – 87.
- Ottův slovník naučný, svazek XXIII, 23/12, 1904.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberk, Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996.
- PÁNEK, Jaroslav: *Poslední Rožmberk, Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: (Ještě jednou) pohřební kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka roku 1612. *Jednota bratrská a mediální propagace in. Epigraphica et Sepulcralia III.*, Praha 2011, s. 337 – 367.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Pohřební kázání a emblematický tisk. Kázání nad trevírským kurfiřtem Johannem Hugo von Orsbeck z roku 1711 in. Theatrum historiae 3*, Pardubice 2008.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizme*, in HOLÝ, M.– MIKULEC, J.: *Církev a smrt*, Praha 2007.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Triumphus im mortem, kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice 2008.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Výzdoba pohřebních kázání nad olomouckými biskupy. Příspěvek ke katolické komemoraci v raném novověku (dále jen Výzdoba)*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník ze*

17. odborné konference Olomouc, 5. - 6. listopadu 2008 / ed. Rostislav Krušínský
Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2009 s. 127-138.
- PETRÁŇ, Josef a kol: Dějiny hmotné kultury II/1, Praha 1985.
- PETRÁŇ, Josef: Staroměstská exekuce, Praha 1972.
- SEDLÁČEK, August: Českomoravská heraldika. Část zvláštní, Praha 1925.
- SEDLÁČEK, August: Místopisný slovník historický Království Českého, Praha. 1998.
- SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 2., Hradecko, 3. vyd.
Praha 1994.
- SEDLÁČEK, August.: Hrady, zámky a tvrze Království Českého. Díl 5., Podkrkonoší,
3.vyd. Praha 1995
- SLÁDEK, Miloš (ed). Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z Českých jednotlivě
vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století.
Praha 2005.
- SLÁDEK, Miloš: Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století,
In: Česká literatura doby baroka (= Literární archiv 27), 1994, s. 191 – 208.
- SLÁDEK, Miloš: Vítr jest život člověka, aneb život a smrt v české barokní próze. Praha
2000.
- SLÁDEK, Miloš. Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic. In:
Cesty a cestování v životě společnosti. ReisenimLeben der Gesellschaft. Sborník příspěvků
z konference konané 6. - 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1995,
vyd. 1997, s. 215-218.
- ŠMAHEL, František: Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV. In: ČČH,
Historický Ústav AV ČR 91, č. 3, (1993), s. 401-446.
- ŠRONĚK, Michal: Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní
pozadí. In: Epigraphica & Sepulcralia I, Praha 2005, s. 201 – 215.
- STERNECK, Tomáš: „Chtěj krchov, by pak třebas na několika zámkuov zamčen byl,
mocně otevřítí a to mrtvé tělo sami pochovati.“ Pohřby v konfesijně rozděleném
prostředí na příkladu předbělohorského Brna, in. J. Mikulec (edd), Církev a smrt, s 89.
- SVOBODA, Milan: Pohřební kázání, jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti.
Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa, Časové

úvahy 12, 2001, s. 35 – 53.

SVOBODA, Milan: Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: Šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí. In: Vita morsque et librorum historia. Opera romanica 9, s. 169 – 181

TURČÍN, Oldřich: Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství, Z Českého ráje a Podkrkonoší 8, 1995, Vlastivědný sborník / Semily : Státní okresní archiv Semily 8, (1995,) s. 25-44.

UNGER, Jan: Pohřební rítus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno 2006.

VÁLKA, Josef: Husitství na Moravě – Náboženská snášlivost. J. A. Komenský, Maticе Moravská, Brno 2005.

VAN GENNEP, Arnold: Přechodové rituály, systematické studium rituálů. Praha 1997.

VOREL, Petr. a kol., Velké dějiny zemí Koruny české, Vyd. 1., Praha: Paseka 2005, sv. VII. 1526-1618.

VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, a kol. Biografický slovník Českých zemí : 9. sešit : C. Praha : Libri, 2008.

WINTER, Zikmund: Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z 15. a 16. století. I. díl. Praha 1895. II. díl. Praha 1896.

ZUBER, Rudolf: Osudy moravské církve v 18. století Díl I., Praha 1987.

Internetové zdroje

AKANTHYDES MITYS, Jakub, Správa krátká. In:
<http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

BOROVSKÝ Z BOROVSNA Blažej, Manipulus Concionum Funerariumum
<http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-002&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Digitalizovaná knihovna Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Soupis památek historických a uměleckých v království českém, 34. Politický okres náhodský 1910
<http://depositum.cz/knihovny/pamatky/strom.clanek.php?clanek=8276>

DYKASTUS, Jiří: Kázání nad Jaroslavem Trčkou z Lípy

<http://db.knihopis.org/1.dll?h~=&DD=1&H1=&V1=z&P1=10&H2=dykastus&V2=z&P2=2&H3=&V3=o&P3=3&H4=&V4=z&P4=16&H5=&V5=z&P5=61>

K výstavba funerálních tisků
<http://www.personalschriften.de/leichenpredigten/aufbau.html>

Kancionál Cithara Sanctorum
<https://books.google.cz/books?id=uUIUAAAACAAJ&pg=RA2-PA160&lpg=RA2-PA160&dq=cithara+sanctorum+online&source=bl&ots=vCRAWqRS57&sig=H-FuQLLqj5-mh-1UmQqINjRn634&hl=en&sa=X&ei=w4qIVMW5M4SsOo-5gPAB&ved=0CC0Q6AEwAw#v=onepage&q=cithara%20sanctorum%20online&f=false>

Knihopis starých tisků - digital <http://db.knihopis.org/>

Knihovna Národního muzea
<http://opac.nm.cz/authorities/1538;jsessionid=7A07A0891DE38AF77DB4FA664B4C54F3>

Kostel sv. Vavřince v Náchodě in <http://nachod.farnost.cz/kostely-a-kaple/svaty-vavrinec-nachod/>

Město Náchod <http://www.mestonachod.cz/mesto-nachod/mesto/historie/letopocety.asp> [cit. 1. 6. 2014]

Sbírka kázání Jana a Cyriaka Spangerbergů
<http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002040198&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Správa krátká, zachovaná jako přívazek Processu uloženého v NK
<http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-001&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

TESÁK, Jiří: Kázání nad Zikmundem Smířickým
<http://db.knihopis.org/1.dll?h~A=Tes%E1k%20Mo%9Aovsk%FD,%20Ji%F8%EDk>
[cit. 6. 5. 2015]

Výzkumné pracoviště Forschungstelle für Personalschriften.
<http://www.personalschriften.de/>

Prameny a dobové tisky

„*Processus aneb wypsánj slawného pohřbu dobré a wzáctné paměti vrozeného Pána, Pana Albrechta Smířického z Smířic.* Praha 1614. In: Knihopis starých tisků. K 14374

- AKANTHYDE, Jakub: *Lessus Funebris. To gest: Pláč, a Žalostiwé vpěnj, Nad Smrtí, Geho milosti Vrozeného Pána, Pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*, 1619, K00099.
- AKANTHYDE, Jakub: *Správa krátká o rodu, zvedení, prácech, neštěstí y štěstí, panování y žiwota blahoslaweném skonání: Urozeného pána, pana Albrechta Wáclava Smiřického z Smiřic, na Náchodě Rýsmburgku, Škworci a Kostelcy nad Černými Lesy, pána práwě křesťanského*. Praha 1614.
- BOROVSKÝ Z BOROVNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funebraliū. Pars Prima. To gest: Kázanj Pohřebnjch Snopček swázaný / a sepsaný z Pjsma Swatého a Včitelůw Cýrkewnjch (dále jen Manipulus)*. Díl I., Hradec Králové 1616. K01226. Dostupý také online. In: <http://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291459-002&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> [cit. 25. 11. 2014]
- CARYON, Václav: *Dwě Pjsně Pohřebnj Zialostjci*, Praha, 1614, K01467
- JAKEŠ PŘEROVSKÝ, Vít: *MONUMENTUM. To gest Pohřebnj památné wyspánj Nedáwno Slawného a Wysoce Vrozeného Pána, Pana Wáclawa Albrechta Smiřického z Smiřic / Pájna na Náchodě / Sskworči / Rysmbnrgku [!] a Kostelcy nad Černými Lesy / Spráwce Domu / a Neystarssího z Panůw Smiřic*. 1614, K18304.
- K02175, DYKASTUS MÍRKOVSKÝ, Jiřík: *Pohřeb Vrozeného Pána, Pana Jaroslawa Krystoffa Trčky z Lyppy*. 1612 Větší počet kázání nad měšťany nebo kněžími také ve sbírce kázání
- PALMA MODLIČANSKÝ, Sixt: *Píseň a památka pohřební o životu, smrti a pohřbu P.P. Albrechta Smiřického*. 1614. Přidána jest správa o Rodu, Životu a skonání jeho. Praha 1614, K06771
- Processus aneb wyspánj slawného pohřbu dobré a wzáctné paměti vrozeného Pána, Pana Albrechta Smiřického z Smiřic*. (Dále jen Processus). Praha 1614.
- PROCHÁZKA, Adam: *Pohřebnj Slawná Křesťanská Památka | hodné a wzáctné paměti, Geho milosti Wysoce Vrozeného Pána, Pana Albrechta-Jana Smiřického z Smiřic*. 1619, K 14385.
- SPANGENBERG, Johann: *Vier und dreyßig Leichpredigten/Aus dem heiligen Evangelisten Luca*. Wittenberg 1554.
- TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík: *Pohřebnj kázánj, Nad Vrozenym Panem Wasclawem Giskrau z Sobince Rodičem Měsstěnjnem y P. Prymátorem Města Hradce Králowé nad Labem*. Praha 1607; Tamtéž, K16083, Týž: *Funeris Exequiae*, Praha r.1608. K16095
- TTIBAUER, Esaias: *Knižka pěkná a potěssitedlná Pokud dobri a Křesťanssti rodicove swých milých ditek smrti žalostiti a oplakáwati mají. A čím jejich zármutek a těžká mysl Srdce, naproti tomu odlehčena y spokojena býti má. Wytisštěno w Starem Městě Pražském 1607..*

Přílohy

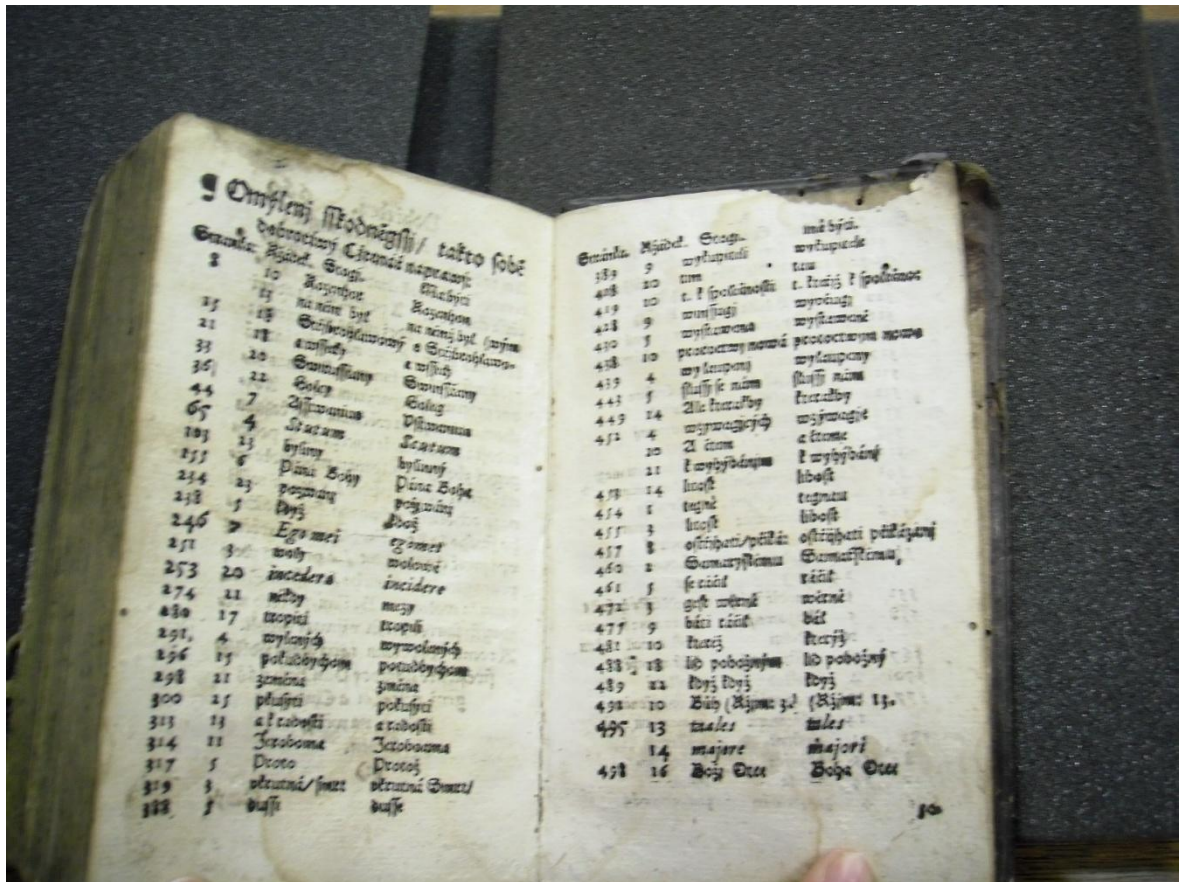
příloha č. 1

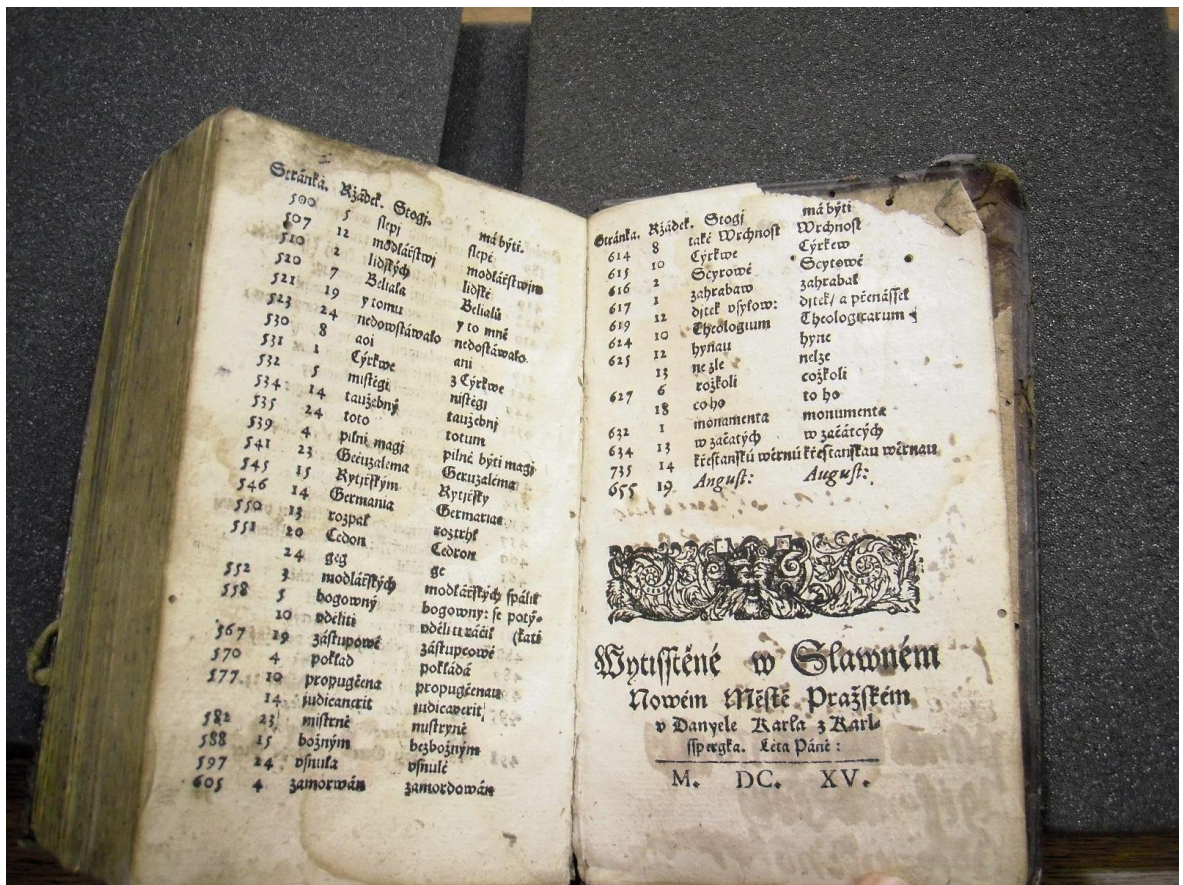

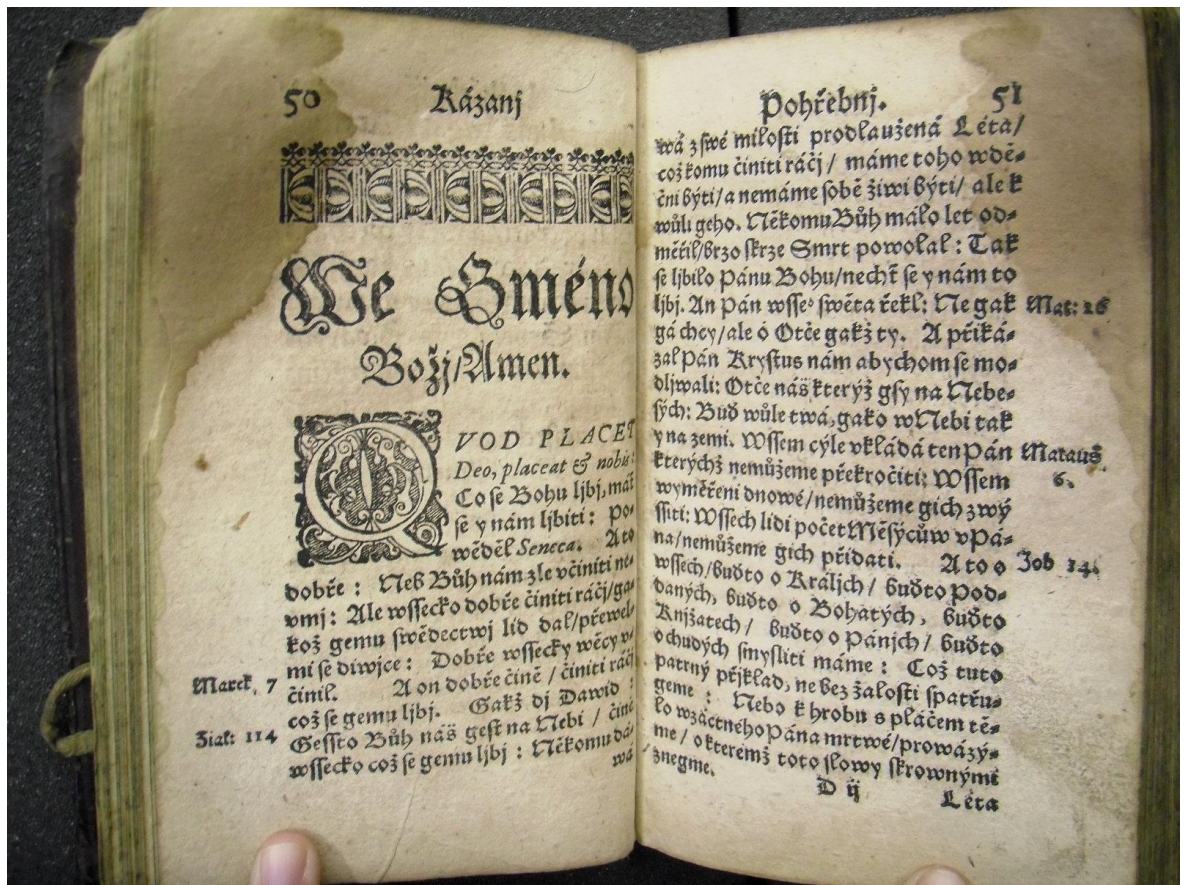
příloha č. 2

Me Smeňo
Boží/ Amen.

QVOD PLACET

Deo, placeat & nobis

Co se Bohu libj, má

se y nám libiti: Po

wěděl Seneca. A to

dobře: Teb Bůh nám zle včinití ne
vmj: Ale wšsecko dobře činití ráčí/ g
kož genu stře decerwj lid dal/ přewel
mi se diwice: Dobře wšsecky wěcy w
činitl. A on dobře čine / činití ráčí

Mat: 7

Mat: 114

což se genu libj. Gakž dj Dawid
Gesseo Bůh náš gest na Tebi / čit
wšsecko což se genu libj: Těkomu da

wá z své mlošti prodlauzená L eta/
což komu činití ráčí / máme toho wdě
čiti býti / a nemáme sobě živi býti / ale k
wůli geho. Těkomu Bůh málo let od
mčítíl/ brzo strze Smrti powoal: Tak
se libilo pánu Bohu/ nechť se y nám to
libj. An pán wšse swěta řekl: Tě gat Mat: 26
gá choj / ale o Otce gatž ty. A přitá
zał pán Křystus nám aby chom se mo
dliwali: Otce náš kterýž gfy na Tebes
sých: Buď wůle twá, gat o w Tebi tak
y na zemi. Wšem cyle wkládá ten pán Mat: 26
6.
kterýchž nemůžeme přetročiti: Wšem
wyměření dnové / nemůžeme gich zwý
stti: Wšsech lidi počet / Něšcůw w Pa
na / nemůžeme gich přidati. A to o Job 34
wšsech / buďto o Králich / buďto pod
daných, buďto o Bohatých, buďto
Anjatech / buďto o pánjch / buďto
o chudých smysliti máme: Což tuto
partny příklad, ne bez žalosti spatřu
gme: Tebo k hrobu s plácem tēs
to rozáctného pána mrtwé / prowáží
me / o kteremž toto slowy skrownými
šnegme.
D ů
L eta

příloha č. 7

